

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

NINA TUŠ

UKRADENI OTROCI

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

NINA TUŠ

Mentor:

Docent dr. VLADIMIR PREBILIČ

UKRADENI OTROCI

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

Iskreno se zahvaljujem mentorju, docentu doktorju Vladimirju Prebiliču, za vse usmeritve in nepogrešljive napotke pri izdelavi diplomskega dela.

Iskrena hvala profesorju Janezu Štiglicu, za vse odgovore na moja vprašanja, nesebično pomoč in usmeritve pri pisanju ter literaturo. Prav tako se zahvaljujem doktorju Janku Kostnapflu za čas in pogovor, usmeritve ter gradivo. Hvala gospe Heleni Žnidarčič za izjave ukradenih otrok in njim, ukradenim otrokom, ki so dovolili objavo svojih pričevanj. Hvala tudi profesorju Damijanu Guštinu za vse napotke in usmeritve.

Posebna zahvala gre Matjažu za vztrajnost in potrpežljivost ob poslušanju mojih, vsak dan novih in drugačnih zamisli, pomoč ob uresničevanju le teh, spodbudne besede ter podporo in pomoč skozi vsa leta študija. Brez tebe mi ne bi uspelo!

Posebna zahvala pa gre tudi moji veliki družini; atiju, ki me je navdušil za ta študij in ker je bil ponosen nad mojo izbiro, mamici, ker me vzpodbuja, Maji za pomoč in nasvete, Juretu, Ani Mariji in Žanu Luku za vesele vikende in vprašanja, kdaj spet pridem domov in zakaj hodim še vedno v šolo, če sem pa že tako velika, babici, boteru, Davorinu in vsem ostalim pa za vzpodbudo in nemalokrat zastavljeno vprašanje »Kako pa diploma? A bo?«

Hvala pa tudi prijateljem Janji, Maji, Maretu, Boru, Mojci, Dejanu in Mitju, za podporo in vzpodbudne besede.

UKRADENI OTROCI

*Otroci, premajhni, da bi razumeli,
Le z jekom kazali smo svoj odpor
Vzeli so nam starše
V tujino premnoge so nas odpeljali
Učili nas nemško, pozabiti dom
V letih trpljenja in muke
Zrasli smo
Nismo vedeli, kje je domovina
Kje je naš dom.*

Stanislava Završnik¹

¹ Završnik, Stanislava (1998): *Preveč je bilo solza*. Kamnik: Samozal. S. Završnik, str. 6.

SEZNAM KRATIC

PSS – posttravmatski stresni sindrom

NOB – narodno osvobodilni boj

SA – Sturmabteilung (jurišni oddelki)

SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija

SRS – Socialistična republika Slovenija

SS – Schutzstaffeln (zaščitni vodi)

VOMI – Volksdeutsche Mittelstelle (Repatriacijski urad za etnične Nemce)

UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava združenih narodov za pomoč in obnovo)

ZZB – Zveza združenj borcev

ZŽVN – Zakon o žrtvah vojnega nasilja

KAZALO

1. UVOD	1
2. METODOLOŠKI OKVIR	3
2.1. OPREDELITEV PREDMETA PROUČEVANJA	3
2.2. CILJI DIPLOMSKEGA DELA	3
2.3. METODE DELA.....	3
2.4. ZASTAVLJENE HIPOTEZE.....	4
2.4.1. Glavna hipoteza	4
2.4.2. Izpeljane hipoteze.....	4
2.5. STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA.....	5
2.6. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	5
3. PSIHOSOCIALNI IN FIZIČNI RAZVOJ OTROKA	10
3.1. POTREBE OTROK ZA ZDRAVO RAST IN RAZVOJ.....	11
3.2. STRES IN POSTTRAVMATSKI STRESNI SINDROM (PSS)	12
3.2.1. Posledice stresa	14
4. OTROKOVE PRAVICE V MEDNARODNIH PRAVNIH AKTIH.....	16
4.1. NAJPOMEMBNEJŠI MEDNARODNI PRAVNI AKTI	16
4.1.1. Haaške konvencije, 1899, 1907	18
4.1.2. Konvencije Mednarodne organizacije dela	18
4.1.3. Deklaracija Lige narodov o pravicah otroka, Ženeva 1924.....	19
4.1.4. Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949.....	19
4.1.5. Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov	22
4.1.6. Deklaracija o otrokovih pravicah (OZN)	23
4.1.7. Konvencija o otrokovih pravicah (OZN)	24
4.1.8. Konvencija o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine.....	25
5. OTROCI IN VOJNA	26
6. ZGODOVINSKO OZADJE	29
6.1. TABORIŠČNIKI - UKRADENI OTROCI.....	31
6.2. ZAČETEK TRAGIČNE USODE TABORIŠČNIKOV - UKRADENIH OTROK	32

6.2.1.	<i>Prva akcija, 3. – 6. avgust 1942.....</i>	33
6.2.2.	<i>Druga akcija, 14. – 15. avgust 1942.....</i>	34
6.2.3.	<i>Kategorije in število aretiranih oseb v prvi in drugi akciji.....</i>	35
6.2.4.	<i>Nadaljnje akcije aretacij.....</i>	36
6.3.	OTROŠKA KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA.....	37
6.3.1.	<i>Vrste taborišč in kriteriji razvrščanja otrok</i>	41
7.	UKRADENI OTROCI, ŽRTVE VOJNEGA NASILJA	45
8.	SKLEP.....	50
9.	LITERATURA	52
9.1.	REVIJE.....	54
9.2.	DOKUMENTI	55
9.3.	INTERNETNI VIRI	55
9.4.	USTNI VIRI.....	55
10.	PRILOGE:.....	56
10.1.	PRILOGA 1: SMERNICE DRŽAVNEGA KOMISARJA ZA UTRJEVANJE NEMŠTVA HEINRICH HIMMLERJA 18. APRILA 1941 ZA MNOŽIČNO IZGANJANJE SLOVENCEV IZ SPODNJE ŠTAJERSKE.....	56
10.2.	PRILOGA 2: USTANOVITEV DRUŠTVA LEBENSBORN.....	58
10.3.	PRILOGA 3: NAVODILA ZA IZVEDBO AKCIJE PROTI PARTIZANOM IN DRUGIM »BANDITOM« NA GORENJSKEM IN SPODNJEM ŠTAJERSKEM	59
10.4.	PRILOGA 4: SMERNICE ZA PRIJETJE DRUŽINSKIH ČLANOV USTRELJENIH IN POBEGLIH BANDITOV	60
10.5.	PRILOGA 5: DOVOLJENJE ZA OBJAVO IZPOVEDI UKRADENIH OTROK	62
10.6.	PRILOGA 6: IZPOVEDI UKRADENIH OTROK.....	63
10.6.1.	<i>Štiglic Janez</i>	63
10.6.2.	<i>Bolko Vida.....</i>	65
10.6.3.	<i>Doberšak Karol - Drago.....</i>	66
10.6.4.	<i>Dravinac Veronika.....</i>	67
10.6.5.	<i>Florjanc Marija</i>	68
10.6.6.	<i>Hribar Ladislav.....</i>	69
10.6.7.	<i>Ivanuša Marija.....</i>	70
10.6.8.	<i>Krempuš Kazimir</i>	71

<i>10.6.9. Letonja Hromc Vera</i>	<i>72</i>
<i>10.6.10. Orožim Ernest.....</i>	<i>73</i>
<i>10.5.11. Pucer Franc.....</i>	<i>74</i>
<i>10.6.11. Razoničnik Jožef.....</i>	<i>75</i>
<i>10.6.12. Selčan Ana</i>	<i>76</i>
<i>10.6.13. Vrbek Marija.....</i>	<i>77</i>
<i>10.6.14. Zagode Stanislav</i>	<i>78</i>
<i>10.6.15. Žerovnik Andreja – Ana.....</i>	<i>79</i>
<i>10.6.16. Žvipelj Jožefa.....</i>	<i>80</i>

1. UVOD

Vojna vedno prinaša izgubo za vse vpletene strani. V njej pa najbolj trpijo otroci, ki so oropani vsega - ljubezni, miru, otroštva... To, kar otrok doživlja v otroštvu, ostane odločilno pri odraslem človeku, iz tega rastejo nagibi. Vsi vemo, da je za otroka zelo pomembno, da ima v času svojega razvoja ob sebi svojo družino, še posebej mamo in očeta, ki ga imata rada takšnega kot je, z vsemi dobrimi in slabimi lastnostmi. Največja sreča otroka je namreč spoznanje, da je ljubljen. Ljubezni matere in očeta ne more nihče nadomestiti. Ločitev od njiju pri otroku pusti hude psihične posledice, ki ostanejo globoko v zavesti in vplivajo na otrokov nadaljnji razvoj in življenje.

Otroci so najbolj ranljiva skupina v družbi. Po podatkih UNICEF-a predstavljajo otroci 40% civilnih žrtev v konfliktih in 50% od vseh beguncev (Bouchet-Saulnier, 2002: 35). Sami se ne morejo braniti in zaščititi, zato potrebujejo dodatno varstvo s strani staršev, odraslih oseb in nenazadnje tudi države. Večino staršev svoje poslanstvo odgovorno sprejema in se zaveda pomembnosti varnega in brezskrbnega otroštva svojih otrok. Lahko bi rekli, da imajo starši prirojen čut za skrb in nagnostko branijo svojega otroka ter mu brezpogojno dajejo ljubezen.

Zaradi zlorab otrok s strani posameznikov, vojn in drugih nesreč, se je svojega poslanstva in skrbi do otrok, ki so žrtve prej navedenega, začela zavedati tudi država. Spoznanje pomembnosti varovanja človekovih, otrokovih pravic, je pripeljalo do ustanovitve mednarodnopravnih aktov na tem področju. Začetek ustanavljanja aktov, ki ščitijo pravice otroka se je oblikoval pozno sredi druge polovice 19. stoletja. Pred tem so otroke obravnavali kot lastnino staršev, kot objekt družine in države. Prvi mednarodnopravni akti o zaščiti otrok so prepovedovali otroško delo, otroci so dobili posebno varstvo v oboroženih spopadih in pravico do izobrazbe. Šele po drugi svetovni vojni so začele mednarodne in humanitarne organizacije posvečati otrokom večjo pozornost in s tem uzakonjenje njihovih temeljnih pravic.

V diplomskem delu se bom osredotočila na prav posebno skupino otrok, taboriščnikov - ukradenih otrok. Ukradeni otroci so bili v času druge svetovne vojne največje žrtve nemškega okupatorja. Nasilje, ki so ga bili deležni, lahko označimo za vojni zločin in zločin proti človeštvu. Ta se kaže v naslednjem; Nemci so s prihodom v Slovenijo začeli načrtno izvajati germanizacijo. Očete teh otrok so ustrelili kot talce, matere pa so nasilno ločili od otrok ter jih odpeljali v uničevalna taborišča. Otroke so rasno pregledali in jih razvrstili v skupine, glede na to, ali so ustrezali predpisanim normativom nordijsko – germanske rase. Pozitivni rasni pregled je pomenil zanesljivo ločitev otrok od staršev in zagotovo usmrtitev njihovih staršev, saj so si

Nemci s tem zagotovili veliko število otrok – sirot, ki so jih lahko ponemčili, adoptirali in jih dajali v posvojitve nemškim družinam. Tiste otroke pa, ki niso prestali rasnega pregleda, so zaprli v mladinska taborišča za prevzgojo, kjer so otroci živeli v mizernih okoliščinah, brez primerne hrane, obleke, šolanja, morali so delati, vse to pa še ni bilo dovolj, saj so se Nemci nad njimi izživiljali še fizično in psihično, kot so to na primer medicinskimi poskusi... Tako je nastala skupina okoli 600 ukradenih otrok, ki je bila izjema v Evropi. Pomembno je vedeti, da so takšno ravnanje s civilnim prebivalstvom in otroci, Nemci izvajali samo v Sloveniji in nikjer drugje. Svetu so sicer poznani primeri Dachau, Auschwitz in drugi. Zločini, ki so jih Nemci izvajali v Celju, pa so skoraj nepoznani. Podobno usodo kot slovenski ukradeni otroci so doživeli otroci Poljakov, ki pa so jih Nemci v taborišča zaprli skupaj z njihovimi starši. Zakaj se je Himmler odločil, da loči samo slovenske otroke od staršev ni povsem znano. V enem od svojih govorov oktobra leta 1942 je to početje utemeljeval tako: *»Ali bomo mi dobili dobro kri ter jo izkoristili in vložili v naš trud... ali pa bomo mi to kri uničili... vi lahko imenujete to krutost, toda kaj hočete, narava je kruta... Naša naloga je, da vzamemo v rasnem pregledu vse dobre otroke in jih tudi ukrademo, če je potreba...«* (Himmler v Ferenc, 1968: 356) Himmler je želel slovenske otroke spremeniti v sodobne janičarje, kar pa mu zaradi narodnostne zavesti in ljubezni do domovine slovenskih otrok, ni uspelo.

Po prihodu v svobodno domovino, so otroci, ki so v vojni izgubili povečini oba starša, bili prisiljeni hitro odrasti. Starejši otroci so morali poskrbeti za mlajše in začeti čimprej delati. Prikrajšani so bili za starševsko ljubezen, brezskrbno otroštvo, šolanje, topel dom... Kljub mednarodnopravnim aktom, v katerih je bilo zapisano, da bi država morala takšnim otrokom pomagati, pa taboriščniki – ukradeni otroci niso prejeli nobenih ugodnosti s strani države. Po več letnem naporu za priznanje statusa vojne žrtve, jim je država te pravice uzakonila šele 17.10.1995 v Zakonu o žrtvah vojnega nasilja.

2. METODOLOŠKI OKVIR

2.1. Opredelitev predmeta proučevanja

Predmet moje analize bodo taboriščniki - ukradeni otroci v času druge svetovne vojne. Analiza se bo osredotočila na posledice nasilne ločitve otrok od svojih staršev in zaprtje otrok v mladinska taborišča za prevzgojo.

Poskušala bom najti odgovore na vprašanja, katere so osnovne potrebe otrok za njihov zdrav psihosocialni in fizični razvoj, kako so temeljne otrokove pravice opredeljene v mednarodnopравnih aktih, kaj so doživljali otroci v taboriščih, kakšne so posledice izvajanja nasilja nad temi otroci v njihovem nadaljnjem življenju in kako je v Sloveniji urejen njihov status.

2.2. Cilji diplomskega dela

V diplomskem delu želim predstaviti:

- faze otrokovega psihosocialnega in fizičnega razvoja ter njegove temeljne potrebe za zdravo rast in razvoj; na podlagi tega bom poskušala izpeljati zaključke vpliva izvajanja nasilja nemškega okupatorja nad taboriščniki - ukradenimi otroci na njihov psihični, fizični ter zdravstveni razvoj,
- vpliv vojne na otroka in njegovo otroštvo,
- otrokove pravice v mednarodnopравnih aktih,
- zgodovinsko dogajanje v času druge svetovne vojne v Sloveniji in s tem usode taboriščnikov - ukradenih otrok,
- nasilje, ki ga je nemški okupator izvajal nad otroci, ki so bili zaprti v mladinskih koncentracijskih taboriščih,
- status taboriščnikov - ukradenih otrok v Sloveniji danes,
- izjave taboriščnikov - ukradenih otrok.

2.3. Metode dela

Zaradi nepoznavanja tematike taboriščnikov - ukradenih otrok, sem se odločila, da jo bom raziskala. Tako se je začelo iskanje literature in oseb, ki bi mi lahko s svojimi izkušnjami pomagali priti do odgovorov na vprašanja, ki sem si jih pred samim delom zastavila. Potrebno je

poudariti, da je izkušnja taboriščnikov ukradenih otrok tragična in je zato vsak spomin nanjo za žrtev strašen in boleč. Tako sem najprej poskušala dobiti potrebno literaturo iz knjižnic, šele nato pa sem se opogumila in poskušala priti v stik z ukradenimi otroci. S strani vseh, ki sem jih kontaktirala, sem dobila pozitivne odzive, zato je bilo delo toliko lažje.

V diplomskem delu sem še pred samim začetkom pisanja uporabila analizo zbiranja virov. Pri čemer bi rada poudarila, da sem našla malo dostopnih virov s specifično tematiko ukradenih otrok, a je bila zato izbira virov s tematiko druge svetovne vojne, nasilja, razvoja otrok in otrok samih, velika. Prav tako sem uporabila analizo pisnih virov, tako primarnih kot sekundarnih. Analiza primarnih virov je metoda neempiričnega raziskovanja. Pri analizi primarnih virov sem se osredotočila predvsem na izjave, izpovedi ukradenih otrok in zakone. Kritična analiza sekundarnih virov, knjig in člankov, pa je v veliki meri pripomogla k dokončanju diplome. Opisno metodo sem uporabila pri opisovanju zgodovinskih dejstev v zvezi z obravnavano tematiko. Pri metodah dela pa so vsekakor imeli veliko vlogo intervjuji, ki so bili usmerjeni, saj sem le s to vrsto intervjuja dobila podatke, ki sem jih potrebovala.

2.4. Zastavljene hipoteze

2.4.1. Glavna hipoteza

»Povzročena osebna škoda ukradenih otrok vpliva na njihovo nadaljnjo srečo in uspeh v življenju.«

2.4.2. Izpeljane hipoteze

»Ločitev matere in otroka ima za otroka trajne psihične posledice.«

»Posledice nasilja, ki ga je nemški okupator izvajal nad ukradenimi otroci, se kažejo v poslabšanem zdravstvenem stanju teh otrok.«

»Ukradeni otroci, so se dolgo borili za priznanje statusa žrtve vojnega nasilja, saj gre za specifični vojni zločin, ki ga mednarodne konvencije niso natančno definirale.«

2.5. Struktura diplomskega dela

V začetek diplomskega dela sem postavila metodološko – hipotetični okvir.

V prvem delu osrednjega besedila bom predstavila psihosocialni in fizični razvoj otroka v različnih starostnih obdobjih, nujnost zadovoljitev otrokovih potreb za zdravo rast in razvoj ter stres in posttravmatski stresni sindrom kot posledico hudih stresnih doživetij in dogodkov, predvsem vojne, v otroštvu ter posledice samega stresa na otrokovo doživljanje in nadaljnje življenje.

V četrtem poglavju bom predstavila otrokove pravice v različnih mednarodnih dokumentih. Pri dokumentih bom izpostavila temeljne člene, ki so pomembni predvsem za taboriščnike - ukradene otroke v smislu pravic, ki so jim bile kršene, pri čemer bom poskušala vse pravice, ki bi jim morale biti zagotovljene, podkrepiti z izseki iz pričevanj ukradenih otrok in dokazati, da so bili prikrajšani tudi za osnovne človekove in otrokove pravice.

V petem poglavju otroci in vojna, bom predstavila skupne točke vsake vojne, ki še posebej negativno vplivajo na otroke. V tem poglavju bom dodala izpovedi taboriščnikov - ukradenih otrok, z namenom, da pokažem, kako so to doživljali oni in kako je to vplivalo na razvoj njihove osebnosti.

V šestem delu bom opisala zgodovinsko ozadje dogodkov v Sloveniji v drugi svetovni vojni, povezano z usodo taboriščnikov - ukradenih otrok; aretacije, ločitev staršev in otrok, transport v koncentracijska taborišča, seznam taborišč.

V sedmem, zadnjem delu pa bom predstavila ovire s katerimi so se taboriščniki - ukradeni otroci spoprijemali ob prizadevanju za priznanje statusa žrtev vojnega nasilja v naši državi.

Sledil bo še sklep, v katerem bom opredelila temeljne ugotovitve, ki sem jih s pomočjo diplomskega dela odkrila, literatura in priloge.

2.6. Opredelitev temeljnih pojmov

Konvencija Organizacije združenih narodov o otrokovih pravicah iz leta 1989 označuje otroka kot *»osebo z lastnim človeškim dostojanstvom in kot subjekt lastnih pravic, otroštvo pa kot privilegirano in varovalno obdobje življenja«* (Konvencija o otrokovih pravicah, Organizacija združenih narodov, 1.3.2006). Nadalje pravi, da je **OTROK**, *»vsako človeško bitje, mlajše od osemnajst let, razen če zakon, ki se uporablja za otroka, določa, da se polnoletnost doseže že prej«* (Konvencija o otrokovih pravicah, Organizacija združenih narodov, 1.3.2006).

Vsak otrok je edinstven in samosvoj. Je celota sestavljena iz različnih fizičnih karakteristik in osebnostnih lastnosti, ki ga določajo. Raste in razvija se v okviru svojih zmožnosti, glede na

pritiske bližnje okolice ter deloma tudi s hitrostjo, ki je za dano starost sprejeta v družbi. Zgornja definicija opredeljuje otroka predvsem s pomočjo polnoletnosti. Pri tej definiciji se poraja vprašanje, kako lahko samo na podlagi dopolnitve 18. let zarišemo mejo med otrokom in odraslo osebo, ne da bi se ozirali na čustveni, psihosocialni in fizični razvoj posameznika, na njegovo zaznavanje sveta ter sposobnost razumevanja svojih dejanj ter njihovih posledic. Zavedati se moramo, da družba mora postaviti definicijo otroka, če želi sprejeti kakršnakoli določila in zakone za zaščito te skupine, to pa najlažje naredi s postavitvijo starostne meje. Vendar bi ta definicija morala poleg starostne omejitve vključevati tudi druge dejavnike, med katerimi so najpomembnejši pravica do otroštva, zagotovitev osebnostne varnosti in nedotakljivosti, saj so otroci tista skupina v družbi, ki zaradi svoje šibkosti potrebujejo dodatno zaščito.

UKRADENI OTROCI, »mladostniki do 18. leta starosti, žrtve nemških okupatorjev med 2. svetovno vojno na zasedenih območjih Štajerske in Gorenjske, ki so jih nemške oblasti zaradi udeležbe njihovih ožjih svojcev v NOB nasilno odvedle iz domačega okolja in jih ločeno od odraslih poslale v posebna taborišča za prevzgojo v Nemčijo. To so bila dejansko mladinska koncentracijska taborišča; slovenske otroke v njih so imenovali Schutzhäftlinge, kar je v policijskem nacističnem jeziku pomenilo jetnike v koncentracijskih taboriščih. Mlajše otroke – dojenčke s t.i. dobro rasno oceno je prevzelo društvo Lebensborn, ki je delovalo v okviru SS, in so bili nato na voljo nemškim družinam za posvojitev« (Ževart v Voglar, 2000: 21).

Janez Štiglic, taboriščnik - ukraden otrok, pa poudarja nenatančnost Ževartove definicije. Ževart namreč pravi, da so ukradeni otroci ločeni od domovine (»Nemške oblasti so jih zaradi udeležbe njihovih ožjih svojcev v NOB nasilno odvedle iz domačega okolja...«), (Ževart v Voglar, 2000: 21), kar je sicer res, a pomembno je vedeti, da so bili ukradeni otroci taboriščniki, ne izgnanci (pregnanci z domačij), marveč aretiranci in žrtve vojaških ter policijskih kazensko – represivnih ukrepov, zaradi upora proti okupatorju. Aretirane so bile cele družine, tudi otroci, ki so jih nasilno ločili od staršev. V taboriščih niso bili in tudi niso mogli biti skupaj s starši (Štiglic v Reviji Borec, 1999, str. 98). Na podlagi tega Štiglic podaja svojo definicijo taboriščnikov – ukradenih otrok:

TABORIŠČNIKI - UKRADENI OTROCI »so posebna skupina najhujših primerov žrtev nacionalsocialističnega (nacističnega) nasilja med drugo svetovno vojno z zasedenih predelov Spodnje Štajerske in delno Gorenjske. Ti otroci so bili ločeni od starejših članov družin tako, da so očete, če so jih zajeli, postrelili v zaporih (kot talce) zaradi »upora zoper državno (okupacijsko) oblast in zaradi zločina po Uredbi šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem z

dne 16.8.1941«, njihove matere in druge polnoletne družinske člane pa poslali v uničevalno taborišče Auschwitz (Oswiecim pri Krakovu na Poljskem). Otroke so odvedli na »prevzgojo« v Nemčijo. V taboriščne kartoteke so otroke vpisali kot »Eltrenlos« - otroci brez staršev« (Štiglic v Hribar, 2002: 36,37). Nadalje pravi: »**ukradeni otrok** je žrtev vojnega nasilja. Žrtev vojnega nasilja je oseba, mlajša od 18 let, ki je bila zaradi okupacijskih policijskih, kazensko-represivnih akcij in ukrepov prve dni v avgustu ali 15. avgusta 1942 (prva in druga akcija) aretirana in odvedena v taborišče v Celje, od tam poslana ločeno od odraslih v prehodno taborišče Frohnleiten in nato v druga posebna taborišča za mladoletnike (Štiglic v Reviji Borec, 1999: 92).

Jože Pajer v delu *Otroštvo v senci vojnih dni* odgovarja na vprašanje zakaj se imenujejo **UKRADENI OTROCI**: »Zato, ker smo bili okradeni za starše, za domovino, za otroštvo, za mladost, pa verjetno tudi za vzgojo in izobrazbo, ki bi si jo v normalnih okoliščinah zagotovo pridobili, in mogoče še za normalen razvoj naših otrok; ne vem, kako s svojo preteklostjo vplivam na vzgojo svojega otroka; nenazadnje pa smo bili seveda okradeni tudi za zdravje; naša rast je bila okrnjena, nismo zrasli, ko smo se vrnili, nas je bila sama kost in koža« (Pajer v Vipotnik, 1980: 48).

KONCENTRACIJSKO TABORIŠČE, »je mesto zbiranja ljudi, ki so jih policija ali vojaške oblasti odvedle po raznih merilih in jih za nedoločen čas zaprle, brez sojenja. Med svetovnima vojnama so fašistični režimi Nemčije, Italije in Španije uporabljali koncentracijska taborišča za zaprtje svojih političnih nasprotnikov. Koncentracijska taborišča so bila namenjena sredstvom politike zastraševanja, zmanjšanja odpora nasprotnika ter uničenju zapornikov. Za nemška koncentracijska taborišča so značilni zverinski načini mučenja in sistematičnega uničevanja zapornikov (izstradanje, težka fizična dela, izpostavljanje nizkim temperaturam, obešanje, zadušitve v plinskih celicah, množično zapiranje živih ljudi, žena in otrok v goreče stavbe, zakopavanje v jame, streljanje...) V teh taboriščih pa so na ljudeh izvajali tudi medicinske poskuse (sterilizacija, zmrzovanje...) V krematorijih in plinskih celicah za množično uničenje zapornikov, tako imenovanih fabrikah smrti, je bilo ubitih več milijonov ljudi, tudi žena in otrok iz okupiranih ozemelj (samo v Auschwitzu bi naj bilo umorjenih okoli 4 milijone ljudi 27 različnih narodnosti). V nemških taboriščih naj bi tako umorili okoli 10 – 12.000.000 ljudi. Poleg političnih nasprotnikov nacizma, so Nemci uničevali cele narode in skupine, ki so bili razglašene za ničvredne in družbeno nezaželenne (Judi, Romi, Slovani...), saj naj bi uničevali čisto nemško raso« (Vojna enciklopedija, 1972: 507-510).

MLADINSKO TABORIŠČE, »(nemško Jugendkonzentrationslager, v času nacionalsocializma imenovana tudi Jugendschutzlager ali Jugendverwahrlager) je podvrsta koncentracijskega taborišča, kamor so v času nacionalsocializma zapirali uporniško mladino in otroke. Mladinska taborišča je upravljal glavni nemški urad za varnost, uradno pa so služila mladinskemu skrbstvu in protikriminalnim ukrepom. Pravna podlaga za nastanitev v taborišče pa je nudila odredbo za »preventivni boj proti zločinom«, ki je dovoljevala zapiranje »asocialnežev«, za katere je nacionalsocializem lahko označil kogarkoli, ki je zbujal njegovo pozornost. Mladino so zapirali na podlagi izvedenskega mnenja Roberta Rittersa in drugih rasnih preiskovalcev in njihovega »rasnohigienskega raziskovalnega oddelka«, ki je določilo, da posamezniki nosijo »biološko kriminalne« značilnosti« ([http://sl.wikipedia.org/wiki /Mladinsko_tabori%C5%A1%C4%8De](http://sl.wikipedia.org/wiki/Mladinsko_tabori%C5%A1%C4%8De), 23.2.2006).

Mladinska taborišča v Nemčiji so se med seboj razlikovala po tem, kdo je bil v njih zaprt; dekleta, fantje, otroci glede na starost... Namenjena so bila prevzgoji otrok, ki jih je okupator proti njihovi volji zaprl. V taboriščih je bilo življenje slabo. Otroci so bili lačni, slabo oblečeni, disciplina je bila stroga. Sam namen taborišč ni bil uničenje, tako kot v koncentracijskih taboriščih, pač po ponemčenju raso primernih otrok, a se vendar kaže podobnost, na podlagi katere jih lahko imenujemo taborišča. Prva podobnost se kaže v tem, da so bili otroci, mladostniki, prisilno nastanjeni v taboriščih in ločeni od svojih staršev, zaradi suma, da so oni sami ali pa njihovi družinski člani, politični nasprotniki in uporniki zoper okupatorjev režim. Druga podobnost se kaže v načinu življenja; otroke so v teh taboriščih fizično in psihično mučili, na njih so izvajali medicinske poskuse. Tretja podobnost pa se kaže v prisilnem delu. Otroci so bili namreč prisiljeni delati, velikokrat tudi v nevarnih okoliščinah (na primer v tovarnah za izdelavo orožja...).

VOMI (Volksdeutsche Mittelstelle) – »repatriacijski urad za etnične Nemce je vodil registracijo etničnih Nemcev, izvrševal je njihovo evakuacijo s transporti, skrbel je zanje v taboriščih in jih podrobno seznanjal z nacistično ideologijo. Sodeloval je pri izgonu Slovencev in pripadnikov drugih narodnosti. Opravljal je zaplembe in mobilizacijo Nemcem sovražnih ljudi v nemško armado ter ugrabljati tuje otroke« (Terčak, 1973: 35).

LEBENSBOHN – »organizacija, ki je skrbela za čistost nordijske rase, pospeševanje rojstva nemških otrok v državi ter organiziranja ustanov za ugrabljanje raso čistih otrok drugih narodnosti« (Terčak, 1973: 37). Temeljne naloge te organizacije so bile »podpirati rasno in

dedno-biološko dragocene družine z mnogimi otroci, rasno in dedno-biološkim materam v pričakovanju priskrbeti bivališče in skrbeti zanje, skrbeti za otroke, skrbeti za matere in ugrabljati tuje otroke« (Terčak, 1973: 40). Terčak (1973: 48-49) nadalje pravi, da je bila pomembna naloga Lebensborna tudi razplojevanje esesovcev, ki so morali imeti čim več otrok (najmanj štiri). Esesovci, ki niso imeli svojih otrok, so morali posvojiti druge, (ugrabljene otroke, ki so jih v domovih Lebensborna že prej z germanizacijo prevzgojili).

3. PSIHOSOCIALNI IN FIZIČNI RAZVOJ OTROKA

Otrokov celotni razvoj je zakonit proces, ki je sestavljen iz prehajanja od nižje in specifične do višje in kakovostne nove razvojne stopnje, vključuje pa komponente zorenja in rasti. Na otrokov razvoj vpliva veliko faktorjev od tega so najpomembnejši dednost, okolje in vzgoja.

V psihologiji obstaja več periodizacij otrokovega duševnega razvoja. Ena od teh je pedagoško psihološka periodizacija otrokovega razvoja, ki je predstavljena v nadaljevanju. Ta periodizacija zajema razvoj otroka od oploditve, saj je znano, da se duševni razvoj otroka začne že pred samim rojstvom. Pedagoško psihološka periodizacija otrokovega razvoja se deli na več dob:

- 1.) **prenatalna, predrojstvena doba** (od 0 do 280 dni)
- 2.) **novorojenček** (do 10 dni)
- 3.) **dojenček** (prvo leto življenja)
- 4.) **zgodnje otroštvo** (od 1. do 7. leta)
- 5.) **srednje otroštvo** (od 7. do 11. leta)
- 6.) **pozno otroštvo** (od 11. do 13. leta)
- 7.) **zgodnja adolescence** (od 13. do 16. leta)
- 8.) **pozna adolescence** (od 16. leta do zrelosti)

Da se otrok normalno razvija je potrebno v vsaki dobi doseči določene normative. Za predrojstveno dobo je tako zelo pomembno, da mati živi v ustreznih razmerah in se dobro počuti, tako fizično kot psihično, saj je otrok vezan na mater in zato tudi reagira na njena stanja. Prav zaradi tega so lahko nekatera materina obolenja v tej dobi usodna za duševni razvoj otroka.

Dojenček razvije osnovne spretnosti in navade (osnove govora, osnovni koraki hoje, prijemanje, prepoznavanje predmetov, z jokom pritegne okolico, če mu kaj manjka...)

V zgodnjem otroštvu otrok že izpopolnjuje hojo, sam je, sam se oblači, govor je izpopolnjen, strah pred tujci doseže vrhunec, vzpostavljen ima nadzor izločanja, odziva se na čustveni izraz odraslega... V tem obdobju otrok živi v svetu svoje fantazije.

V začetku srednjega otroštva gre otrok v šolo. V ospredje stopajo vedno večje obveze do šole in družine. Otrok razvije socialna čustva in smisel ter željo po druženju. Otrok vse bolj začne sprejemati resnični svet (Tolič, 1979: 37-40).

Pozno otroštvo je prepleteno s puberteto. Otrok doživlja telesne in psihične spremembe. Spreminjajo se tudi otrokovi socialni odnosi in zanimanja.

V zgodnji adolescenci dosežejo otroci oziroma mladostniki spolno zrelost. Zaradi hitrega telesnega razvoja in počasnega čustvenega dozorevanja se pri otrocih, mladostnikih pojavlja čustvena nestabilnost in vznemirjenost. Razvije se naklonjenost do drugega spola.

V pozni dobi adolescence mladostnik zaključuje osnovno šolanje in se pripravlja na poklic in samostojnost in s tem na ustvarjanje pogojev za lastno preživljanje in ustanovitev lastne družine.

V tej dobi otrok doseže vrh v razvoju inteligentnosti (Žlebnik: 1969: 86-104).

3.1. Potrebe otrok za zdravo rast in razvoj

Za zdravo rast in razvoj mora imeti otrok zadovoljene osnovne fiziološke in psihosocialne potrebe, vsekakor pa je zelo pomembna tudi družina.

Osnovne fiziološke potrebe otrok so potreba po hrani, potreba po vodi, potreba po spanju, svežem zraku in svetlobi, potreba po izločanju, suhosti, potreba po toploti, potreba po gibanju...

Med osnovne psihosocialne potrebe spada potreba po ljubezni, potreba po varnosti, potreba po veselju, smehu, radosti, potreba po igri, po aktivnosti, potreba po izkušnjah... (po Černe, 1999).

Otrok, ki se rodi v družini, kjer vlada ljubezen, spoštovanje, zaupanje, pogovor, si pridobi pozitivno izkušnjo in znanje za njegov nadaljnji razvoj in rast. Znotraj družine so pomembne zlasti naslednje potrebe; potreba po ljubezni, po varnosti, po igri in prostem času, skrb za telesno zdravje... Vsekakor je najpomembnejša ljubezen. Ljubezen matere in očeta je pogoj za nastanek ostalih otrokovih čustev. Ljubezen staršev nadomešča otrokovo zavest, ga usmerja. S tem si otrok nabira življenjske izkušnje, razvija si svojo zavest, moralna in družbena čustva, navade in zmožnosti. Pomanjkanje ljubezni pri otroku lahko privede do hujših motenj v otrokovem čustvenem in zdravstvenem počutju (Černe, 1999: 22-33). Otrok namreč že takoj po rojstvu potrebuje nekoga, ki zanj skrbi (ga hrani, oblači, umiva, menja plenice in podobno). S to osebo otrok ustvarja svoje prve socialne interakcije. Ker mu ta oseba, ponavadi mama, ves čas govori, se mu smeji, ji otrok začne odgovarjati z dotikanjem, opazovanjem, smehom, premikanjem ustnic in podobno. Zato se med njima ustvari posebni čustveni odnos. Prav prisotnost matere v zgodnjem otroštvu, je temelj za zdravo rast in razvoj otroka. To tezo potrjujejo tudi nekatere teorije;

Behavioristi (poudarjajo tezo, da je bistvo človeka njegovo vedenje) tako trdijo, da je otrokovo iskanje materine bližine naučeno obnašanje. Pravijo, da mati zadovoljuje otrokovo primarno potrebo po hrani, le ta pa mu daje občutek zadovoljstva.

Tudi teorija psihosocialnega razvoja pravi, da je otrok odvisen od matere. Od nje prejema, kar mu daje, hkrati pa jo on sam uči in ji kaže, kaj potrebuje. Tako razvija zaupanje, saj mu mati

zadovolji vse njegove potrebe, mu kaže naklonjenost, zato se otrok počuti varnega. Če pa ga mati zanemarja, pa otrok razvije občutek nezaupanja, ki pa se lahko izrazi kot sovražno stališče do okolja in ljudi v njem. Tako lahko nasilno ločitev otroka od matere oziroma ljubljene osebe pogosto razlagamo s tem, da je v doživljanju posameznika prevladovalo nezaupanje nad zaupanjem, kar pa se izraža v samotarstvu, avtističnem vedenju, paranoičnih težnjah, depresiji ipd.

Teorija navezanosti poudarja simbiozo med materjo in otrokom. Simbioza pomeni zlivanje otroka z materjo na čustvenem, spoznavnem in fiziološkem področju, otroku pa daje občutek varnosti. Ta navezanost, ki jo otrok čuti do matere in do določenih oseb v življenju, mu daje podporo in tolažbo v stresnih situacijah.

Margarete S. Mahler pa pravi, da otrok po šestih mesecih še ni sposoben ločiti matere in sebe. Zato začuti strah, če mati izgine iz njegovega vidnega in slušnega polja, saj to enači s svojim lastnim izničenjem. Okoli osmega meseca starosti pa otrok že spozna, da z materjo nista eno. Če matere ne sliši in ne vidi, se tako pojavi strah pred izgubo matere (Cugmas, 1998: 11-15).

S pomočjo navedenih teorij in prakse iz vsakdanjega življenja lahko še enkrat poudarimo pomen matere v otroštvu. Otrok namreč že v rani dobi čuti potrebo po ljubezni, potrebo, da nekemu pripada, da nekdo skrbi zanj. Izrazita je potreba po materini ljubezni, zato ima lahko nasilna ločitev otroka od matere za otroka resne psihofizične posledice. Z ločitvijo od matere, pride otrok v novo okolje, med neznane osebnosti, otroka je strah in doživlja različne strese.

3.2. Stres in posttravmatski stresni sindrom (PSS)

»Psihični stres je poseben odnos med posameznikom in okoljem, katerega človek zazna ali ocenjuje kot dogajanje, ki ga ogroža in presega njegove obrambne in obvladovalne zmogljivosti« (Mikuš Kos, 1992: 9). Otrokove reakcije na neugodne dogodke so različne. Pogosto se pojavijo depresivna stanja (otrok postane žalosten, njegovi interesi se zmanjšajo, postaja samotarski, je brez energije...), pojavi se tesnoba, bojazen, preplašenost, strah kot odgovor na konkretno ogrožajočo situacijo, agresivnost, zmanjšana odpornost in povečana obolevnost... (Mikuš Kos, 1992: 9-16). Pri otrocih, ki so bili dlje časa izpostavljeni hujšim stresnim dogodkom, govorimo o posttravmatskem stresnem sindromu (PSS), saj otrok doživi psihične motnje. To so lahko dogodki, ki hudo ogrožajo otroka ali osebe, ki so otroku blizu; npr.: otrok kot talec, otrok izpostavljen streljanju, neposredna grožnja uboja enega od staršev, dejanja, v katerih otrok prisostvuje ranjenju ali nasilni smrti zaradi kriminalnega dejanja in drugih nesreč (pri otrocih se PSS največkrat razvije po tem, ko je otrok prisostvoval vojni ali naravni katastrofi). Osrednje čustvo, ki se pri PSS pojavi pri otroku je strah (strah pred ponovnim izbruhom tega dogodka,

strah pred nespecifičnimi pojavi in dogodki) ali groza, spremlja ga občutek nemoči. PSS se kaže v ponavljajočem se podoživljanju travme s prisilnimi spomini, neprijetnimi sanjami in morami. Otrok se pred temi negativnimi izkušnjami poskuša zavarovati s čustveno otrplostjo, otopelostjo, izogiba se vsakodnevnim situacijam, pojavi se občutek osamljenosti, drugačnosti, ločenosti, pojavijo se spominske motnje, pojavi se razvojno nazadovanje, kar pomeni, da otrok zdrkne na nižjo raven delovanja, kot bi ustrezalo njegovi starosti (npr.: otrok začne ponovno močiti posteljo), pojavijo se spremembe v videnju prihodnosti, občutek krivde, sprememba psihofizioloških lastnosti (motnje spanja, glavoboli, bolečine v trebuhu...) Psihične travme se s časom omilijo, glede na to, ali se travme redkeje pojavljajo in so manj intenzivne. Po daljšem času se spomin pogosto povezuje z obletnico dogodka, ki jo je stres povzročil. Posledice PSS lahko tako trajno vplivajo na otrokov nadaljnji osebnostni razvoj. *»Trajna osebnostna spremenjenost je lahko posledica ekstremne obremenitve. Brementev mora biti tako skrajna, da sama ranljivost prizadete osebe še ne zadošča za razlago posledice osebnostne spremenjenosti kot osnovnega vzroka. K takšnim skrajnim obremenitvam je treba šteti življenje v koncentracijskem taborišču, vsakršne katastrofe in tragedije, dolgotrajne življenjsko ogrožajoče okoliščine, mučenja, terorizem (talci, dolgotrajno ujetništvo z grozečo smrtno nevarnostjo), etnično nasilje in »čiščenje«, posilstva... Motenost po duševnem pretresu je lahko prehodna oblika osebnostne spremembe. Potem jo je treba razumeti kot kronično, ireverzibilno posledico takšne motnje. Trajna osebnostna motnja se lahko razvije tudi brez predhodne motenosti, po duševnem pretresu«* (Kostnapfel, 2004: 162-163). Kostnapfel nadalje pravi, da pri takšnih hudih doživetjih ni potrebno iskati še drugih razlogov, s katerimi bi razložili nastale osebnostne motnje in spremembe, ki preidejo v kronično bolezensko stanje. Da se pacientu postavi diagnozo trajne osebnostne spremenjenosti po zelo težkem doživetju, mora biti s strani pacienta ugotovljeno: sovražen in nezaupljiv odnos do okolja, socialni umik, občutek praznine in brezupnost, kronični občutek živčnosti kot pri stalni ogroženosti, odtujitev. Ta diagnoza mora trajati vsaj dve leti, pri čimer pacient pred tem dogodkom ne bi smel kazati teh znakov (Kostnapfel, 1997: 24-25).

Posledice življenja taboriščnikov – ukradenih otrok na njihov nadaljnji psihični in fizični razvoj je v veliki meri proučeval psihiater dr. Janko Kostnapfel. Kostnapfel je bil 23. oktobra 2001 določen za izvedenca psihiatrične stroke na Celjskem okrožnem sodišču, da bi podal izvedensko mnenje o psihičnem in fizičnem trpljenju pacientke, ki je bila žrtev nemškega okupatorja (taboriščnik - ukraden otrok), (Kostnapfel, 1997; 24).

Pacientka je doživela enako usodo kot ostali ukradeni otroci;

- 3.8.1942 jo je okupator nasilno pripeljal v zbirno taboriščni center v celjsko okoliško šolo, kjer jo je nasilno ločil od matere in jo nato deportiral v štiri različna taborišča v Nemčiji, iz katerih se je po 32 mesecih, avgusta 1945, vrnila domov,
- očeta so ustrelili kot talca v Mariboru, mamo pa so odpeljali v Auschwitz, kjer je umrla,
- okupator ji je leta 1942 uničil družinsko premoženje,
- uničena je bila njena življenjska sreča.

Kostanpfel je kot diagnozo postavil trajno osebnostno spremenjenost po ekstremni obremenitvi.

Svojo odločitev utemeljuje na podlagi naslednjih dejstev;

- pacientka je utrpela hude duševne bolečine (izguba matere in očeta, življenje v taboriščih...)
- težko duševno bolečino za otroka povzroča tudi razpad družine (smrt matere in očeta, ločitev od sester in bratov ter ostalih sorodnikov)
- po vojni se je znašla na opustošeni domačiji, brez sredstev (zaradi tega je imela onemogočeno šolanje, čeprav si je močno želela postati učiteljica; tudi to predstavlja veliko duševno bolečino in uničenje življenjske sreče)
- pacientka še vedno trpi duševne bolečine (spomini na kruto otroštvo),
- njeno zdravstveno stanje je poslabšano (počuti se živčno, slabo spi, se prebuja, ima kronično vnetje želodca, ki je pretežno psihogeno), (Kostanpfel v Hribar, 2002:43-56).

Znano pa je tudi, da se mnogi »privadijo« grozotam in zato ne reagirajo na vsako novo situacijo s prvotno močjo. Pozitivnih posledic PSS-ja je malo. Tiste, ki so znane so ponavadi posledica anekdot in osebnih ocen ljudi, ki so bili v otroštvu izpostavljeni travmatičnim in stresnim dogodkom (npr.: v vojni otrok spozna plemenitost in požrtvovalnost drugih ljudi, lahko se povečajo otrokove sposobnosti sočustvovanja, pripravljenosti nuditi pomoč sočloveku...); (Mikuš Kos, 2002: 17-28).

3.2.1. Posledice stresa

Hude stresne situacije imajo vsekakor vpliv na človekovo nadaljnje življenje in nikakor ne tonejo v pozabo. Ljudi s takšnimi izkušnjami bodo skozi življenje spremljale psihične posledice, kot so pretresljivi in obsesivni spomini, motnje spanja, grozljive nočne more... Vsi (že dojenčki in otroci), namreč sprejemamo zunanje in notranje dražljaje, ponavadi podzavestno. Za otroke je lahko škodljivo tudi vzdušje negotovosti in napetosti v okolici (tudi tišina in mir lahko delujeta

stresno; npr. ta dva dejavnika lahko stresno delujeta tudi na vojake, ko čakajo na spopad) (Kostnapfel, 1997: 27). Pri osebah s trajno osebnostno motnjo po obremenitvi ekstremne stopnje, je najprimerneje, da se jim ponudi zdravljenje z reparativno psihologijo. Sem sodijo predvsem psihološka podpora, sprostitvev zavrtega čustvovanja, svetovanje ali prepričevanje ter posredovanje. To jim lahko pomaga, da se bodo sprostili in izlili iz sebe nakopičena negativna čustva, s tem pa se lahko razbremenijo nevrotskih simptomov. Pri nekaterih posameznikih pa je potrebna tudi medikamentna terapija (antidepresivi) (Kostnapfel, 1997: 28).

4. OTROKOVE PRAVICE V MEDNARODNIH PRAVNIH AKTIH

Danes so človekove pravice nepogrešljivi del sleherne moderne demokratične družbe. S sprejetjem Splošne deklaracije človekovih pravic leta 1948 in drugih pomembnih aktov, so postale nekakšna »uradna ideologija modernega sveta«. Nanje se sklicujejo moderni, demokratično in humanitarno usmerjeni voditelji, različne mednarodne humanitarne organizacije in predvsem politične elite. Te pravice so ena temeljnih predpostavk za razumevanje sodobne demokratične družbe, njenih pravnih in političnih sistemov, hkrati pa odgovarjajo na nekatera temeljna bivanjska vprašanja (Cerar, 2002: 17-30). Človekovim pravicam se najpogosteje pripisujejo naslednje lastnosti:

- 1.) **Temeljnost:** človekove pravice so temelj vseh ostalih pravic.
- 2.) **Splošnost, univerzalnost:** pripadajo vsem ljudstvom, za njih velja obči konsenz.
- 3.) **Vezanost na človeka:** človeku, kot posamezniku, pripadajo že po naravi.
- 4.) **Neodtujljivost:** s človekom so eksistenčno povezane, in jih ni moč odtujiti.
- 5.) **Absolutnost:** kot celota imajo vseobsežno eksistenco (ta traja, dokler človek obstoji), na drugi strani pa so človekove pravice omejene s pravicami ostalih posameznikov.
- 6.) **Deklarativna narava artikulacije:** ker so človekove pravice dane človeku že po naravi, jih je mogoče pravno in drugače le deklarirati in ne konstituirati.
- 7.) **Moralnost:** dolžnosti in pravice so v sferi človekove moralnosti.
- 8.) **Politična narava:** človekove pravice imajo svojo težo, saj omejujejo politično oblast oziroma se v okviru politično konstituirane družbe tudi uresničujejo.
- 9.) **Pravnost:** da bi bile te pravice zagotovljene, morajo biti pravno določene in zavarovane (Cerar, 2002: 20-21).

4.1. Najpomembnejši mednarodni pravni akti

Otrok je oseba, ki je pravo ne priznava kot samostojne osebnosti. Zato morajo otroku zaščito nuditi njihove družine, starši, v primerih, kjer otroci nimajo družine, pa država (Bouchet-Saulnier, 2002: 34).

Mednarodnopravni položaj otroka se je začel oblikovati šele sredi druge polovice 19. stoletja. Pred tem so na otroka vedno gledali kot na lastnino staršev, predvsem očeta, ki mu je otrok dolgoval vso pokornost. Tako je bil otrok objekt družine in države. Kot posebej ranljivi skupini se jim je najprej priznalo pravno varstvo, ki je prepovedovalo otroško delo, dobili so posebno varstvo v oboroženih spopadih in pravico do izobrazbe (obvezna osnovna šola). Šele v drugi

polovici šestdesetih let 20. stoletja se je otrokom začelo posvečati več pozornosti in temu primerno tudi njihovi mednarodnopravni zaščiti. (Dernovšček, 1997: 31)

Najpomembnejši mednarodni pravni akti, ki ščitijo otrokove pravice in na katere so se ukradeni otroci sklicevali v pridobivanju statusa žrtev vojnega nasilja:

- Haaške konvencije, 1899, 1907;
- Kongres v Bruslju, 1921; tematika vprašanja pomoči moralno zapuščeni mladini, formiranju sodišč za mladoletne delikvente, socialni higieni mladih, pomoč vojnim sirotam;
- Konvencija o prepovedi trgovanja z ženami in otroki, 1904, 1910;
- Konvencije Mednarodne organizacije dela, 1919;
- Deklaracija Lige narodov o pravicah otroka, Ženeva 1924;
(Dernovšček, 1997: 31-32).
- Splošna deklaracija človekovih pravic (OZN), 10.12.1948;
- Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949;
- Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov;
(Dolenc, 1989).
- Deklaracija o otrokovih pravicah (OZN), 1959;
- Konvencija o otrokovih pravicah (OZN); 1989;
- Konvencija o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine;
(Cerar, 2002).

Iz teh dokumentov bom poskušala navesti le tiste člene, ki se še posebej tičejo problematike ukradenih otrok. Pri tem je potrebno poudariti, da večino teh dokumentov podpira in določa pravico otroka do dostojnega življenja, svobode, enakosti ne glede na raso, spol, barvo kože, jezik, vero, politično ali drugačno prepričanje, narodno ali socialno pripadnost, premoženje, pravico do varnosti, do izobraževanja in drugo. Tudi teh osnovnih pravic ukradeni otroci v času prisilnega bivanja v mladinskih koncentracijskih taboriščih niso imeli, kar bom potrdila z izseki dokumentov in pričevanj ukradenih otrok, ki so bili žrtve nacističnega režima v Nemčiji.

4.1.1. Haaške konvencije, 1899, 1907

Haaške konvencije predstavljajo prelomnico v omejevanju pravice do vojne. Predstavljajo predpise obvezne pravne oblike za začetek sovražnosti, zoževanje oziroma prepoved uporabe sile, tehnična pravila vojne ter institucijo mirnega reševanja sporov. Za zaščito otrok je pomembna Martensonova klavzula, prvič zapisana v uvodu Četrte haaške konvencije z dne 18.10.1907, ki pravi:

»...Države udeleženke štejejo za potrebno potrditi, da - dokler ne bo sprejet popolnejši zakon vojne – ostajajo v primerih, ki niso predvideni s predpisi, ki so jih sprejele, prebivalci in udeleženci vojne pod varstvom in oblastjo mednarodnega prava, kot izhajata iz običajev, uveljavljenih med prosvetljenimi narodi ter iz zahtev človečnosti in javne vesti...« (po Marthensonovi klavzuli v Jogan, 1997: 34).

Nemški okupator je znan po nečloveškem ravnanju z aretiranci. Ponekod je šel tako daleč, da je zapisal nekatera, z okupatorjeve strani, zaželjena dejanja in navodila v dokumentih. Enega od takšnih je izdala služba za raso SS-ovcem, ki so sama po sebi v nasprotju v osnovnimi zahtevami človečnosti, glede ljudi drugih narodnosti. Dokument se glasi:

»Človek nižje rase je v biološkem smislu podoben naravnemu bitju. Ima noge, roke, oči in nekaj, kar spominja na možgane; vendar je to bitje drugačno, grozno, zelo daleč od človeka, čeprav mu je po zunanosti podobno... Moralno in intelektualno to bitje zaostaja za katerokoli živaljo, navdajajo ga divje strasti, neznanska sla po uničevanju, nespodobno prostaštvo. Gorje tistemu, ki pozabi, da ne more biti človeško bitje vsaka stvar, ki spominja nanj« (Hillel, 1976: 25).

4.1.2. Konvencije Mednarodne organizacije dela

Konvencije Mednarodne organizacije dela (MOD) iz leta 1919 urejajo področje minimalne starosti otrok za sprejem na delo, o nočnem delu otrok in zdravniških pregledih otrok. Konvencije določajo, da je minimalna starost otroka za sprejem na delo 15 let, za posebej težka dela se zahteva višja starost (18 let). Nočno delo otrok je prepovedano s konvencijo iz leta 1948. Leta 1921 pa je bila sprejeta konvencija Mednarodne organizacije dela o obveznem zdravniškem pregledu otrok in mladine, ki so zaposleni. (Dernovšček, 1997: 54-55)

»V taborišču Speishard smo šivali uniforme za vojsko od jutra do večera, ves čas pod nadzorom stražarjev ob pičli hrani. V Neumarktju pa smo delali v podzemni tovarni, oz. rudniku za

izdelavo razstreliva. Tu so bili pogoji zelo težki, ker ni bilo ne zraka in ne hrane dovolj» (Iz izpovedi Veronike Dravinac, takrat stare 14. let).

4.1.3. Deklaracija Lige narodov o pravicah otroka, Ženeva 1924

Deklaracija Lige narodov prva določa temeljne pravice in potrebe otrok, odgovornost za spoštovanje in uresničevanje le teh pa prenaša na vse narode, ki morajo te pravice zagotoviti in upoštevati določila, ki izhajajo iz sedmih načel;

- 1.) *Otroku je potrebno zagotoviti varstvo ne glede na raso, narodnost ali vero,*
- 2.) *Otroku je potrebno zagotoviti varstvo ob upoštevanju integritete družine,*
- 3.) *Otroku je potrebno omogočiti normalen razvoj v materialnem, moralnem in duhovnem obziru,*
- 4.) *Lačnega otroka je potrebno nahraniti, bolnemu zagotoviti potrebno nego, zaostalemu otroku je potrebno pomagati,*
- 5.) *Delikventnega otroka je potrebno prevzgojiti,*
- 6.) *Sirote in zapuščene otroke je treba sprejeti,*
- 7.) *Otroku je potrebno zagotoviti ustrezne življenjske pogoje, zavarovan mora biti pred vsako obliko izkoriščanja, vzgajan mora biti v taki zavesti, ki bo omogočila, da se bodo njegove najboljše lastnosti razvile v prispevek njegovim najbližjim (po Deklaraciji Lige narodov v Dernovšček, 1997: 32).*

4.1.4. Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949

Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949 tako že v 3. členu pravi:

»Z osebami, ki neposredno ne sodelujejo v sovražnostih, tudi s pripadniki oboroženih sil, ki so odložili orožje, in z osebami, ki zaradi bolezni, ran, ujetništva ali drugih razlogov niso več sposobne za boj, je treba ravnati humano, brez vsake neugodne diskriminacije, na podlagi rase, barve, vere, prepričanja, spola, rojstva, premoženjskega stanja ali kakršnegakoli drugega podobnega merila. Proti prej navedenim osebam morajo ostati zmeraj in povsod prepovedani naslednji postopki: a) ogrožanje življenja in nasilje nad osebnostno nedotakljivostjo, kar velja zlasti za umor kakršnekoli vrste, pohabljenje, okrutnosti in mučenja; b) jemanje talcev; c) žalitve osebnega dostojanstva, še posebej sramotilno in poniževalno ravnanje; č) izrekanje in izvrševanje kazni brez predhodnega postopka pred rednim sodiščem, kar zagotavlja vsa sodna

jamstva, ki jih civilizirani narodi priznavajo kot neobhodna.» (Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949 v Dolenc, 1989: 99)

Ukradeni otroci so bili žrtve vseh prepovedanih postopkov tega člena;

a) Njihovo življenje je bilo ves čas ogroženo, otroke so mučili, jih pohabljali.

b) Starše, predvsem očete teh otrok, so Nemci vzeli za talce in jih veliko v Celju usmrtili.

c) Otroci v teh taboriščih so bili ves čas deležni žaljenja osebnega dostojanstva. Najhujše pa je vsekakor bilo poniževanje ob izvajanju rasnih pregledov, kjer so se morali otroci goli sprehajati po sobi, medtem ko so jih rasni pregledovalci ocenjevali, jih merili od glave do pet in jih drugače poniževali

č) Ukradeni otroci tudi niso imeli možnosti kakršnekoli obrambe ali sodne razprave v času življenja v taboriščih.

16. člen: *»Ranjence, bolne, nemočne osebe, otroke in nosečnice naj se še posebej zaščiti in spoštuje...«* (Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949 v Dolenc, 1989: 103)

V nacistični Nemčiji ni bilo prizaneseno niti najmanjšim otrokom, novorojenčkom. Terčak v svojem delu Ukradeni otroci navaja primer matere, ki je v taborišču rodila. Po mesecu dni, so ponj prišli zdravniki, med njimi tudi zdravnik Mengele, znan po izvajanju medicinskih poskusov na žrtvah v drugi svetovni vojni. Ta je ukazal, da naj otroka odnesejo v ambulanto (znano je bilo, da so zdravniki tam umorili na stotine dojenčkov tamkajšnjih taboriščnic, ki so jih nemški zdravniki umetno osemenjevali). Prestrašena mati je prosila zdravnika, naj ji pusti otroka, ta se je pa razjezil in treščil otroka na tla, mater pa udaril in jo zadavil. Terčak pripoveduje tudi o primeru slovenske matere, ki so ji prav tako vzeli novorojenčka in ga usmrtili.

24. člen: *»Strani v spopadu ukrenejo vse potrebno, da otroci, mlajši od 15 let, ki so zaradi vojne osiroteli ali so ločeni od svojih družin, v nobenem primeru niso prepuščeni sami sebi, in, da se olajša njihovo vzdrževanje, opravljanje verskih obredov njihove veroizpovedi, njihovo vzgojo in izobraževanje. Vzgoja se mora po možnosti zaupati osebam, ki imajo podobno kulturno tradicijo.»* (Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949 v Dolenc, 1989: 104)

Otroci v taboriščih so imeli slabe možnosti izobraževanja, ali pa tega sploh ni bilo, saj je Heinrich Himmler v okrožnici *Misli o ljudstvih na vzhodu* z dne 18. junija 1941 jasno zapovedal, da je te otroke treba vzgajati, jih naučiti pokorščine, marljivosti, popolne podreditve, zvestobe

nemškim gospodarjem. Vse kar bi jih morali naučiti in kaj bi naj ti otroci znali, bi bilo šteti do 100, poznati prometne znake in morali bi biti pripravljeni na opravljanje poklicev kmečkega delavca, mizarja, ključavničarja, kamnoseka itd. Dekleta pa bi se morala učiti kmečkih del, tkanja, pletenja, šivanja... (Himmeler v Hillel, 1976: 163).

26. člen: »*Stran v spopadu olajša poizvedovanja članov družin, ki jih je vojna razkropila in ki želijo obnoviti medsebojne stike in se po možnosti srečati...*« (Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno z dne 12. avgusta 1949 v Dolenc, 1989: 105)

Večji del otrok se je nazaj v domovino vrnil med junijem in septembrom leta 1945. Otroci, ki so se vrnili nazaj v domovino, so bili po večini prepuščeni sami sebi. Veliko jih je starše izgubilo v taboriščih. Večina od njih je bila pozabljena, nihče jih ni iskal, le kdo bi jih, ko pa ni bilo več staršev? Veliko pa je bilo tudi primerov, ko so se starši vrnili domov brez svojih otrok. Pri njih se je prava drama začela šele tedaj. Najti svoje otroke, predvsem tiste, ki so bili posvojeni ni bilo lahko. Veliko staršev je s poizvedovanjem svojih otrok najprej začelo na radijih in časopisih.

Štiglic, v razgovoru z dne 11.3.2006, navaja prvi primer takega boja za vrnitev otroka Ivana Pirečnika iz Šoštanja. Ivana Pirečnika je iz SS organizacije Lebensborn posvojila neka nemška družina, nanj se je navezala in ga po vojni ni hotela kar tako izročiti na zahtevo njegove matere Pavle (ki se je ena od redkih vrnila iz Auschwitza) in jugoslovanskih oblasti, ki so terjale Ivanovo vrnitev. Zaradi zavračanja vrnitve otroka materi (zavrnitvena razsodba ameriškega sodišča v Frankfurtu) so se v Sloveniji zgodila ogorčena protestna zborovanja v podporo Pirečnikovi materi. Ivan je bil vrnjen materi šele v septembru 1952, star 11 let (Štiglic, 11.3.2006).

Terčak v svojem delu Ukradeni otroci navaja primer matere, ki je svojemu dojenčku odgriznila prst, da bi ga potem lažje našla po koncu vojne. Isti avtor opisuje primer družine Podvinšek. Obvestilo o svojem sinu so dobili šele leta 1947 od UNRRA-e. Družina, ki je v Nemčiji posvojila tega otroka, ni želela otroka vrniti pravim staršem, sklicevali so se na dejstvo, da je otrok pri njih živel več časa kot s svojimi biološkimi starši, pa tudi na trditve zavetišča, kjer so otroka dobili. To je namreč zatrjevalo, da fantek nima staršev, saj bi mu naj te ubili Srbi v vojni. Po pritožbi Podvinškove družine na Rdeči križ, se je Nemška družina morala vdati in vrniti otroka svojemu očetu. Takšnih primerov je bilo v Sloveniji veliko, žal pa se niso vsi srečno končali kot primer Podvinšek. Natančno število vseh ugrabljenih otrok ne bo nikoli znano. Prav tako ne bo nikoli znano, natančno število otrok, ki so v času vojne agresije umrli v nemških

taboriščih, koliko jih je bilo posvojenih in kasneje vrnjenih nazaj svojim praviim staršem, in koliko jih je bilo posvojenih, pa svojih staršev in domovine niso videli nikoli več.

4.1.5. *Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov*

Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov v 78 členu govori o zaščiti otrok in njihovi evakuaciji: »1.) Nobena stran v spopadu ne bo evakuirala otrok v tujo državo, razen če gre za začasno evakuacijo, ko to terjajo zdravstveni razlogi ali zdravljenje otrok... za evakuacijo otrok je potrebno dobiti pismeno soglasje staršev oziroma oseb, ki so odgovorne za otroke... 2.) Kadarkoli pride do evakuacije bo otroku zagotovljena vzgoja, všteti tudi njegovo versko in moralno vzgojo... 3.) Da bi olajšali vračanje otrok njihovim družinam in v domovino, bodo oblastva strani, ki organizirajo evakuacijo, uvedla za vsakega otroka karton s fotografijo, ki ga bo poslala centralni poizvedovalni agenciji mednarodnega komiteja Rdečega križa. Karton bo vseboval naslednje informacije: a) priimek otroka; b) ime otroka; c) spol; č) kraj in datum rojstva (če ta ni znan, vsaj približno starost otroka); d) popolno očetovo ime; e) popolno materino ime in njen deklinski priimek; f) otrokove najbližje sorodnike; g) narodnost; h) materin jezik otroka in druge jezike, ki jih govori; i) naslov otrokove družine; j) katerokoli številko za identifikacijo otroka; k) zdravstveno stanje otroka; l) krvno skupino otroka; m) vsako posebno znamenje; n) datum, ko je bil, in kraj, kjer je bil otrok najden; o) datum, ko je in od koder je otrok zapustil državo; p) veroizpoved otroka, če jo ima; r) sedanji naslov otroka v državi, ki ga je sprejela; s) v primeru smrti otroka pred njegovo vrnitvijo, datum, kraj in okoliščine smrti in kraj pokopa.« (Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov v Dolenc, 1989: 172).

Po nasilni ločitvi mater in otrok, je okupator otroke prepeljal v Nemčijo in jih razkropil po večih mladinskih taboriščih. Skrb nad otroci sta prevzeli organizaciji Lebensborn in VOMI, ki sta tudi razpolagali z njihovimi osebnimi podatki in dokumenti. Najmlajši otroci, dojenčki, so imeli okrog vratu kartončke s svojimi podatki, ki pa so bili zelo pomanjkljivi. Ob koncu vojne je bilo veliko osebnih dokumentov uničenih in prav zaradi tega se je izgubilo veliko sledi za ukradenimi otroci.

Slika 1: Taboriščni list Martina Ropa

Sl.		Bo. Nr. 167976 *		
Lagerpaß				
für		Martin		
(Familienname)		(Vorname)		
geb.:	8.11.29	(Bei Ehefrauen)		
aus:	Wotschna 104	(Wohnort)		
(Ort)				
geb. am		in		
Beruf				
Familienstand				
(ledig, verheiratet, geschieden)		(Ehemann, Ehefrau, Sohn, Tochter)		
gehört zur Herdstelle:				
Umsiedlungs-Nr.	Aussiedlungsort	Zeichen des Gepäcks		
	Wotschna			
Ausgestellt vom Lager				
(Nr.)		(Ort)		
Einsatzgebiet				
Lageraufenthalt				
Lager	Lager Belvedere			
Nr.	Ort	Aufnahme am	Entlassen am	Nach
	Sliggenport	19.9.42	29.8.42	Sliggenport
	Sliggenport	29.8.42	24.5.43	Karst
	Karst	25.5.43	9.11.43	Sliggenport
	Sliggenport	10.11.43	3.10.44	Rüpe
Krankenhausaufenthalt wie Lageraufenthalt links				

(Štiglic, 7.04.2006)

4.1.6. Deklaracija o otrokovih pravicah (OZN)

Deklaracija o otrokovih pravicah (OZN) v 4. členu govori:

»Otrok mora uživati vse ugodnosti socialnega varstva. Imeti mora pravico do življenja in razvoja v zdravih okoliščinah. Zato je treba njemu in njegovi materi dajati posebno nego in varstvo. Skrbeti je treba zanj in za njegovo mater že pred porodom. Otrok ima pravico do ustrezne prehrane, stanovanja, razvedrila in zdravstvenih storitev«. (Deklaracija o otrokovih pravicah, 1.3.2006)

Ukradeni otroci niso uživali ugodnosti socialnega varstva, saj jih okupator že takoj po aretaciji nasilno ločili od svojih staršev. Okupator jih je prisilno nastanil v mladinskih taboriščih, kjer niso imeli zagotovljenih niti osnovnih življenjskih potrebščin, bili pa so žrtve psihičnega in fizičnega nasilja.

»Taborišča, kjer smo bili prisilno nastanjeni, so bila zaprtega tipa z omejeno svobodo gibanja in pod stalnim nadzorom. Vodili so jih pripadniki SS oddelkov mrtvaških glav. Razmere v njih so bile stroge in krute. Disciplina je bila zelo huda. Hrane je bilo malo, bila je slaba in neprimerna za otroke ter prirejena za preizkušanje zdržljivosti otroških organizmov. Zdravstvena oskrba je

bila pomanjkljiva ali nikakršna. Higijenske in nastanitvene razmere so bile slabe. V taborišču so razsajale najrazličnejše bolezni, prehladi, kužne in druga težka obolenja, anemije, oslabelosti in podobno» (Iz izpovedi Janeza Štiglica).

4.1.7. Konvencija o otrokovih pravicah (OZN)

Konvencija o otrokovih pravicah (OZN) v prvem delu 9. člena pravi:

»Države pogodbenice jamčijo, da otrok ne bo proti volji staršev ločen od njih, razen če v skladu z veljavnim zakonom in postopki pristojne oblasti v sodnem postopku odločijo, da je takšna ločitev nujna za otrokovo korist. Takšna odločitev je lahko v določenem primeru, kot je zloraba ali zanemarjanje otroka s strani staršev ali ko starša živita ločeno in je potrebno odločiti o otrokovem prebivališču, neizogibna«. (Konvencija o otrokovih pravicah, 1.3.2006)

»Sem ukraden otrok, saj so me nemške okupacijske sile nasilno odvzele staršem v začetku leta 1942. Oba starša so zaradi upora proti nacizmu usmrtili. Po krutem nasilnem ločevanju od staršev in sester, so me odpeljali v posebna otroška taborišča, katerih namen je bil prevzgoja in uničenje celih družin...« (Iz izpovedi Vere Letonja Hromc).

V 37. členu ta konvencija govori o zaščiti otrok pred mučenjem:

»a) noben otrok ne bo izpostavljen mučenju ali drugemu okrutnemu, nečloveškemu ali ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju. Tako smrtna kazen kot dosmrtni zapor brez možnosti pomilostitve naj se ne izrekata za kazniva dejanja, ki so jih storile osebe, ki še niso dopolnile osemnajst let; b) nobenemu otroku ne bo nezakonito ali samovoljno odvzeta prostost. Otrok sme biti prijet, priprt ali zaprt v skladu z zakoni in le v skrajnem primeru ter za najkrajši potrební čas; c) se bo z vsakim otrokom, ki mu je bila odvzeta prostost, ravnalo človeško in s spoštovanjem dostojanstva, ki je neločljivo od človekove osebnosti, ter na način, ki upošteva potrebe oseb njegove starosti. Še posebej mora biti vsak otrok, ki mu je bila odvzeta prostost, ločen od odraslih, razen, če smatra, da je to v nasprotju z njegovimi interesi, in imeti, razen v izjemnih okoliščinah, pravico preko dopisovanja ali obiskov vzdrževati stike s svojo družino; d) bo imel vsak otrok, ki mu je bila odvzeta prostost, takojšen dostop do pravne in druge ustrezne pomoči ter pravico pred sodiščem ali drugim pristojnim, neodvisnim in nepristranskim organom izpodbijati zakonitost odvzema njegove prostosti ter pravico do takojšnje odločitve o kateremkoli takšnem ukrepu«. (Konvencija o otrokovih pravicah, 1.3.2006)

Ukradenim otrokom so bile kršene vse pravice iz tega člena:

a) Ukradeni otroci so bili ves čas priprti v mladinskih taboriščih deležni psihičnega in fizičnega mučenja s strani nemškega okupatorja.

»Otroke so nas zaprli v kazenska represivna taborišča, ki so bila mrzla, vlažna, mračna, brez svobodnega gibanja, imeli smo slabo prehrano, strogo disciplino in nobene zdravniške oskrbe, zaradi slabih higienskih razmer in prenatrpanosti smo bili otroci ušivi in garjavi. Posledica tega so bile gnojne kraste po celem telesu. Poleg psihičnega maltretiranja, smo bili deležni tudi fizičnih obračunavanj. Naj navedem primer, ko me je lagerska funkcionarka (pripadnica SS) kaznovala z izpulitvijo las na lasišču temena. Gola lisa me je dolgo spremljala...«(Iz izpovedi Vere Letonja Hromc)

b) Bili so nezakonito in nasilno odvzeti in ločeni od svojih staršev; c) Z rasnimi pregledi, mučenjem in poniževanjem je bilo kršeno njihovo človekovo dostojanstvo. Prav tako niso imeli stikov s svojimi starši. Niso jih smeli obiskovati, dopisovali so si lahko enkrat mesečno (to ni bilo dovoljeno v vseh taboriščih); d) Otroci, ki so bili zaprti v mladinskih taboriščih niso bili deležni pravne pomoči in sodnih obravnav, na katerih bi se lahko zagovarjali.

4.1.8. Konvencija o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine

Konvencija o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine v 5. členu pravi:

»Zdravstveni poseg se sme opraviti šele potem, ko je bila oseba, ki jo to zadeva, o njem poučena in je vanj prostovoljno privolila«. (Konvencija o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine v Cerar, 2002: 656)

Ukradeni otroci so bile žrtve medicinskih poskusov. Nihče jih ni obvestil kaj bodo zdravniki z njimi počeli, kaj šele, da bi njih oziroma njihove starše vprašal za dovoljenje in dobili z njihove strani ustrezno prostovoljno privolitev.

»V taborišču Mainburg je bilo nekaj posebnega. Iz osebnih doživetij lahko z gotovostjo trdim, da so v tem taborišču z nami – otroki opravljali medicinske poskuse! Za otroke enake starosti okrog 5 let so poskrbele nekakšne »posebne medicinske ekipe«. Najprej so nas temeljito pregledali in osamili v karanteno. Potem so nam dali neke injekcije in druga »zdravila«. Po tem tretmanu smo vsi hudo zboleli. Pojavile so se hude bolečinske in vročinske reakcije, otekali so nam udi, na oteklih delih telesa so se pojavili rdečica – modrica, boleči izpuščaji, pa tudi prebava je bila prizadeta. Ves čas so nas sistematično opazovali in preverjali učinke« (Iz izpovedi Janeza Štiglica).

5. OTROCI IN VOJNA

Že v prejšnjem poglavju je bilo povedano, kakšne so in na kakšen način se kažejo pri otrocih posledice vojne. V tem poglavju bom poskušala vojne dogodke, ki so za otroke še posebej stresni, opredeliti in jih podkrepiti z izpovedmi ukradenih otrok.

Vojno sestavlja veliko stresnih dogodkov, za otroke najhujši pa so:

- neposredno ogrožanje njihovega življenja in življenja otrokom pomembnih oseb, mučenje, ranjenje otrok samih ali smrt oseb, ki jih ima otrok rad;

Življenje ukradenih otrok v taboriščih je bilo ves čas ogroženo; bili so lačni, prezebli, bili so žrtve medicinskih poskusov in fizičnega nasilja. Najhujše psihične posledice je na otrocih vsekakor pustila nasilna ločitev od staršev; poslušanje streljanja talcev, med katerimi so bili njihovi očetje, nasilna ločitev otrok od svojih mater, sprejemanje pošte iz koncentracijskih taborišč, iz katere so izvedeli za smrti staršev...

»Mati je bila iz Celja odpeljana v koncentracijsko taborišče Auschwitz, kjer je še istega leta od mučenja in lakote umrla in bila sežgana v krematoriju. Očeta so zaradi starosti (star je bil že 60 let) odpeljali v taborišče Baumgarten, kjer je moral vso okupacijo, to je tri leta, delati od jutra do večera v neki mizarski delavnici ali podjetju v Pfarkirchnu« (Iz izpovedi Ane Selčan)

- ločitev od družine, prijateljev in drugih oseb, ki jih ima otrok rad;

»...Mene, mlajšega brata in mater so odpeljali v celjsko osnovno šolo in tu se je zgodila usodna noč 3.8.1942, ko je okupator iztrgal otroke materam in jih transportiral v taborišča Auschwitz, od koder se mati in brat nista vrnila. Mama je umrla 11. novembra v tem taborišču, njena številka je bila 16494:« (Iz izpovedi Veronike Dravinac)

- življenje v nenehnem strahu, napetosti, tesnobi;

»...V obeh taboriščih je vladal vojaški režim. Navsezgodaj smo morali na dvorišče, kjer smo pri dvigovanju zastave morali peti. Učili so nas korakati in nenehno so na nas kričali, zmerjali s slovenskimi psi, prašiči, banditi....« (Iz izpovedi Bolko Vide)

»Toplino doma mi je zamenjal krut in oster režim SS. Slovensko nismo smeli govoriti. Bila sem lačna. Želja po kruhu je bila neizmerna. Posebno mi je ostalo v spominu, kako so nas strašili. Nemka, SS-ovka, ki nas je pazila, nam je pripovedovala zgodbe z morečo vsebino, ko pa je nastopila noč, je s črno namazano roko ugasnila luč in tulila po prostoru. Vsi prestrašeni smo jokali.« (Iz izpovedi Jožefe Žvipelj)

- neugodne bivalne razmere (pregon z doma, uničenje doma, prisilno bivanje v mladinskih koncentracijskih taboriščih, begunski tabori...);

»...Z dnem aretacije, ko smo bili nasilno odgnani od doma – obleči smo se morali v 15 minutah in oditi brez vsega, zaplenjeno nam je bilo celotno premoženje – mi je bila odvzeta osebna prostost, postal sem taboriščnik, samo še gola številka v rokah nacistov...« (Iz izjave Stanislava Zagodeta)

»Taborišče je bilo grozljivo, temno, hladno in vlažno, zeblo nas je in vedno smo bili lačni. Zaradi ne higienskih razmer smo vsi dobili garje in uši...« (Iz izpovedi Marije Florjanc)

- neustrezna hrana (premalo hrane, zdravstvene težave – podhranjenost, neužitna hrana...);

»...Hranili so nas iz kotla. Ali je bilo to okusno ali ne, sploh ni pomembno, toda bilo je ves čas premalo. Ko sem se po treh letih vrnil domov se je stara mama zjokala. Tehtal sem dve kili manj kot takrat, ko so me pred tremi leti odpeljali. O ušivosti in bolhah ne bom govoril. Velika nadloga pa je bila garjavost z obupnim srbenjem po celem telesu. Umivanje z ledeno mrzlo vodo, ko so bili členki na prstih rok – pa tudi nog – otekli od ozeblin, je bilo nezadostno in boleče. Ustrezne obleke in obutve nisem imel. Čeprav sem bil suh in droban, sem obleko že zdavnaj prerasel. Prehlad in smrkavost, pozimi pa še ozeblina zraven in še ta večna lakota so bili nenehna nadloga.« (Iz izpovedi Ernesta Orožima)

- poslabšanje zdravstvenega stanja (zmajšana telesna odpornost, bolezenska stanja...)

»...Zaradi pomanjkljivih oblačil in obutve sem dobila hude ozeblina, da sem imela še dolgo po vrnitvi v domovino ognojene noge, zaradi česar imam hude posledice...« (Iz izpovedi Ane Selčan).

»...Bil sem tako izčrpan, da se mi je zdel plašč pretežak. Star sem bil 13 let in tehtal samo 26 kilogramov...« (Jože Pajer v Terčak, 1962: 183)

»Posledice vojne so prišle za mano. Bila sem slabotna in bolehnna. Zbolela sem za odprto pljučno tuberkulozo (TBC). Zdravila sem se štiri leta in zaradi bolezni sem morala opustiti šolanje. V zrelejših letih sem zbolela še za revmatoidnim artitritisom. Prizadete imam sklepe na rokah in nogah, ki so vedno bolj negibljivi« (Iz izpovedi Marije Florjanc).

»Taboriščna leta in vojne grozote (izguba staršev), so mi pustile trajne osebne spremembe, ki se izražajo v zaprtosti vase ter hude zdravstvene posledice. Že pri 22. letih mi je počil dvanajstnik, prav tako pa sem težak srčni bolnik, saj sem tudi invalidsko upokojen – invalid I. kategorije (operacija srca). Po mnenju zdravnikov so omenjene bolezni vzrok mojega duševnega in fizičnega trpljenja v preteklosti« (Iz izpovedi Kazimitja Krempuša)

- izvajanje medicinskih poskusov na otrocih...

»In prišlo je še to. Neke čudne in sumljive injekcije. Brez pojasnila so določili petnajst ali celo dvajset otrok in nas odpeljali v bližnjo bolnico. Čakala nas je ekipa v belem. Dobili smo injekcije v mišico. Injekcije so bile, bi rekel, velike 5 kubičnih centimetrov, igle pa dokaj debele. Spominjam se, da sem dobil injekcijo v levo prsno mišico. Vbod je zbolel, še huje pa je bilo vbrizgavanje. Nekateri so jokali in padla je tudi kakšna klofuta. Jokali smo ne samo zaradi bolečin, pač pa zaradi strahu, kaj bo z nami. Ob vbrizgavanju je nastala skoraj za oreh velika bula, ki je čez kakšen dan splahnela, ostala pa je večja ali manjša otrdlina. Mesto injeciranja je bolelo še teden pa tudi dva, bolela pa je cela leva stran prsnega koša z ramo in roko. Mesto vboda si je občasno ogledovala ženska v belem, dejala pa ni nič. Čez mesec ali dva se je injeciranje ponovilo. Zopet sem bil v skupini. Prosil sem, da me naj oprostijo od tega, saj sem bil fizično med najšibkejšimi, pa tudi reakcija je bila pri meni zelo huda. Pomagalo ni nič. V skupino za injeciranje so me vedno izbrali. Spominjam se najhujše reakcije. Otrdlina po parih dneh ni izginila, pač pa se je zagnojila. Počutil sem se slabše kot sicer ob prejšnjih injekcijah in tresla me je mrzlica. Na mestu vboda je nastala grda gnojna rana, ki se je na srečo zacelila. Navedenih injekcij sem prijel najmanj deset in nič ne vem zakaj. Pojasnila o morebitnem zdravljenju meni v korist ni bilo. Bilo tudi ni nikdar rečeno, čemu služijo te injekcije, kakšna zaščita ali proti katerim boleznim nas čuvajo, zato upravičeno sumim, da sem bil žrtev medicinskih poskusov.« (Iz izpovedi Ernesta Orožima)

6. ZGODOVINSKO OZADJE

6. aprila 1941 sta Nemčija in Italija napadli Jugoslavijo in s tem Slovenijo. Nemčija je zavzela Prekmurje že takoj prvi dan vojne, 8. aprila 1941 pa še območje do Drave z mesti Mariborom, Ptujem, Ormožem in Ljutomerom. Italija je istočasno zavzela zgornjesavsko dolino do Jesenic. V notranjost države sta nemška in italijanska vojska prodrli 10. in 11. aprila. Že 14. aprila 1941 pa sta zasedli vso Slovenijo. 16. aprila 1941 je v Prekmurje prišla madžarska vojska in 17. aprila je Jugoslavija kapitulirala. Tako so Slovenijo napadli trije okupatorji, kar je bil svojevrsten primer v Evropi (Ferenc, 1997: 5-7). Nemci so okupirali Štajersko, Gorenjsko, Mežiško dolino in Jezersko ter severni del Dolenjske, skupno 10.261 km², kjer je takrat živelo 798.000 prebivalcev. Italijani so si prilastili Dolenjsko in Belo Krajino, Notranjsko in Ljubljano, skupno 4.544 km² s 336.000 prebivalci. Madžari pa so si prilastili Prekmurje, skupno 997 km² s 102.000 prebivalci (Filipčič, 2002: 13). Na zasedenih območjih je vsak okupator uvedel svojo vojaško upravo (Ferenc, 1997: 5-7). Značilnosti fašistične in nacistične okupacije se kažejo v petih dejavnikih; razkosanju, aneksionizmu, raznarodovanju, izkoriščanju človeških sil in gmotnih sredstev, nasilju (Ferenc v Hribar, 2002: 17-33).

Slika 2: Zemljevid okupirane Slovenije

(Borak, 2005:574)

Slovenija je bila razkosana med tri sosednje države, Nemški Rajh, Kraljevino Italijo in Madžarsko. Nove državne meje so pretrgale mnoge gospodarske, kulturne in človeške vezi pod posameznimi okupiranimi območji (Ferenc, 1997: 5-8).

Aneksionizem se kaže v okupatorjevih težnjah in prizadevanjih po čimprejšnji formalni priključitvi zasedenega ozemlja k svoji državi in v svoj družbeni red. Italija je to storila že 3. maja 1941, Madžarska pa 15. decembra 1941. Nemčiji pa so nemirne razmere, ki jih je povzročil partizanski boj že leta 1941, to preprečile. Tako je del Slovenije, ki ga je zasedla Nemčija ohranil položaj zasedenega območja, vendar ga je okupator v velikih pogledih obravnaval, kot da bi bilo priključeno (Ferenc, 1997: 9-12).

Vsi trije okupatorji so nameravali slovenski narod kot etnično enoto uničiti. Nemčija, ki si je prizadevala čimprej izpolniti Hitlerjev ukaz: »Naredite mi to deželo zopet nemško«, je začela zapirati zavedne Slovence že prve dni svoje oblasti. In tako se je začel izvajati načrt uničenja slovenskega naroda. Nacistični program uničenja slovenskega naroda je imel tri bistvene sestavine: 1. množičen izgon Slovencev, 2. množično naselitev Nemcev, 3. hitro in popolno ponemčenje tistega prebivalstva, ki bi ostalo doma. Po smernicah Heinricha Himmlerja², naj bi od maja do oktobra 1941, izgnali od 220.000 do 260.000 Slovencev, oziroma vsakega tretjega Slovenca, ki je takrat živel na nemškem zasedbenem območju. Izgnati bi morali štiri vrste Slovencev: 1. Nemcem sovražne osebe – izobražene in vplivne, narodno zelo zavedne ljudi, 2. priseljence po letu 1914, 3. obmejno prebivalstvo, 4. tiste, ki se ne bi prijavili v raznarodovalni organizaciji ali, ki jih iz rasnih, političnih ali dednozdravstvenih razlogov ne bi sprejeli. Večino izgnanih Slovencev naj bi poslali v Srbijo južno od reke Save, tiste pa, ki bi dobro rasno ocenili, pa na ponemčenje v stari Rajh. Za te ljudi so pripravili tudi nekaj zbirnih taborišč, med njimi največja pa so bila Meljska vojašnica v Mariboru, grad Rajhenburg pri Brestanici, grad Borl pri Ptuj in Šentvid nad Ljubljano. Nemci svojega načrta zaradi transportnih, nastanitvenih, prehranitvenih ovir ter narodnoosvobodilnega boja niso mogli v celoti izvršiti. Najhuje je izgon prizadel Obsotelje in Posavje, kjer so Nemci skoraj popolnoma odstranili Slovence. Tako ugotovimo, da so nacisti pri nas izgnali največji odstotek ljudi, če primerjamo odstotek izgnanih ljudi iz zasedenih slovenskih pokrajin (10%) z odstotki izgnanih ljudi iz drugih evropskih dežel. Na posestva izgnanih Slovencev so nacisti naseljevali Nemce. Himmler je aprila 1941 ukazal, da morajo Nemci biti naseljeni tako, da nobeden ne bo na ravni kočarja, zato so Nemci dobili tudi veliko večje kmetije, kot so jih imeli Slovenci. Največ Nemcev so nameravali naseliti aprila 1941 okoli 80.000, drugo večjo kolonizacijo pa so nameravali izvesti po vojni. Nemci so tako

² Priloga 1: Smernice državnega komisarja za utrjevanje nemštva Heinricha Himmlerja 18. aprila 1941 za množično izganjanje Slovencev iz Spodnje Štajerske (Ferenc, 1997: 28-29)

uspeli naseliti okoli 15.000 kočevskih, besarabskih, bukovinskih, dobрудžanskih in južnotirolskih Nemcev, ki naj bi pomagali pri germanizaciji.

Italijanski okupator je izvajal milejše ukrepe. Upošteval je slovenske kulturne in prosvetne ustanove in si s tem želel pridobiti naklonjenost slovenskega prebivalstva. Italijanizacijo je želel doseči v daljšem času in na manj okruten način.

Raznarodovanju pa so bili podvrženi tudi Slovenci v Prekmurju. Madžarski okupator je izgnal priseljence po letu 1919, posebej prosvetne delavce in duhovnike. Okoli 600 po prvi svetovni vojni priseljenih ljudi iz okolice Dolnje Lendave je 1942 odpeljal v koncentracijska taborišča Szarvar na Madžarskem (Ferenc, 1997: 13-18).

Četrta temeljna značilnost okupacije je izkoriščanje človeških sil in gmotnih sredstev. Okupatorji so želeli, da bi zasedeno ozemlje vzdrževalo sebe in zasedbene sile. V Sloveniji niso imeli vsi trije okupatorji enakih možnosti in enakih potreb. Nemci so dobili industrijsko in poljedelsko najrazvitejša območja, a so imeli tudi večje potrebe po delovni sili in moštvu za svojo vojsko (Ferenc, 1997: 19-21).

Nasilje okupatorja je značilno za vsako vojno. V Sloveniji je imelo tri korenine. Prva obsega odpravo državlјanskih svoboščin, kršenje človekovih pravic, šovinizem, rasizem. Druga predstavlja izvajanje nasilja nad prebivalstvom, omejuje njegovo življenje, spreminja šege in navade, kulturo, nalaga nove obveznosti in zakone. Tretja pa se kaže v ukrepih za zadušitev ali omejevanje odpora domačega prebivalstva. Pomembno je vedeti, da je nemški okupator nasilje izvajal še pred samim uporom prebivalstva, ko je maja leta 1941 iz Spodnje Štajerske v nacistični lažni evtanaziji odpeljal 583 duševno bolnih in telesno onemoglih ljudi v uničevalni zavod Hartheim pri Linzu in jih tam pomoril.

Okupatorji so na Slovenskem uporabili vse oblike nasilja; polnili obstoječe zapore in urejali nove (v njih naj bi bilo okoli 35.000 oseb), ljudi so odganjali v koncentracijska taborišča (v italijanska okoli 20.000 in v nemška okoli 10.000), streljali so talce (nacisti 194 skupin z 2860 talci, Italijani 21 skupin s 145 talci), požigali hiše in vasi, pri čemer so moške v njih postrelili in njihova trupla pometali v ogenj, pobijali pa so tudi otroke (primer Orehovice pri Izlakah), jih nasilno ločevali od staršev (več kot 600 ukradenih otrok) in jih pošiljali v mladinska koncentracijska taborišča (Ferenc, 1997: 21-23).

6.1. Taboriščniki - ukradeni otroci

Po Himmlerjevem ukazu z dne 18. aprila 1941 (glej prilogo 1) so se začele izvajati množične aretacije slovenskega prebivalstva. Prve aretacije so se začele že 9. aprila v Gornji Radgoni, kjer so nacisti Slovence odpeljali do hrvaške meje ter jih pogнали na Hrvaško. Podobno usodo so

doživeli Slovenci v Spodnji Štajerski, Mariboru v noči na 11. april 1941 in Gorenjskem. Prva večja akcija aretacij pa je bila izvedena 15. aprila 1941 s strani varnostne policije, orožništva in oddelkov SA na podlagi seznamov, ki jih je prinesla varnostna policija iz Gradca. Od tega dne dalje so aretacije potekale vsak dan. Aretirali pa so predvsem politične nasprotnike, funkcionarje razpuščenih jugoslovanskih strank in organizacij, zavedne Slovence, duhovnike in druge. V tem prvem valu so zapirali predvsem moške in neporočene ženske, medtem, ko so družinske članke, zlasti otroke, začasno še pustili doma. Tako je bilo v prvem valu izseljenih 7.117 oseb, od tega okoli 2.500 Gorenjcev. V drugem valu deportacij, ki se je začel 9. julija 1941 so izselili 10.200 oseb na Hrvaško. Zajeti pa so bili prebivalci Spodnje Štajerske, ki so se priselili po letu 1914. Tretji val se je začel 20. oktobra 1941 in je bil najmnogičnejši. Določen je bil zato, da bi se ustvaril pas zanesljivega nemškega prebivalstva med Spodnjo Štajersko in Hrvaško in deloma tudi proti Italiji. Iz območja Obsotelja in Posavja je bilo preseljenih 34.000 ljudi. Na posestva Slovencev pa so naselili Kočevarje (Terčak, 1962: 9-23). Četrty val izseljevanja je bil sprva predviden samo načelno, obsegal pa je Slovence na podlagi izbire v zvezi s sprejemom v Štajerski hajmatbund. Sem bi naj vključili tiste, ki ne bi hoteli vstopiti v organizacijo ali pa bi jih ta sama odklonila, preselili pa bi jih v Nemčijo. Ta val so formalno začeli izvajati spomladi leta 1942 z zbiranjem podatkov o partizanskih družinah in družinah ubitih talcev. Ta val je trajal ves čas okupacije do zadnjih tednov pred osvoboditvijo. Pojavljaj pa se je skupaj z rastjo narodnoosvobodilnega gibanja in partizanskih akcij na področju Spodnje Štajerske in Gorenjske in je bil tesno povezan s streljanjem talcev in odhajanjem v partizane. Te deportacije so služile samo enemu cilju, uničiti Osvobodilno fronto in s tem pomiriti okupirano pokrajino, ki naj bi bila čimprej pripravljena za priključitev k Rajhu (Ferenc, 1968: 174-343).

6.2. Začetek tragične usode taboriščnikov - ukradenih otrok

Nemci so leta 1942 na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem navidezno ustavili množično izseljevanje, zaradi rastočega odpora slovenskega ljudstva in so deportacije odložili za čas po vojni. Odločili so se, da iztrebijo partizanske družine in družine ustreljenih talcev. Odraslim članom družin so namenili uničenje v koncentracijskih taboriščih, za otroke, ki so jih ločili od mater, pa so predvidevali posebna taborišča, namenjena prevzgoji, najmlajše, dojenčke pa so določili za posvojitev nemškim družinam (Filipčič, 2002: 297-307).

Dne 25. junija 1942 je Heinrich Himmler izdal svoje povelje, v katerem je naročil, naj vse tiste osebe, ki so se pregrešile zoper Rajh in podpirale partizane, strogo kaznujejo: *»Načelno je treba usmrtiti moške in krive družine, v mnogih primerih celo družino, ženske iz teh družin je treba aretirati in odpeljati v koncentracijsko taborišče, otroke odpeljati z njihovih domov in jih zbrati v*

pokrajinah starega Rajha» (Himmlerjeva navodila, Ferenc v Hribar, 2002: 27). Himmler je namreč menil, da veljajo slovenski uporniki za posebno bojovito, iz arijske rase izvirajočo vrsto ljudi in je zato potrebno njihove otroke, če ustrezajo določenim merilom, kar se ugotovi z rasnim pregledom, vzgojiti v sodobne janičarje. Himmler je predvideval, da bi takšno vzgojo opravljali v zavodih esesovskega društva Lebensborn³, ki ga je leta 1935 ustanovil sam, za vzrejo nezakonskih otrok esesovskih častnikov. Ti zavodi pa so služili tudi kot porodnišnice za rojevanje esesovskih otrok in za razplojevanje ljudi nordijske rase (Ferenc v Hribar, 2002: 28). Naloga te organizacije je bila skrb za čistost nordijske rase, da čimbolj pospešuje rojstva nemških otrok v državi ter organizira ugrabljanje rasno čistih otrok druge narodnosti, ki bi jih glavni urad za čistost rase in preseljevanje, pri rasnem pregledu spoznal kot sprejemljive za Tretji Rajh. Vodilno vlogo pri ugrabljanju slovenskih partizanskih otrok in otrok ustreljenih talcev na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem je imela Inge Viermetz (Terčak, 1962: 23-41). Pomembno vlogo pa je imela tudi organizacija VOMI (Volksdeutsche Mittelstelle), repatriacijski urad za etnične Nemce. Njene temeljne naloge pa so bile vodenje registracije etničnih Nemcev, izvrševanje evakuacije s transporti, skrb v taboriščih in seznanjanje z nacistično ideologijo. Sodelovala je tudi pri izgonu Slovencev. Opravljala je zaplembe in mobilizacijo Nemcem sovražnih ljudi v nemško armado ter ugrabljala tuje otroke (Terčak, 1962: 27-29). Himmler je v zvezi s tem izdal posebna povelja in navodila za izvedbo aretacij proti partizanom.^{4, 5}

6.2.1. Prva akcija, 3. – 6. avgust 1942

3. avgusta 1942 so policijski in orožniški oddelki začeli z aretacijami po vsej Spodnji Štajerski. Osrednje zbirališče za aretirance je bilo »vlovitveno taborišče« v celjski 1. osnovni šoli. Za kraje, ki so bili v severovzhodnem delu Štajerske je bilo začasno taborišče v Mariboru, od koder so potem ljudi s tovornjaki prepeljali v Celje. Aretiranci so smeli s seboj vzeti osebne dokumente, denar, jedilni pribor, pribor za osebno higieno in najnujnejše perilo. Hiše so zapečatili in ključke oddali na občinskem uradu, s čimer je bila vsa lastnina zaplenjena (Filipčič, 2002: 300-301).

V tej akciji, ki je trajala do 6. avgusta, so v Celje pripeljali okoli 1260 oseb, ki so jih tam še enkrat preverili. Kasneje izpuščenih je bilo samo okoli 293 ljudi, ostale pa so razvrstili v tri skupine (Ferenc, 1968: 351-358).

Najprej so 6. avgusta 1942 prepeljali odrasle moške od 18. do 55. leta starosti v mestno osnovno šolo, jih tam dokončno popisali in odredili za koncentracijsko taborišče Auschwitz in Birkenau.

³ Priloga 2 Ustanovitev društva Lebensborn (Terčak, 1962: 31-32)

⁴ Priloga 3 Navodila za izvedbo akcije proti partizanom in drugim »banditom« na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem (Terčak, 1962: 51-52)

⁵ Priloga 4 Smernice za prijetje družinskih članov ustreljenih in pobeglih banditov (Terčak, 1962: 53-54)

V noči 10. avgusta so policisti okoli druge ure zjutraj prebudili vse matere, nad 18. let stara dekleta in ženske do 55 let in jim ukazali, da morajo takoj na dvorišče k popisu. Otroci so morali ostati v sobah. Matere, ki so zaslutile, da bo napočil čas ločitve so še zadnjič začele objemati in poljubljati svoje otroke, a so policisti nasilno ločili matere od otrok in jih odvedli na dvorišče. Popisali so jih in jih brez otrok in kakršnekoli prtljage z avtobusi odpeljali na celjsko železniško postajo in jih še v isti noči skupaj z moškimi starimi od 18 do 60 let z vlakom transportirali do koncentracijskega taborišča Auschwitz, kjer so moški izstopili, ženske pa so odpeljali v taborišče v Birkenau, kjer jih je 80% umrlo. Starejše in bolehne ljudi nad 55. let starosti pa so odpeljali v taborišče Buchenwald na Bavarskem (Filipčič, 2002: 301-303).

Istega dne so ob 7. uri Nemci pripravili tudi transport otrok, ki so bili pregledani in ocenjeni že 8. in 9. avgusta s strani rasnega preiskovalca Georga Roedla. Otroke so po abecednem redu zbrali na dvorišču in jih skupaj z otroci, ki še niso shodili in dojenčki, ki so bili položeni v košaricah odpeljali na železniško postajo od tam pa v taborišče VOMI Frohnleiten pri Gradcu. Lačni in zapuščeni otroci so morali pot do mladinskega taborišča nadaljevati peš, spremljale pa so jih negovalke Rdečega križa in uslužbenci reševalne postaje iz Celja. Taborišče je obsegalo deset lesenih barak, obdanih z bodečo žico in ograjo. Otroke so razmestili po posameznih barakah. V eno izmed njih so tako namestili okoli 40 dojenčkov in otrok, starih do štirih let, vsi pa so okoli vratu imeli obešene kartončke z vpisanimi rojstnimi podatki. V Frohnleitnu so otroke rasno pregledali, za tem pa jih je čakala prevzgoja in posvojitveni postopki za najmlajše (Ferenc, 1968: 345-352).

6.2.2. Druga akcija, 14. – 15. avgust 1942

Druga akcija aretiranja je sledila 14. in 15. avgusta 1942, ko so v Starem piskru v Celju ustrelili 95 talcev, med njimi 14 žensk. To akcijo so izvedli tako, kot so se predhodno dogovorili na sestanku 29. julija. Tako so bile družine na dan streljanja že »izbrane«, saj so jih aretirali takoj, ko je komandant varnostne policije in varnostne službe nekoga določil za ustrelitev. Tudi v tej akciji so matere ločili od otrok, kar se v poznejših akcijah ni več zgodilo. Natančno število otrok, ki so jih odpeljali v mladinsko taborišče Frohnleiten ni znano, bilo pa naj bi jih nekaj nad sto (Filipčič, 2002: 303). 17. avgusta 1942 so v Auschwitz in Birkenau odpeljali 21 moških in 61 žensk. Starejše so tudi tokrat odpeljali v posebna koncentracijska taborišča za starejše v Buchenwald (Ferenc, 1968: 351-353).

6.2.3. Kategorije in število aretiranih oseb v prvi in drugi akciji

Tabela 1: Kategorije in število aretiranih oseb v prvi in drugi akciji

KATEGORIJA	1. AKCIJA		2. AKCIJA	
	Ženski spol	Moški spol	Ženski spol	Moški spol
Ženske in matere nad 18 let	441		61	
Moški nad 18 let		188		21
Otroci do 14 let	137	154	Nekaj nad 100 otrok	
Mladostniki od 14 do 18 let	82	68		
Otroci v posamezni akciji	441		Nekaj nad 100	
Vsi ukradeni otroci	Okoli 600 ukradenih otrok			

(po Ferenc, 1968: 351-352)

Pri analizi tabele odraslih oseb v prvi akciji ugotovimo, da je število žensk, ki so bile aretirane in odpeljane v nemška taborišča, bistveno večje (žensk je bilo 441, moških 188, prihaja do razlike 253 oseb). Do tako velikih razlik med številom žensk in moških prihaja zaradi streljanja talcev in sodelovanja starejših moških s partizani oziroma delovanja znotraj partizanske organizacije. Število odraslih oseb aretiranih v drugi akciji, je bistveno manjše od števila aretiranih v prvi akciji. Vzroki za razlike med številom žensk in moških so enake kot pri prvi akciji, medtem ko lahko manjše število aretiranih pripisujemo zmanjšanju aktivnega upora proti okupatorju, zaradi strahu pred posledicami, in zmanjšanju oseb, ki bi lahko škodile okupatorju, saj je te okupator v večji meri prijel že v prvi akciji, največje »sovražnike« pa usmrtil kot talce.

V prvi akciji je okupator ugrabil, ukradel in jih nasilno ločil od staršev, bistveno več otrok (441 ukradenih otrok) kot v drugi akciji. To dejstvo pripisujem Himmlerjevemu navodilu za ugrabitev teh otrok in načrt ponemčenja v mladinskih taboriščih. Manjše število ukradenih otrok v drugi

akciji (približno sto otrok; točno število ukradenih otrok v tej akciji ni znano) pa je posledica neuspešnega ponemčenja naših otrok, ponemčenje je namreč uspelo samo pri najmanjših otrocih, dojenčkih, ki še niso znali govoriti. Nemci so tako v drugem valu ugrabili približno 300 otrok manj, v nadaljnjih akcijah pa so to početje opustili, saj so uvideli, da ponemčenje pri zavednih slovenskih otrocih ne bo uspelo.

6.2.4. *Nadaljnje akcije aretacij*

Prvim aretacijam so sledile še štiri akcije aretacij, kjer niso več ločili otrok od mater, a namen akcij je bil še vedno ponemčiti vse aretirance.

Tretja akcija aretacij 3. oktobra 1942 je bila povezana z množičnim streljanjem talcev v Mariboru, kjer so Nemci 2. oktobra 1942 na dvoriščih sodnih zaporov usmrtili 144 talcev. Aretirali so 228 oseb; 91 moških (od tega 53 mladincev in dečkov) in 137 žensk (od tega 55 mladink in deklic). Družine so bile odpeljane iz območja Slovenskih Goric, Ptuja, Kozjanskega in Savinjske doline ter Zasavja (Ferenc, 1968: 351-353). V tej akciji so odpeljali tudi 108 otrok, ki so jih skupaj s starši namestili v taborišču Weissmann na Bavarskem (Filipčič, 2003: 303).

Četrta akcija je potekala 7. novembra 1942. V tej akciji so aretirali 250 oseb ali natančneje 61 družin iz območja Savinjske doline, Kozjanskega in Šaleške doline. S transportom so v taborišče Frohnleiten odpeljali 170 ljudi, med njimi je bilo 98 otrok (Filipčič, 2003: 304).

Peta akcija se je začela 10. marca 1942. Ta akcija je trajala tri dni in je zopet povezana s streljanjem 25 talcev v Mariboru. Transport v tej akciji je štel okoli 350 ljudi. Izmed teh je bilo okrog 30 dojenčkov in do šest let starih otrok, ostalih otrok do 14 leta pa je bilo okoli 50 (Ferenc, 1968: 353). Nemci so žrtve spet nastanili v Dekliški okoliški šoli v Celju, od koder so jih 13. novembra 1942 odpeljali naprej v taborišče Frohnleiten od tam naprej pa so jih potem po skupinah pošiljali v različna manjša delovna koncentracijska taborišča (Filipčič, 2003: 304).

Šesta akcija se je po ukazu komandanta varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko začela 9. junija 1943. V tej akciji je bilo v okrožjih Ptuj, Maribor in Ljutomer aretiranih 120 ljudi. Točnih podatkov za to akcijo ni. Ve pa se, da je bila to zadnja akcija izpeljana v tej obliki (Ferenc, 1968: 353).

Podobne aretacije je okupator izvajal tudi na Gorenjskem. Tam so z izgonom družin začeli 7. aprila 1942. Zbirno taborišče za žrtve je bilo v Šentvidu pri Ljubljani. V tem zbirnem centru so do 15. aprila 1942 zbrali 223 oseb, od tega 40 otrok. Aretirance so odpeljali v taborišči Wesenfels in Nürnberg.

Naslednja julijska akcija je bila najbolj kruta. V tej akciji so Nemci požgali vasi Gradišče v Tuhinjski dolini, Koreno pri Krašnji, Kokra in Zavodnje na Moravškem. Može in fante v teh vaseh so postrelili. V gorečih vaseh je veliko ljudi zgorelo, preživele članke družin pa so Nemci odpeljali v bavarsko taborišče.

S požiganjem vasi Obrše, Trnovče, Podgora, Zlato polje, Brezovica in Mala Lašna so Nemci nadaljevali še do 15. avgusta 1942. Iz teh vasi so odpeljali 36 tovarnjakov odraslih in družin skupaj z otroci.

V naslednji akciji od 21. avgusta do 3. oktobra 1942 so Nemci iz Gorenjske transportirali odrasle do 60 let v Auschwitz, ženske pa so vozili v Ravensbrück (Filipčič, 2003: 303-305).

Na Gorenjskem so Nemci deportacije izvajali ves čas vojne. Največjo akcijo pa so Nemci izvedli 11. februarja 1944, ko so iz Bohinjske Bistrice odpeljali 25 družin. Sezname transportov nam nadalje povedo, da so Nemci med 26. marcem in 22. avgustom 1944 odpeljali iz gorenjskega taborišča 4.185 ljudi. Z akcijami na Gorenjskem so Nemci tako končali šele januarja 1945, ko je Himmler uvidel, da je to početje nesmiselno. Z manjšimi akcijami pa so nadaljevali vse do konca vojne (Ferenc, 1968: 353-363).

6.3. Otroška koncentracijska taborišča

18. in 19. septembra 1942 so iz zbirnega otroškega taborišča Frohnleiten šesto otrok iz prvih dveh akcij razdelili po abecedi in odpeljali v sedem otroških taborišč. Osrednja uprava za te otroke je bila v Bayreuthu na Bavarskem. Vse dojenčke in otroke stare do dveh let, pa so poslali v domove organizacije Lebensborn. Po letu 1943 so jih delili po spolu in letih ter večkrat premeščali iz taborišča v taborišče.

Med tem, ko so otroci ločeni od staršev čakali na razporeditev, sta se zanje potegovali organizaciji VOMI in Lebensborn. Prva je skrbela za germanizacijo, druga pa za čistost nordijske rase, za pospeševanje rojstev nemških otrok v državi in ugrabitve rasno čistih otrok drugih narodnosti. Leta 1942 sta se ti dve organizaciji sporazumeli, da bo Lebensborn prevzel do tri leta stare otroke (bilo jih je nekaj manj kot 300), ostale otroke pa bi poslali v posebna mladinska koncentracijska taborišča za prevzgojo (Filipčič, 2002: 302-303).

Dojenčke in otroke stare do dveh let, so tako poslali v Leipzig, Kohnn in Sonnenwiesse. Tukaj so jih pripravljali za posvojitve in ponemčenje. Ker ti otroci še niso znali govoriti je ponemčenje v

veliki meri uspelo. Nekaj od teh otrok je umrlo, nekaj se jih je izgubilo pod tujimi imeni, le malo se jih je vrnilo v domovino. (Ferenc, 1968: 352-353; Ferenc v Hribar, 2002: 24-34).

Ukradeni otroci, ki so bili nastanjeni v mladinskih taboriščih za prevzgojo, so živeli:

- v pomanjkanju hrane in starševske ljubezni,

»...Prišel sem v taborišče Saldenburg na Bavarskem, kjer sem prvikrat občutil strog zaporniški režim, kaj je stradanje in lakota, saj je bilo dnevno na jedilniku: zjutraj rezina komisa in črna tekočina, podobna kavi, za kosilo suha enolončnica iz krompirja in korenja in za večerjo nekaj kot vodeno umetno mleko, v katerem je plaval kak krompir. In še za to smo morali ob vsakem obroku vstati in se v zboru zahvaliti Adolfu Hitlerju...« (Iz izpovedi Ladislava Hribarja).

- s trdoto in vojaško disciplino,

»Organizacija v taborišču je bila stroga: zjutraj smo imeli zbor z dvigovanjem zastave in petjem himne, slovensko nismo smeli govoriti, domov smo lahko pisali enkrat mesečno, gibanje smo imeli omejeno. Imeli smo tudi rasne preglede (seveda smo bili goli) kar je bilo izredno ponižujoče za nas doraščajoča dekleta...« (Iz izpovedi Marije Ivanuša).

- strogimi disciplinskimi kaznimi,

»Lagerführer je imel dva pomočnika. Bila sta to izvajalca njegove volje in ukrepov, ki sta bila noč in dan v naši bližini. Menim, da sta bila oba psihopatska sadista, ki sta uživala v pretepanju nemočnih otrok. Prvi je udaril z gumijevko, drugi pa kar s pestjo, gumijevke sem se najbolj bal. Fizično kaznovanje je sledilo vsaki napaki pa tudi nenamerni nerodnosti. Nekoč sem segel po robec in se obrisal, ko je bila komanda »Stillstand« (po naše »mirno«). Dobil sem jih s pestjo po nosu. Tekla je kri in solze, zajokal pa nisem. Tega sem se zgodaj odvadil, zjokal sem se raje na samem ali pa zvečer pod odejo.« (Iz izpovedi Ernesta Orožima)

- bili so žrtve medicinskih poskusov,

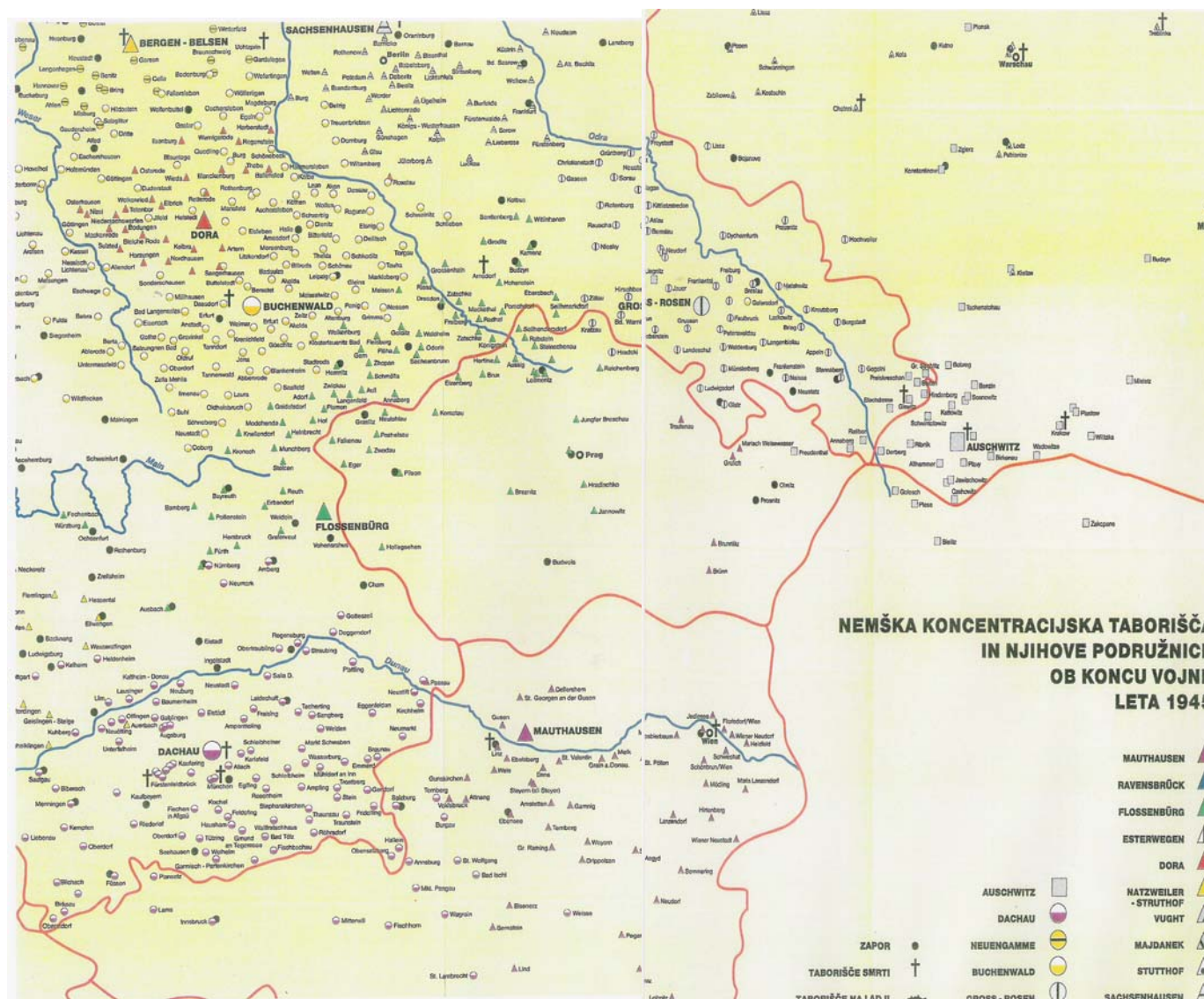
»V taborišču Mainburg je bilo nekaj posebnega. Iz osebnih doživetij lahko z gotovostjo trdim, da so v tem taborišču z nami – otroki opravljali medicinske poskuse! Za otroke enake starosti okrog 5 let so poskrbele nekakšne »posebne medicinske ekipe«. Najprej so nas temeljito pregledali in osamili v karanteno. Potem so nam dali neke injekcije in druga »zdravila«. Po tem tretmanu smo vsi hudo zboleli. Pojavile so se hude bolečinske in vročinske reakcije, otekali so nam udi, na oteklih delih telesa so se pojavili rdečica – modrica, boleči izpuščaji, pa tudi prebava je bila

prizadeta. Ves čas so nas sistematično opazovali in preverjali učinke» (Iz izpovedi Janeza Štiglica).

- *opravljali so prisilno delo...*

»Mene s sestro in bratom so premestili v taborišče Kastl pri Ambergu. Tu sem bil med drugim vključen v delovno skupino, kjer smo parali vojaške torbice drugih vojska – vse za tovarno Wolfrum iz Allersberga. V maju 1943 so nas zopet pregrupirali po starosti in spolu, zato sem bil 25. maja premeščen v taborišče Selingenporten v skupino taboriščnikov starih 14-18 let. Bil sem zaposlen v tovarni Wolfum v Allersbergu in opravljal sedlarska dela in dela na sekalnem stroju. Ves čas bivanja v taborišču Selingenporten sem bil zaposlen v tej tovarni, razen 3 tednov v avgustu 1944, ko sem bil začasno premeščen v taborišče Saldenburg, kjer smo pripravljali drva. V začetku oktobra 1944 pa je sledila ponovna premestitev vseh taboriščnikov v taborišče Neumarkt, ki je bilo pod pristojnostjo taborišča Kastl. Tu sem bil zaposlen v Pyrotehnični tovarni, kjer so se izdelovale električne mine, ročne granate in drugo. Delal sem v zadušljivem prostoru, z nezdravim in strupenim ozračjem, pri izdelavi eksplozivnih teles, kjer sem sčasoma dobil rdečkaste lase.« (Iz izpovedi Stanislava Zagodeta)

Slika 3: Nemška koncentracijska taborišča (Filipič, 2002: 340)

6.3.1. Vrste taborišč in kriteriji razvrščanja otrok

V drugem valu aretacij so otroke razdelili po naslednjem kriteriju:

1. otroci z začetno črko od A do J so bili odpeljani v otroško taborišče Saldenburg na Bavarskem,
2. otroci z začetno črko K in L v taborišče Fielsholen in Neustift,
3. otroci z začetno črko L, M, N v Himmelberg in Selingenporten v Oberpfalzu,
4. otroci z začetnico P, R, S v Selingenporten in Eisenstein,
5. ostali otroci z začetnico do konca abecede v Kastel – Amberg pri Regensburgu,
6. dojenčki in otroci do treh let starosti so bili prvotno naseljeni v Mainburg, kasneje pa v domove Lebensborna (Terčak, 1962: 74-75).

V vsakem taborišču je bilo okoli 100 otrok. Točno število zaradi nenehnega premeščanja ni znano. Otroška koncentracijska taborišča, ki jih je uporabljal nemški okupator in v katera so bili odpeljani slovenski ukradeni otroci so:

- Zbirno – sprejemno taborišče (Auffangslager), Deška okoliška šola v Celju, kamor so bili otroci pripeljani skupaj z aretiranimi starši, in kjer jih je okupator nasilno ločil od svojih staršev

(Terčak, 1962: 56).

- Frohnleiten pri Gradcu je bilo prehodno taborišče. V tem taborišču so otroci ostali do 18. septembra 1942. Od tod pa so jih poslali v posebna osamitvena taborišča, ki so bila namenjena izključno otrokom.
- Eisenstein – (Železna ruda) v češkem protektoratu (to taborišče je bilo začasno)

(Terčak, 1962: 138),

- Himmelberg pri Mettenu (Schloss Himmelberg – grad Himmelberg)

(Terčak, 1962: 74),

- Kastl pri Ambergu

(Hribar, 2002: 88),

- Mainburg – Hallentau (mestni higienski zavod),
- Neustift pri Vilshofenu

(Hribar, 2002: 76),

- Selingenporten pri Neumarktu

(Hribar, 2002: 83),

- Neumarkt pri Nürnbergu,
- Saldenburg pri Tittlingu

(Terčak, 1962: 148),

(Štiglic v Hribar, 2002: 34-35;).

Slika 4: Seznam otrok v taborišču Saldenburg, 18.3.1944

Lagerstandliste.							
Reichskommissar für die Festigung Deutschen Volkstums				Saldenburg, den 18.3.44			
Volksdeutsche Mittelstelle							
Lager Saldenburg (Bayer. Wald)							
Post selbst							
Lagerliste.							
Lfd. Nr.	Name und Vorname:	Geb. Dat.	Geb. Ort:	Aussiedlungsort:	Kreis:	Alter:	
1	Ambrosic Franz	29. 7.37	Birnbaum	Birnbaum	Radmannsdorf	6	3
2	Anschel Stefanie	22.12.25	Krottendorf	Krottendorf b/Pettau	Cilli	18	
3	Arlitsch Maria	13. 8.33	Karlberg	Karlberg 42	Cilli	10	
4	Belina Christine	3.12.32	Peilenstein	Gubno	Peilenstein	11	
5	Belina Maria	21. 3.31	Peilenstein	Gubno	Peilenstein	13	
6	Berlez Justine	6 Jhr.	Laak, St. Martin-Tucheln	Stein	Stein	6	
7	Berlez Maria	9 "	Laak, St. Martin-Tucheln	Stein	Stein	9	
8	Berlez Stanislaw	10 "	Laak, St. Martin-Tucheln	Stein	Stein	10	
9	Blakschitsch Anna	8.12.37	Rudolfstadt	Haselbach 79		6	
10	Bresownik Alois	20. 5.28	Wotschna	Cepele 40	Cilli	15	
11	Bresownik Anna	10. 1.37	Wotschna	Cepele 40	Cilli	7	
12	Bresownik Maria	2. 3.33	Wotschna	Cepele 40	Cilli	11	
13	Bresownik Paula	23. 6.30	Wotschna	Cepele 40	Cilli	13	
14	Bresownik Rosa	29. 3.31	Wotschna	Cepele 40	Cilli	12	
15	Debelak Maria	16. 2.29	Cilli	Cilli	Cilli	15	
16	Dobrotinschek Josephine	12. 2.25	Hohenegg	Hohenegg 4	Cilli	19	
17	Ermens Johanna	24. 4.32	Wotschna	Cilli	Cilli	11	
18	Gasperschitsch Aloisia	21. 2.31	St. Georgen	Anderburg 69	Cilli	13	
19	Golitschnik Aloisia	26. 6.32	St. Michael 26	St. Michael 26	Cilli	11	
20	Golitschnik Josephine	11. 5.26	St. Michael 26	St. Michael 26	Cilli	17	
21	Golitschnik Rosa	30. 9.24	St. Michael 26	St. Michael 26	Cilli	19	
22	Golitschnik Theresia	26.10.34	St. Michael 26	St. Michael 26	Cilli	9	
23	Gorutschan Josephine	18. 2.33	Cilli	Cilli	Cilli	11	
24	Grad Maria	15. 2.30	Kraxen	Goldenfeld 9	Gem. Lukowitz Krs. Stein		
25	Haloschan Daniele	22. 5.31	Polstrau 123	Polstrau	Cilli	12	
26	Haloschan Martha	26. 7.32	Polstrau 123	Polstrau	Cilli	11	
27	Homer Chajilla	14.11.30	Gradischa	Gradischa	Stein	13	
28	Homer Jakob	2. 5.36	Gradischa	Gradischa	Stein	7	
29	Homer Johann	10. 7.39	Gradischa	Gradischa	Stein	4	
30	Hrenitsch Anna	1. 7.29	Auwig Stuken 1	Stuken 1	Cilli	14	
31	Hrenitsch Johann	20. 7.26	Auwig Stuken 1	Stuken 1	Pettau	17	
32	Hribar Margarete	9.11.33	Packenstein 53	Packenstein 53	Cilli	10	
33	Hribar Wida	30. 6.34	Packenstein 53	Packenstein 53	Cilli	9	
34	Hribar Wilhelm	9.12.40	Cilli Stk. Laurenz	Fragwald 33	Cilli	3	
35	Hrwatin Maria	11. 3.27	Liboje 31	Liboje 31	Cilli	17	
Lfd. Nr.	Name und Vorname:	Geb. Dat.	Geb. Ort:	Aussiedlungsort:	Kreis:	Alter:	
36	Jakobin Vida	22. 5.36	Krahenberg	Krahenberg	Cilli	7	
37	Jakob Aloisia	9. 6.33	Laibach	Laibach	Cilli	10	
38	Jaschitsch Stefania	26. 9.34	Kachenberg	Kachenberg	Cilli	9	
39	Jeger Aloisia	9. 6.38	Podlipowitz 14	Podlipowitz	Cilli	15	
40	Jankeschek Josepha	9. 3.31	St. Leonhard	St. Leonhard	Cilli	13	
41	Jurischewitsch Aloisia	12.10.33	Polstrau 221	Polstrau	Cilli	11	
42	Jurischewitsch Maria	23. 1.33	Polstrau 221	Polstrau	Cilli	11	
43	Jankeschek Maria	15. 8.23	St. Leonhard	St. Leonhard	Cilli	18	
44	Keitna Bartholomä	10. 9.37	Greis 23	Greis 23	Cilli	6	
45	Keitna Bertha	17. 8.32	Greis 23	Greis 23	Cilli	11	
46	Keitna Magdalena	24. 8.30	Greis 23	Greis 23	Cilli	11	
47	Kersch Helene	11. 8.37	Greis 23	Greis 23	Cilli	13	
48	Kersch Johann	21.11.36	Laibach Prehloch	Laibach	Prehloch	7	
49	Krebusch Ludmilla	34	Ober Retschitz	Ober Retschitz	Cilli	10	
50	Krebusch Vinzenz	36	Ober Retschitz	Ober Retschitz	Cilli	8	
51	Kopriwa Ludmilla	16. 9.30	Anderburg	Anderburg	Cilli	13	
52	Keschak Anton	5. 5.37	Wotschna 47	Wotschna 47	Cilli	6	
53	Letonja Ludmilla	22.10.30	Packenstein	Packenstein	Cilli	13	
54	Letonja Maria	23. 3.33	Packenstein	Packenstein	Cilli	11	
55	Letonja Veronika	7. 6.36	Packenstein	Packenstein	Cilli	7	
56	Medwed Angela	27. 5.39	Ravne b/Schönberg	Ravne		13	
57	Medwed Lucia	3.12.33	Dornbüchl 179	Dornbüchl		10	
58	Meglitsch Emilie	15. 9.36	Pettau	Pettau 48	Wischawa	7	
59	Mlinaritsch Albine	18. 2.33	Eichtal 226	Eichtal 226		11	
60	Obu Adolf	17. 8.39	Gorenjo	Gorenjo		4	
61	Obu Maria	24.12.37	Gorenjo	Gorenjo		6	
62	Okorn Milena	20. 4.35	Cilli	St. Margareten	Bi. chofsdorf	8	
63	Oreschnik Aloisia	7.11.31	Jastrowetz	Godenince 42		12	
64	Oreschnik Maria	29. 1.35	Jastrowetz	Godenince 42		9	
65	Oset Franziska	20. 2.32	Anderburg	Anderburg		12	
66	Oset Maria	8.11.38	Anderburg	Anderburg		12	

67	Pantschitsch	Martha	24. 8.38	Anderburg	Anderburg	Anderburg	5
68	Petek	Raimund	24. 1.38	Cilli	Cilli	Cilli	5
69	Planewschek	Joseph	9.11.38	Lubia Boana	Hundsdorf		6
70	Preloschnik	Marie	13. 5.36	Latschendorf	Unterritz 43		5
71	Punzer	Elisabeth	19.11.33	Hohenegg	Hohenegg	Wohnegg Cilli	7
72	Podwineschek	Chizilie	21.11.36	Packdorf	Packenstein	Cilli	10
73	Rednak	Johanna	17. 6.38	Rawle Gaberg	Gaberg 57	Schönstein	7
74	Reisp	Alexander	9.36	St.Agidi	St.Agidi Wöllau	Wöllau	5
74	Reisp	Arna	13. 5.32	Uchitze, Serbien	Dolitschberg		7
				St. Urban Pettau	St. Urban Pettau	Cilli	11
76	Reis	Rumana	29. 2.34	Krajewa /Serbien	Dolitschenburg		10
77	Reisp	Viktor	8. 1.36	St.Urban Pettau	St. Urban Pettau	Cilli	6
78	Resch	Johann	18. 8.36	Winterdorf	Winterdorf	Cilli	7
79	Resch	Karoline	7. 6.31	Winterdorf	Winterdorf		12
80	Rosonitschnik	Josepha	4. 4.36	Schmichel	St. Michael	Cilli	7
81	Rosonitschnik	Stefanie	22.12.34	Schmichel	St. Michael	Cilli	9
82	Sawez	Theresia	12. 9.30	Katschewina	Katschewina		13
83	Sketa	Theresia	3. 3.35	Cilli	Rabendorf b/Fras		9
84	Skoberne	Josephine	6. 2.30	Anderburg	Anderburg	Cilli	14
85	Skornschek	Joseph	29. 3.38	Prassberg	Liffai 23		6
86	Skornschek	Maria	29. 3.34	Prassberg	Liffai 23		10
87	Skornschek	Rafaela	14.11.31	Prassberg	Liffai 23		12
88	Skumba	Antonia	19. 5.31	Kaune	Kaune		12
89	Sorko	Anna	26. 1.32	Reichenstein	Reichenstein	Rann	12
90	Sorko	Maria	27. 5.30	Dowschko	Dowschko	Rann	13
91	Spegel	Veronika	30. 4.30	Wöllau	Hundsdorf		13
92	Schager	Franz	37		Sackendorf		
93	Schager	Johann	23.10.38		Sackendorf	Cilli	7
94	Schager	Maria	33	Letehia	Letsehitz	Cilli	5
95	Scharch	Anna	25.10.37	Maria Rast	Lobnitz	Cilli	11
96	Scharch	Jelka	3. 1.35	Maria Rast	Lobnitz	Marburg	6
97	Schlitschar	Mathilde	5. 2.32	Anderburg	Anderburg	Marburg	9
98	Schmautz	Andräa	13.10.34	Oderburg	Oderburg	Cilli	12
99	Schmautz	Maria	12. 3.32	Wotschna	Kropp	Cilli	9
100	Schmautz	Peter	6.12.37	Wotschna	Wotschna	Cilli	11
101	Schoster	Josefe	28. 2.30	Weixeldorf	Weixeldorf	Cilli	6
102	Stiglitz	Franz	27.11.38	Wotschna	Wotschna	Cilli	14
103	Stiglitz	Johann	27.11.38	Wotschna	Wotschna	Cilli	5
104	Strognik	Martha	22. 7.34	Prelog	Prelog	Cilli	5
105	Weinberger	Maria	7. 9.34	Cilli	Trschische		9
106	Weinberger	Silvia	2.11.29	Rohitsch Sauerbrunn	Trschische	Cilli	9
107	Wnek	Paula	30. 6.38	Fausdorf	Cilli	Cilli	14
108	Widetz	Emil	27.12.38	Rast b/Marburg	Rast	Cilli	5
109	Wodownik	Helene	23. 2.38	Letusch	Letusch	Cilli	5
110	Wolk	Michela	24. 9.32	Schönstein	Hundsdorf	Cilli	6
111	Zestnik	Lu milla	20.10.34	St. Paul Pragwald	Pragwald	Cilli	11
						Cilli	9

(Štiglic, 7.4.2006)

7. UKRADENI OTROCI, ŽRTVE VOJNEGA NASILJA⁶

Taboriščniki – ukradeni otroci niso več let imeli primerno urejenega statusa žrtev vojnega nasilja. Ko pa so jih končno začeli obravnavati kot žrtve vojnega nasilja so jih mnogi enačili z interniranci, izgnanci, begunci. Vendar je med temi štirimi oblikami žrtev vojnega nasilja bistvena razlika. Zakon o žrtvah vojnega nasilja z dne 17.10.1995 opredeljuje kot žrtve vojnega nasilja osebe, ki so jih nemške, italijanske ali madžarske okupacijske sile od 6.4.1941 do 15.5.1945 zaradi političnih, nacionalnih, rasnih ali verskih razlogov prisilno izselile (izgnanci), poslale v taborišče (taboriščniki), zapor (zaporniki), na prisilno delo (delovni deportiranci) ali internacijo (interniranci), oseba, ki je pobegnila pred vojnim nasiljem (begunec) in nasilno odvzeta staršem (ukradeni otrok), (ZZVN, 1995, 2. člen). Taboriščnike - ukradene otroke, so nacisti kruto ločili od staršev, sorodnikov in so jih poslali v posebna osamitvena koncentracijska taborišča, kjer so se nad njimi izživljali in izvajali krute represalije.

Ob koncu vojne so bili ukradeni otroci še vedno razmeščeni v sedmih taboriščih, ki so bila sicer vsa na Bavarskem, vendar krajevno toliko med seboj oddaljena, da so ukradeni otroci iz posameznih taborišč spadali v različne repatriacijske centre, ki so jih organizirali zavezniki. Po osamosvojitvi in prihodu domov, so se morali zlasti tisti, ki jim je okupator umoril oba starša in požgal ter uničil domove, znajti sami in živeti naprej. Ukradeni otroci so se domov vrnili po večini brez kakšnih koli papirjev, s pomočjo katerih bi lahko dokazovali, uveljavljali status žrtve vojnega nasilja. Ti otroci, ki so prestajali psihično in fizično trpljenje, izgubo staršev, družine, domov, so ostali tudi po vojni na dnu socialne lestvice, saj so se vrnili na prazne domove, niso bili izšolani, država, pa se ni kaj dosti menila zanje. V bivšem komunističnem sistemu, otroci taboriščniki niso imeli nikakršnega uradnega statusa niti pravic.

Da bi si pridobili zaslužene pravice in status vojnih žrtev, so si leta 1972 taboriščniki – ukradeni otroci ustanovili Začasni odbor pri Občinskem odboru ZZB NOB v Celju, ki jih je v vsem podpiral. Podporo so dobili tudi pri občinskih odborih iz vseh krajev od koder so bili ukradeni otroci (Maribor, Ptuj, Zasavje...), le Ljubljana oz. državna oblast jih nikakor ni želela priznati, saj bi jim s priznanjem statusa vojnih žrtev morala plačati vojno odškodnino.

⁶ Povzeto po razgovoru z Janezom Štiglicem, 11.3.2006, 7.4.2006

Ukradeni otroci so v svojih prizadevanjih napisali program, ki so ga opirali na naslednja dejstva:

- taboriščniki – ukradeni otroci so sinovi in hčere prvih, ki so se uprli okupatorju. Njihovi starši so domoljubje plačali z življenjem. Ukradeni otroci pa so bili podvrženi najbrutalnejšim kazensko-represivnim ukrepom in prestajali so taboriščno nasilje vse do konca vojne.
- Jugoslavija je od Zvezne Republike Nemčije prejela finančna sredstva (od 36 milijard ameriških dolarjev, ki jih je Jugoslavija zahtevala, jih je dobila samo 36.786.418 (Kaplan, 2005: 28)) v obliki ugodnih kreditov in drugih materialnih pomoči ter ugodnih gospodarskih sodelovanj iz naslova, da bi se uredila do takrat nerešena vprašanja iz preteklosti. To je pomenilo obliko vojne odškodnine, ki jo je SFRJ zadržala zase, neposredne žrtve vojne pa osebno niso dobile ničesar.

Tako je Začasni odbor ukradenih otrok, za ureditev statusa ukradenih otrok kot žrtev vojnega nasilja, navezal stike z zveznimi organi takratne SFRJ. Dobili so odgovore, da jih sicer popolnoma razumejo, vendar je ureditev teh zadev v pristojnosti SR Slovenije. Leta 1978 so po takrat veljavni proceduri Skupščine SRS vložili v postopek predlog zakona, ki bi uredil status ukradenih otrok. Dobili so presenetljiv odgovor, ki ga je v skupščinski razpravi izrekel predstavnik ZZB NOV: *Ukradeni otroci so vitalna, agresivna in prodorna skupina, ki nam ne bo dala miru dokler bo živa, izkorišča politične botre za dosego svojih ciljev.* (Štiglic, 11.3.2006) Seveda se ukradeni otroci in njihov odbor nikakor ni mogel s tem sprijazniti. Zahtevki za ureditev ustreznega statusa so se nadaljevali. Nadaljevali so se tudi zahtevki za poravnavo vojne odškodnine, ki jo je Jugoslavija prejela, neposredni oškodovanci pa od tega niso dobili ničesar.

Med vsem tem časom, pa so se ukradeni otroci o priznavanju svojega statusa in povračilu vojne škode dogovarjali z Zvezno republiko Nemčijo. Korespondenca med Začasnim odborom ukradenih otrok in državnimi organi Zvezne republike Nemčije po diplomatskih in drugih poteh je bila vzpostavljena. Medsebojni dialog je bil oster in korekten. Začasni odbor ukradenih otrok je nazadnje moral sprejeti ugotovitev, da je Zvezna republika Nemčije svoje obveznosti v okviru dvostranskih dogovorov z Jugoslavijo izpolnila in da je v ničemer ne zavezuje, če je jugoslovanska vlada sredstva porabila za druge namene. Tako so bili taboriščniki – ukradeni otroci vse do razpada bivše skupne države deležni samih obljub, ki so odmikale reševanje zahtevkov. Najpogostejše obljube so bile, da bo problem razrešen, ko bodo družbeno-gospodarske razmere ugodnejše. Nazadnje so jim še obljubljali (ko niso bili več tako mladi) da bodo, če že niso pomagali njim, pomagali njihovim otrokom. Zgodilo pa se ni v bistvu nič.

Z nastankom družbenih sprememb in uvedbo demokratičnih načel in prakse, se je za uveljavljanje statusa in pravic ukradenih otrok odprlo novo pričakovanje. Varstvo človekovih pravic, temeljnih svoboščin, državljanskih pravic in drugih, so postale vsakdanja tema. Aktualna je postala konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščinah, ki jo je Državni zbor RS ratificiral 31. maja 1994. S tem je Slovenija dobila prvega varuha človekovih pravic, drugačna razmišljanja, drugačna stališča in pripravljenost, da se dosedanje krivice žrtvam vojnega nasilja uredijo sistemsko pravičneje in v posebnem zakonu.

Z namenom priznavanja statusa žrtev vojnega nasilja, se je Začasni odbor taboriščnikov – ukradenih otrok dne 6. februarja 1993 na ustanovnem občnem zboru v Celju organiziral v DRUŠTVO TABORIŠČNIKOV-UKRADENIH OTROK. Dejstvo zakaj je v imenu beseda taboriščnik, je še kako pomembno. Večino ljudi si je namreč predstavljalo, da so bili ukradeni otroci oddani v posvojitve nemškim družinam. Niso vedeli, da so ti otroci dejansko živeli v taboriščih (vključno s tistimi najmlajšimi, ki so bili oddani organizaciji SS Lebensborn in od tod nekateri adoptirani – vsi ti so bili določen čas v taborišču Frohnleiten), kjer so bile življenjske razmere skrajno neprimerne, pri čemer je potrebno poudariti, da so bili tudi žrtve fizičnega in psihičnega nasilja.

Ob nastajanju zakona o žrtvah vojnega nasilja (ZŽVN) se je tako izpostavilo vprašanje v katero kategorijo razvrstiti taboriščnike – ukradene otroke. Predlog ZŽVN je v 2. členu opredelil naslednje statusne skupine: izgnanec, taboriščnik, zapornik, delovni deportiranec, interniranec, begunec in (*oseba nasilno odvzeta staršem*) ukradeni otrok. Zakon o žrtvah vojnega nasilja iz leta 1995 je v drugem členu sicer opredelil ukradene otroke, kot osebe nasilno odvzete svojim staršem, ni jih pa obravnaval kot taboriščnike. Razlog se skriva v dejstvu, da bi jim zaradi tega priznanja morala država plačevati višjo mesečno rento, kar bi pa seveda predstavljalo večje finančno breme za državo. Zakon ŽVN iz leta 1995 v 13. členu namreč pravi, da se taboriščniku čas prebit v koncentracijskem taborišču šteje kot posebna doba v dvojnem štetju (ZŽVN, 1995, 13. člen). Isti zakon v 16. členu, kjer govori o doživljenjski mesečni renti, ukradenih otrok ne omenja.

S preprosto poenostavitvijo, da so ukradeni otroci žrtve zaradi nasilnega odvzema staršem, se seveda niso mogli sprijazniti. Zakon jih je izenačeval z izgnanci, ne glede na dejstvo, da so prestajali ves čas vojne v posebnih mladinskih koncentracijskih taboriščih. Pri tem je potrebno povedati, da ukradeni otroci niso dobili podpore niti od borčevske organizacije.

Štiglic navaja primera:

»Na 4. seji medresorske vladne komisije za vprašanja vojne odškodnine, ko je bil v obravnavi predlog da se v osnutek ZŽVN vnese določilo, da se ZŽVN ne glede na njihovo takratno starost zagotavlja plačilo zdravstvenih storitev v višini razlike do polne vrednosti storitev, zagotovljenih v okviru obveznega zavarovanja, je bil predstavnik RO ZZB NOB (Cveto Kobal), ki je sam bil nekdanji taboriščnik v Auschwitzu, proti takšni določbi.

Na seji odbora DZ za delo, družino in socialna vprašanja, ki je bila dne 10.3.1994, je bila med drugim tudi obravnavo o primernosti priznavanja pokojninske dobe ŽVN mlajšim od 15 let starosti. Zanimivo pri vsem tem je, da je zopet le predstavnika borčevske organizacije (Janka Heberle) skrbelo, da bi se s sprejetjem predlaganega določila sprožil plaz zahtevkov. Bil je proti predlagani rešitvi.« (Štiglic, 11.3.2006)

Na to krivico v zakonu so ukradeni otroci brez uspeha opozarjali, vse do takrat, ko se je v Ljubljani na Ministrstvu za ekonomske odnose in razvoj dne 3. in 4. junija 1998 odvijal pogovor o humanitarni pomoči posebej oškodovanim žrtvam nacionalsocialističnega pregona v hudih primerih v Sloveniji. Pogovora sta se udeležili nemška vladna delegacija in slovenska stran, ki so jo sestavljali predstavniki vseh skupin ŽVN vključno s prisilno mobiliziranimi v nemško vojsko, vodil pa jo je doktor Edo Pirkmajer z navedenega ministrstva. Taboriščnike – ukradene otroke je zastopal Janez Štiglic, ki je nemški strani predstavil vso tragiko dogodkov, ki so jo morali doživeti prizadeti otroci. Po dvodnevni razgovorih je bil na predlog nemške strani sprejet sklep, da se v okvir upravičencev do humanitarne pomoči iz Hirschovega sklada uvrstijo naslednje skupine slovenskih najhujših primerov nacionalsocialističnega pregona, in sicer:

- zaprti v koncentracijskih taboriščih
- drugi zaporniki in
- ukradeni otroci.

Humanitarna pomoč iz t.i. Hirschovega sklada ni bila toliko pomembna s finančne strani, znašala je 1000 DM, pomembna je bila v tem, da so taboriščniki – ukradeni otroci dobili trdno podlago za zahtevek o popravku ZŽVN v smislu, da se taboriščnike – ukradene otroke zakonsko izenači s pravicami kot jih imajo taboriščniki, kar se je tudi kmalu zgodilo, z razliko, da jim ni bila priznana pokojninska doba v dvojnem številu. Ta pravica bi bila za marsikaterega taboriščnika – ukradenega otroka, dobrodošla, saj so po vojni pretežno živeli kot samorastniki, zgubili so leta šolanja, kar so pozneje mnogi s trdom nadoknadili.

Dopolnjen Zakon o žrtvah vojnega nasilja (21. februar 2003):

1. člen: »Žrtev vojnega nasilja je državljan Republike Slovenije, ki je bil v vojni ali vojaški agresiji na Republiko Slovenijo izpostavljen nasilnim dejanjem ali prisilnim ukrepom okupatorja, agresorja ali njunih sodelavcev« (Zakon o žrtvah vojnega nasilja, 3.3.2006).

2. člen: »Žrtev vojnega nasilja po tem zakonu je ob pogojih iz 1. člena tega zakona oseba, ki so jo nemške, italijanske ali madžarske okupacijske sile od 6.4.1941 do 15.5.1945 zaradi političnih, nacionalnih, rasnih ali verskih razlogov prisilno izselile (izgnanec), poslale v taborišče (taboriščnik), zapor (zapornik), na prisilno delo (delovni deportiranec) ali internacijo oziroma je bila kot pripadnik bivše jugoslovanske vojske v vojni od 6.4.1941 do 17.4.1941 odpeljana v ujetništvo (interniranec) ter oseba, ki je pobegnila pred vojnim nasiljem (begunec) in **nasilno odvzeta staršem (ukradeni otrok)**« (Zakon o žrtvah vojnega nasilja, 3.3.2006).

13. člen: »Taboriščniku (v nemških koncentracijskih taboriščih, v italijanskih koncentracijskih taboriščih Gonars, Padova, Rab, Renicci, Treviso, Visco, Cairo Montenotte in Frascette di Nitri, v hrvaških – ustaških taboriščih Jasenovac, Stara Gradiška, Lobor in Lepoglava ter v madžarskem taborišču Sarvar) in zaporniku iz 2. člena tega zakona se čas, prebit v koncentracijskem taborišču ali zaporu, prizna kot posebna doba v dvojnem številu, čas po 15. maju 1945 do povratka v domovino pa v dejanskem trajanju.

Internirancu (italijanska in druga taborišča), **ukradenemu otroku**, izgnancu, delovnemu deportirancu, beguncu in prisilnemu mobilizirancu se prizna doba v dejanskem trajanju do povratka v domovino...« (Zakon o žrtvah vojnega nasilja, 3.3.2006)

16. člen: »Doživljenjska mesečna renta je oblika delnega materialnega zadoščenja žrtvi vojnega nasilja iz 2. člena tega zakona, ki se valorizira tako kot pokojnine in znaša za vsak mesec nasilja:

- za taboriščnika, **ukradenega otroka** in zapornika 300 tolarjev,
- za izgnanca in interniranca po 200 tolarjev,
- za delovnega deportiranca in begunca po 120 tolarjev, pri čemer se čas trajanja prisilnega ukrepa ali nasilnega dejanja šteje v dejanskem trajanju, do povratka v domovino...« (zakon o žrtvah vojnega nasilja, 3.3.2006)

8. SKLEP

Večina ukradenih otrok, ne vsi, se je nazaj v domovino vrnila med junijem in septembrom leta 1945. Ti otroci so po večini v vojni izgubili oba starša. V domovino so se vrnili kot sirote. Čeprav je bila svoboda največja izpolnjena želja vseh, ki so se vrnili, se je za vse začelo težko življenje. Domovi so bili po večini požgani in izropani, ljudje pa, ki so bili na vaseh, so imeli dovolj svojih težav in skrbi, zato se niso zmenili za vrnitev osirotelih otrok. Malo je bilo namreč otrok, ki so doma našli koga, da bi skrbel zanje. Tako so bili ukradeni otroci prisiljeni prijeti za delo in začeti živeti življenje odraslega človeka.

Vsem taboriščnikom – ukradenim otrokom so nacisti z nasiljem, ki so ga izvajali nad njimi, uničili otroštvo, mladost in nadaljnje življenje. Pobili so jim starše, brate in sestre starejše od 18 let, mlajše pa so med seboj ločili in jih poslali v različna koncentracijska taborišča. Uničili so jim domove. V taboriščih so jih psihično in fizično mučili. Ukradeni otroci niso bili deležni nobenega šolanja. Otroci, ki so bili prisilno privedeni v Tretji Rajh in so živeli v slabih življenjskih okoliščinah, so morali delati različna dela.

Že dejstvo, da so jim nacisti umorili starše, je predstavljalo hude duševne posledice za otroke. Okupator jih je telesno in duševno prizadel, jim uničil otroška leta in vso mladost. Bili so prikrajšani za ljubezen, osnovne življenjske potrebščine, dom, izobrazbo, ki bi jih v normalnih okoliščinah odraščanja prejeli. Vse to seveda predstavlja hudo duševno bolečino in se, po mnenju izvedenca psihiatrične stroke, odraža v trajni osebnostni spremenjenosti. Ta se odraža na poslabšanem duševnem kot fizičnem, zdravstvenem področju človekove osebnosti, kar vsekakor vpliva na njihov nadaljnji uspeh v življenju, življenjsko srečo in zdravstveno stanje. Tako lahko potrdim svoji hipotezi:

»Povzročena osebna škoda ukradenih otrok vpliva na njihovo nadaljnjo srečo in uspeh v življenju.«

»Posledice nasilja, ki ga je nemški okupator izvajal nad ukradenimi otroci, se kažejo v poslabšanem zdravstvenem stanju teh otrok.«

V poglavju Potrebe otrok za zdravo rast in razvoj smo ugotovili, da otrok že v rani dobi čuti potrebo po ljubezni, potrebo, da nekomu pripada, da nekdo skrbi zanj. Izrazita je potreba po materini ljubezni, zato ima lahko nasilna ločitev otroka od matere za otroka, v njegovem nadaljnjem razvoju, resne psihofizične posledice. Taboriščniki – ukradeni otroci so bili

prikrajšani za ljubezen in nego matere v otroštvu. Duševna bolečina, ki jih zaradi tega spremlja skozi vse življenje predstavlja trajne psihične posledice v njihovem nadaljnjem življenju. Tako lahko potrdim svojo tretjo hipotezo, ki se glasi:

»Ločitev matere in otroka ima za otroka trajne psihične posledice.«

V zadnjem poglavju, ki temelji na pričevanju Janeza Štiglica, taboriščnika – ukradenega otroka, ki ima največ zaslug, da je le tem bil dodeljen status žrtev vojnega nasilja, smo videli, da je bila pot do priznanja statusa dolga in polna »političnih« zapor. Tako je prejšnja država samo obljubljala pomoč, storila pa ni nič. Zdajšnja država, pa je ta status priznala šele potem, ko so taboriščniki – ukradeni otroci dobili pozitivne odzive od nemške delegacije za žrtve nacionalsocializma in od Hirschevega sklada. Tako so danes v zakonu o žrtvah vojnega nasilja, kot žrtve vojnega nasilja opredeljeni tudi taboriščniki – ukradeni otroci, s tem so, skoraj po petdesetih letih dobili priznanje, s strani države, da so bili največje žrtve nacizma. Priznanje za ukradene otroke pomeni predvsem vedenje, da niso več sami, da je nekdo, ki se zaveda vseh grozot, ki so jih doživeli in da obstaja nekdo, ki mu je mar zanje. Tako lahko potrdim tudi zadnjo hipotezo:

»Ukradeni otroci, so se dolgo borili za priznanje statusa žrtve vojnega nasilja, saj gre za specifični vojni zločin, ki ga mednarodne konvencije niso specifično definirale.«

Naj svoje delo dokončam z mislijo anonimnega avtorja,

»Otroci so najbolj ranljive žrtve vsake vojne.

Ne omenjajo jih ne pogajalci niti sporazumi.

Oni so vedno najbolj anonimne žrtve, ki najbolj trpijo in tudi največ izgubijo.«

(Anonimni avtor)⁷

⁷ Iz pripovedi Janeza Štiglica, 11.3.2006

9. LITERATURA

1. Ajdič, Bojan et al (1983): *Bili so uporni. Vodnik po koncentracijskih taboriščih in zaporih*. Četrta izdaja. Ljubljana: Tiskarna Tone Tomšič.
2. Bouchet-Saulnier, Françoise (2002): *The Practical Guide to Humanitarian Law*. Oxford: Rowman&Littlefield Publishers.
3. Borak Neven, Čepič Zdenko, Fischer Jasna (2005): *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije, 1848 – 1992*. 1 knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino.
4. Brazelton, Berry (1999): *Otrok*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
5. Cerar, Miro ur. (2002): *Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije, Mirovni inštitut.
6. Cugmas, Zlatka (1998): *Bodi z menoj, mami*. Ljubljana: Produktivnost, Center za psihodiagnostična sredstva.
7. Černe, Agata (1999): *Potrebe otrok za zdravo rast in razvoj*. Ljubljana.
8. Dernovšek, Andrej (1997): *Zaščita otrokovih pravic v mednarodni skupnosti*. Ljubljana.
9. Dolenc, Anton ur. (1989): *Ženevske konvencije o zaščiti žrtev vojn*. Ljubljana: Medicinski razgledi.
10. Dolinar, Ksenija ur. (1998): *Leksikon Cankarjeve založbe*. Dopolnjena tretja izdaja. Ljubljana: CZ.
11. Ferenc, Tone (2005): *Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941 – 1945.
12. Ferenc, Tone (1968): *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941 – 1945*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
13. Ferenc, Tone (1997): *Okupacijski sistemi na Slovenskem 1941 – 1945*. Ljubljana: Modrijan.
14. Filipčič, Milan, ur. (2002): *Bili so uporni: zaprti, izgnani, ubiti, na suženjskem delu, v koncentracijskih taboriščih*. 4.izpolnjena izdaja. Ljubljana: Koordinacijski odbor žrtev nacističnega nasilja pri GO ZZB NOB Slovenije.
15. Gazević, Nikola ur. (1972): *Vojna enciklopedija*. 2. izdaja, 4. zvezek. Beograd.
16. Hillel, Marc (1977): *Arhivi upanja*. Ljubljana: Založba Borec.
17. Hillel, Marc (1976): *V imenu rase*. Ljubljana: Založba Borec.
18. Hribar Drago, Orožim Jože, Štiglic Janez (2002): *Taboriščniki – ukradeni otroci*. Ljubljana: Društvo taboriščnikov – ukradenih otrok Slovenije.

19. Ivić, Ivan et al (2002): *Razvojni koraki*. Ljubljana: Ištitut za psihologijo osebnosti.
20. Jan, Jerca (2003): *Otroci vojaki v državah v razvoju*. Ljubljana.
21. Jogan, Savin (1997): *Mednarodno vojno / humanitarno pravo*. Ljubljana: Uprava za razvoj MORS.
22. Kalčina, Liana ur. (1999): *Otrokove pravice v Evropi*. Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope.
23. Kaplan, Gregor (2005): *Vojna škoda na območju Slovenije povzročena v drugi svetovni vojni 1941-1945*. Ljubljana.
24. Kaplan, Zdenka ur. (2001): *Slovenski izgnanci in begunci 1941 – 1945 umrli v izgnanstvu in begunstvu med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941 – 1945.
25. Kaplan, Zdenka (2005): *Pomniki našega trpljenja v letih 1941 – 1945*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941 – 1945.
26. Klanjšček, Zdravko (1977): *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941 – 1945*. Druga izdaja. Ljubljana: Partizanska knjiga.
27. Kostnapfel, Janko (2004). *Ljudje*. Ljubljana: Unigraf.
28. Mikuš Kos, Anica, Velikonja Marija ur. (1992): *Otroci in vojna*. Murska Sobota: Pomurska založba.
29. Pavlović, Zoran (1993): *Psihološke pravice otroka: otrokove pravice onstran pravnega varstva*. Radovljica: Didakta.
30. Prunk, Janko (1992): *Slovenski narodni vzpon*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
31. Puhar, Alenka (2004): *Prvotno besedilo življenja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
32. Ribičič, Josip ur. (1965): *Otrok med bojem, spomini otrok na čas osvobodilne borbe*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
33. Rifelj, Jure (1993): *Mednarodna zaščita civilnega prebivalstva v oboroženih spopadih*. Ljubljana.
34. Rojc Cvetko, Vornšek Drago, Pungaršek Božo (1991): *Poročevalec ob krajevnem prazniku – »Ukradeni otroci« - 1991*. Dolgo Polje: Krajevna skupnost Dolgo Polje.
35. Smolen, Kazimierz ur. (1978): *Državni muzej Auschwitz – Birkenau*. Krakow: Drukarnia narodowa.
36. Smolen, Kazimierz ur. (1978): *Wydawnictwo panstwowego muzeum w Oswiecimiu wydanie III*. Krakow: Drukarnia Wydawnicza w Krakowie.
37. Smolen, Kazimierz ur. (1972): *Oswiecim 1940 – 1945, przewodnik po muzeum*. Krakow: Drukarnia Wydawnicza e Krakowie.

38. Šestanović, Muhamed (2000): *Zločini nad psihičkim integritetom djece*. Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.
39. Šuligoj Ljubica, Rojic Vida, Lacko Milan (1979): »*Ukradeni otroci*«, *Razstavni paviljon Dušana Kvedra Ptuj od 18. do 30. aprila 1979*. Ptuj: Ptujška tiskarna.
40. Terčak, Stane (1962): *Ukradeni otroci*. Ljubljana: Zavod »Borec« v Ljubljani.
41. Terčak, Stane (1973): *Ukradeni otroci*. Druga izpolnjena izdaja. Ljubljana: Zavod »Borec« v Ljubljani.
42. Tolčič, Ivan, Smiljanić, Vera (1979): *Otroška psihologija*. Ljubljana: MK.
43. Vipotnik, Olga ur. (1980). *Otroštvo v senci vojnih dni*. Ljubljana: ČGP Delo.
44. Vrščaj, Sonja ur. (1988): *Primorci v Auschwitzu*. Ljubljana: Borigrafika BORI.
45. Završnik, Stanislava (1997): *Dokler živimo, naši spomini ne morejo umreti*. Kamnik: samozal. S. Završnik.
46. Završnik, Stanislava (1998): *Preveč je bilo solza*. Kamnik: samozal. S. Završnik.
47. Žlebnik, Leon (1969): *Psihologija otroka in mladostnika*. 1. del na začetku razvoja. Ljubljana: DZS.
48. Žnidaršič, Ivica (1996): *Nekaj o vojni škodi in pravicah. Zgodovinska, pravna in humanitarna dejstva*. Ljubljana: Rdeči Križ Slovenije.
49. Žnidaršič, Ivica (2000): *Z javno besedo do pravic. Informativne konference za potrebe slovenskih izgnancev in drugih žrtev vojnega nasilja*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije.
50. Žnidaršič, Ivica (2005): *Predpisi o delovanju Društva izgnancev Slovenije 1941-1945 in zakoni, ki zagotavljajo status in pravice slovenskih izgnancev, beguncev in drugih upravičencev*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941 – 1945.
51. Žnidaršič Ivica, Kaplan Zdenka ur. (2003): *Spomini in pričevanja*. Ljubljana: Društvo izgnancev Slovenije 1941 – 1945.

9.1. Revije

1. Kreigher Gregorc, Alenka (1999): *Trpljenje otrok v okupirani Sloveniji (1941-1945) : okrogla miza, Šentjernej 1998* Revija Borec. Letnik 51, številka 577/578 (1999), str. 77-114.
2. Kostnapfel, Janko (1997): *Duševni pretres in posledice – s posebnim ozirom na vojno*. Zdravniški vestnik. Letnik 1997, številka 66: II-23-8 (1997), str. 23-28.

9.2. Dokumenti

- 1.) Deklaracija o otrokovih pravicah v <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=107#72>
1.3.2006
- 2.) Konvencija o otrokovih pravicah, Organizacija združenih narodov, v
<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>, 1.3.2006
- 3.) Zakon o žrtvah vojnega nasilja, UL RS št.63/95
- 4.) Zakon o žrtvah vojnega nasilja v <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200318&stevilka=715>, 3.3.2006

9.3. Internetni viri

1. http://sl.wikipedia.org/wiki/Koncentracijsko_tabori%C5%A1%C4%8De#Definicija,
23.12.2006
2. http://sl.wikipedia.org/wiki/Mladinsko_tabori%C5%A1%C4%8De, 23.2.2006
3. <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>, 1.3.2006
4. <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=107#72>, 1.3.2006
5. <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105#69>, 1.3.2006

9.4. Ustni viri

1. Kostnapfel, Janko, upokojen doktor psihiatrije, Ljubljana, 28.2.2006
2. Štiglic, Janez, upokojen profesor, Nazarje, 3.12.2005, 11.3.2006, 7.4.2006

10. PRILOGE:

10.1. Priloga 1: Smernice državnega komisarja za utrjevanje nemštva Heinricha Himmlerja 18. aprila 1941 za množično izganjanje Slovencev iz Spodnje Štajerske

ŠT. 7

SMERNICE DRŽAVNEGA KOMISARJA ZA UTRJEVANJE NEMŠTVA HEINRICHA HIMMLERJA 18. APRILA 1941 ZA MNOŽIČNO IZGANJANJE SLOVENCEV IZ SPODNJE ŠTAJERSKE

Smernice za izselitev tujerodnih elementov z območij Spodnje Štajerske

1. Takoj je treba izseliti vse slovensko izobraženstvo.
2. Takoj bodo z družinami vred izseljeni vsi Slovenci, ki so se priselili po letu 1914. Z izborom je treba še preveriti, ali so med njimi rasno posebno dragoceni elementi, za katere se domneva, da so bili nekod nemškega, germanskega porekla in jih nočemo prepustiti tujemu ljudstvu. Tiste, ki jih bodo izbrali pri grobem izboru, je treba nato poslati k osrednjemu vselitvenemu uradu, da jih bo natančneje pregledal.
3. Izseliti je treba tudi prebivalce obsavskega pasu, ki obsega območje nemškega rajha jugozahodno od Save in območje okoli 20 km severovzhodno od Save. Tukaj je treba ravnati kot pri točki 2.

4. Izseliti je treba tudi prebivalce tako imenovanega obsoteljskega pasu, to je območje, ki je na priloženi karti označeno s črto.

Tudi tukaj je treba ravnati kot pri točki 2.

5. Izseliti je treba tisto vaško prebivalstvo po vsej Spodnji Štajerski, ki očitno kaže primesi tuje krvi. Tudi te osebe je treba podvreči grobemu rasnemu pregledu.

6. Drugo prebivalstvo, to je večina, ostane za sedaj v deželi. Po gauleiterjevih pozivih bo v znamenje svoje notranje pripravljenosti do Nemčije stopilo v Štajersko domovinsko zvezo. Vsak vstop v Štajersko domovinsko zvezo bo odvisen od podrobnejšega pregleda v osrednjem vselitvenem uradu.

Ponavljam in povzemam:

Skupine pri točkah 1-5 bodo v veliki večini izseljene do 90 in več odstotkov. Od njih bo pri grobem izboru, torej samo na pogled, samo majhen del rasno dobro ocenjenih prišel k podrobnejšemu izboru. Če bodo prebili podrobnejši izbor, bodo ti ljudje oziroma družine kot rasno dragocene, narodnostno pa kot nezanesljive presajene v rajh, kjer naj se ponemčijo.

Ves pri točki 6 omenjeni del prebivalstva pa je treba podvreči podrobnejšemu izboru. Tu bo primer, da bo od 90 do 95 odstotkov priznanih za Nemce ali pa za popolnoma sposobne za ponemčenje, krvno in politično, in bo odklonjen le majhen del, ki ga bo treba izseliti, kot je predvideno pri točkah 1-5.

Maribor, dne 18. aprila 1941.

podp. H. Himmler

Za p. p.

Wegener

SS-podporočnik

(Ferenc, 1997: 28-29)

10.2. Priloga 2: Ustanovitev društva Lebensborn

Ustanovitev društva »Lebensborn e.V.«

13. septembra 1936

Že z dopisom od 13. decembra 1934 sem vse vodje SS opozoril na to, da smo se mi vsi zaman borili, če politični zmagi ne dodamo še zmage rojstev dobre krvi. Vprašanje mnogih otrok ni zasebna zadeva posameznika, temveč dolžnost do naših prednikov in našega naroda.

SS je z ukazom o zaroki in poroki od decembra 1931 že davno storila prvi korak. Vendar ustanavljanje dobrih zakonov nič ne koristi, če ne obrodijo številnega potomstva.

Pričakujem, da bo tudi SS in zlasti še zbor SS-voditeljev prednjačil s svojim zgledom.

V dobrem in zdravem zakonu se morajo roditi vsaj štirje otroci. Če nesrečne, usodne okoliščine odrečejo zakonu lastne otroke, naj vsak SS-vodja sprejme rasno in dedno-zdravstveno dragocene otroke in jih v smislu nacionalnega socializma vzgaja ter skrbi za njihovo izobrazbo, primerno sposobnostim.

Za izbor in dodelitev primernih otrok je SS-voditeljem na razpolago društvo »Lebensborn e.V.«, ki je podrejeno mojemu osebnemu vodstvu, vključno v RuSA — glavni urad SS, katerega naloga je:

- 1. podpirati rasno in dedno-biološko dragocene družine z mnogimi otroki,*
- 2. rasno in dedno-biološko dragocenim materam v pričakovanju priskrbeti bivališče in skrbeti zanje, če moremo pri njih po skrbnem pregledu njihove lastne družine in družine bodočega očeta po RuSA — glavnem uradu SS pričakovati rojstvo enako dragocenih otrok,*
- 3. skrbeti za otroke,*
- 4. skrbeti za matere otrok.*

Častna dolžnost vseh voditeljev glavnih uradov je postati član društva »Lebensborn e.V.«. Izjava o pristopu I naj se predloži do 23. septembra 1936.

Višina prispevka voditeljev glavnih uradov SS od Hauptsturmführerja navzgor je razvidna iz priloženih tabel o pristopanju.

SS-Unter in Obersturmführerji glavnih uradov vsake starosti plačajo minimalni znesek mesečno 1 RM.

Od SS-voditeljev, ki niso pri glavnih uradih, kakor tudi od vseh pripadnikov SS pričakujem, če jim je to možno, da pristopijo k društvu »Lebensborn e.V.« kot člani s prispevkom, ki ustreza njihovim dohodkom, in tako na tovariški način sodelujejo pri tem delu in praktično uresničujejo zamisel družinske skupnosti SS na tem področju. Vodje enot naj tako njim podrejene SS-vodje kakor tudi druge pripadnike SS obveste na primeren način o tem ukazu: Za pridobivanje članov društva »Lebensborn e.V.« naj se vodje enot osebno zavzamejo. SS-vodje, ki niso pri glavnih uradih, in drugi pripadniki SS naj izpolnijo prijavo o vstopu II in jo do oktobra 1936 pošljejo društvu »Lebensborn e.V.«.

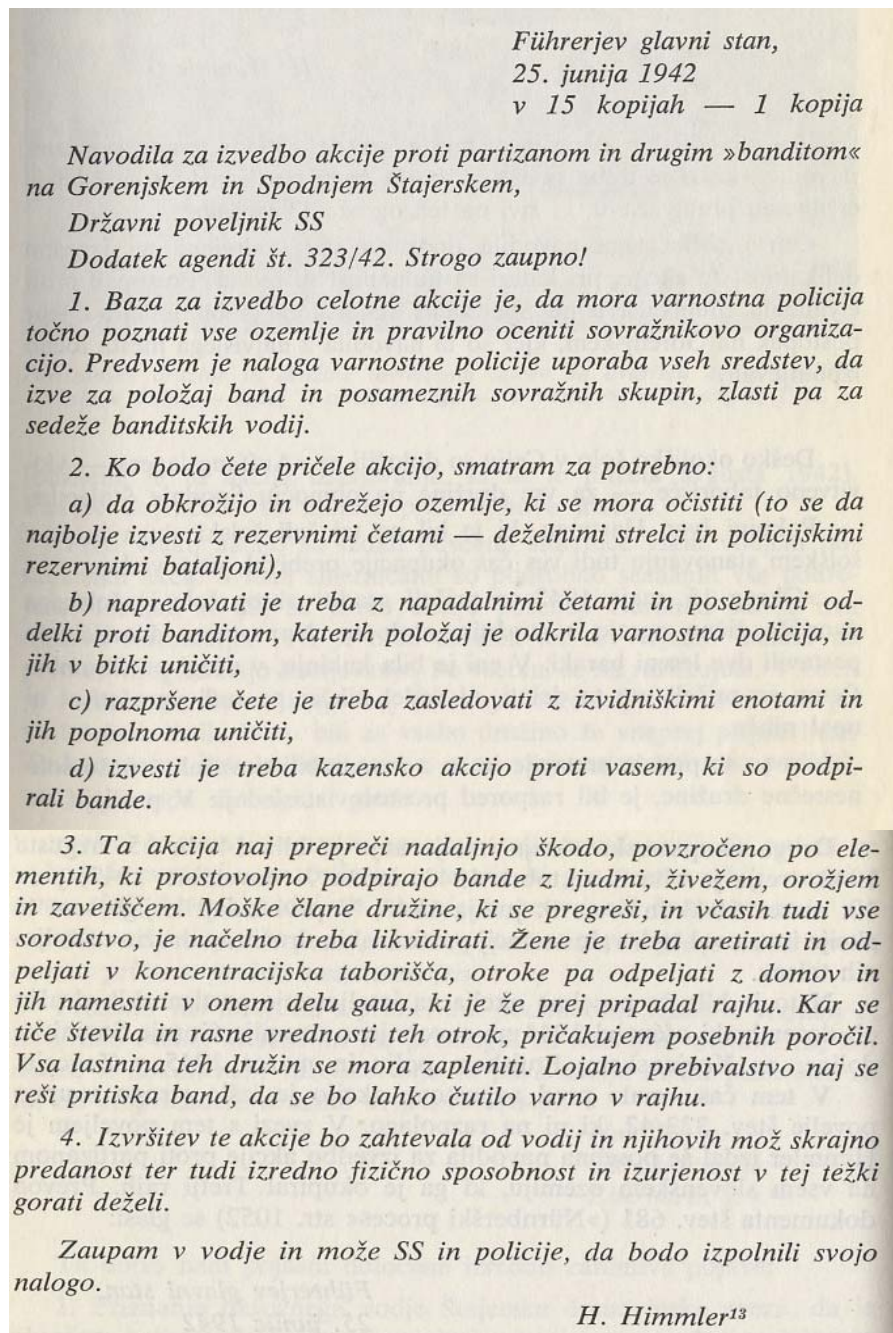
O uspehu svojega poziva se bom osebno informiral.

Vsak SS-vodja naj ima vedno pred očmi, da so nam med borbo samo žrtve osebne in materialne vrste pomagale naprej in da bi tudi nadaljnja izgradnja Nemčije za stoletja in tisočletja bila nemogoča, če ne bi bil vsakdo izmed nas pripravljen dalje opravljati svojo samo po sebi umevno dolžnost...

*Državni vodja SS
H. Himmler l. r.*

(Terčak, 1973: 3140-41)

10.3. Priloga 3: Navodila za izvedbo akcije proti partizanom in drugim »banditom« na Gorenjskem in Spodnjem Štajerskem

(Terčak, 1973: 67-68)

10.4. Priloga 4: Smernice za prijetje družinskih članov ustreljenih in pobeglih banditov

Priloga k dnevniku št. 673

Smernice za aretacije družinskih članov ustreljenih in pobeglih banditov

1. Namen akcije:

Treba je prijeti in v vlovitveno zbirno taborišče v Celju odvesti vse družinske pripadnike, ki so s spodaj navedenimi osebami živeli v skupnem gospodinjstvu:

- a) z osebami, ki so kot komunistični nasilni zločinci bile že ustreljene,
- b) z osebami, o katerih je dokazano, da so pobegnile k bandam oziroma delujejo kot člani band,
- c) z osebami, ki so bile ustreljene v bojih z oboroženo silo kot banditi in
- d) z osebami, ki so bile ustreljene na begu.

2. Pomožna sredstva za akcijo:

Na osnovi razpisov na posamezne orožniške postaje in njihovih prijav je bil o vsaki zgoraj označeni osebi sestavljen seznam ali kartotečna karta, ki je zajela družinske pripadnike, stanujoče v skupnem gospodinjstvu z osebami, imenovanimi pod točko 1. Ti sezname in kartotečne karte so sestavljene po območjih orožniških postaj. Če zaradi kratkega časa popolnega zajetja ni bilo mogoče doseči, so bili v sezname in kartotečne karte vpisani družinski pripadniki, ki so tukaj znani, zato ti podatki niso popolni. Vendar velja kot temeljno načelo: »Prijeti je treba vse družinske pripadnike vsakršne starosti (torej tudi majhne otroke in stare osebe — podčrtal pisec), ki so stanovali v skupnem gospodinjstvu.« Pri tem je treba izvzeti hišno služinčad, v kolikor ni v sorodstvu z ustreljenimi.

Samo očitna nesposobnost za transport je vzrok za izključitev, pri čemer pa naj se uporabi najstrožje merilo. V dvomljivih primerih telefonsko vprašajte na: Sipo Celje (varnostna policija, opomba pisca), klic: 159.

3. Aretirane osebe naj vzamejo s seboj, to pa se jim ne odvzame:

- a) lastni denar v gotovini, b) vse osebne dokumente, c) živilske, oblačilne in tobačne karte, d) legitimacijo domovinske zveze in vermansko listino, e) jedilni pribor in jedilno posodo, f) odeje, g) perilo, h) vse perilo majhnih otrok in povoje, i) sicer pa: perilo, obleke in čevlje v omenjeni količini.

Prepovedano je s seboj jemati velike lesene kovčke.

4. Po aretaciji je treba zakleniti stanovanje in druge prostore ter ključke na potrdilo oddati županu. Žarišča ognja je treba pogasiti.

Župane je treba opozoriti na to, da se pobrigajo za oskrbo živega inventarja in ravnajo sporazumno s službenim mestom državnega komisarja. To službeno mesto je bilo po nas obveščeno o akciji.

5. Če so družinski člani pri vojakih, državni delovni službi itd., tedaj je treba podatke o tem prinesiti s seboj. Pravilnost podatkov naj potrdi vodja postaje z odtisom pečata in podpisom.

6. Takoj po opravljeni akciji naj okrožni vodja preko vodje orožniškega glavarstva predloži semkaj poročilo v dvojniku po naslednjem vzorcu:

- a) ime aretiranca (rojstni podatki, bivališče, območje orožniške postaje),
- b) čas akcije,
- c) sodelujoče sile šupo (Schutzpolizei Schupo) in orožništvo,

d) normalna izvedba akcije

e) posebni dogodki, nesporazumi in podobno.

7. Vsi pripetljaji naj se zabeležijo na aretacijskih polah, ki jih je brez pogojno treba z osebami oddati v vlovitvenem taborišču.

8. Moške je treba poučiti o tem, da sledi prilastitvi tujega imetja najhujša kazen. Akcija sama naj se izvede s primernim taktom, v primeru odpora pa s potrebno trdoto in odločnostjo.

9. Ohranitev tajnosti akcije:

Posebej opozarjam na skrb za tajnost akcije kakor tudi na predpise o uporabi orožja in varnostne določbe. Pomožni policisti smejo pri službenih ukrepih sodelovati le pod vodstvom aktivnega uradnika.¹⁴

(Terčak, 1973: 70-71)

10.5. Priloga 5: Dovoljenje za objavo izpovedi ukradenih otrok

Društvo taboriščnikov—ukradenih otrok

dovoljuje, da **NINA TUŠ**

v svoji diplomski nalogi objavi

izjave ukradenih otrok

Zmolem. Lelo

10.6. Priloga 6: Izpovedi ukradenih otrok⁸

10.6.1. Štiglic Janez

8. junija 1942 je bil dan začetka tragične usode, ki jo je nemški nacizem prizadel meni in moji družini. Tega dne je gestapo aretiral in odpeljal mojega očeta Alojza Štiglica v celjski zapor. 15. avgusta so prišli še po mamo in otroke ter nas odpeljali najprej v ulovitveno taborišče deške okoliške šole v Celje. Objekt je bil obdan z bodečo žico in stražnimi stolpi, v notranjosti prostorov pa so bili pogradi nastlani s slamo. (Glej prilogo f. kopijo fotografije: na njej sta na levi strani moj brat Franček in mama. – Vir: S. Terček, *Ukradeni otroci*, ZB v Ljubljani 1973, stran 82.) Tistega dne, ko so nas privedli v zbirno taborišče v Celje (15. avgusta) so na dvorišču zaporov, oddaljenih nekaj sto metrov, ustrelili 95 zapornikov (talcev). Med streljanjem so gestapovci aretirane družine nagnali na dvorišče šole, da smo poslušali streljanje, saj so bili med streljanimi tudi svojci zajetih družin, med njimi je bil tudi moj oče. (Prologa f. kopija plakata: Bekanntmachung.)

Iz Celja so mamo deportirali v Auschwitz (Aušvic), kjer je dobila taboriščno št. 17851 (Priloga f. kopija fotografije iz Aušvica). **Mene in oba brata so, kot otroke ustreljenega očeta in mame poslani v koncentracijsko taborišče, deportirali v posebna nemška taborišča, namenjena za otroke zaprtih koncentracijskih taboriščnikov**, kot je ukazal takratni državni vodja SS in šef nemške policije H. Himmler v svojem odloku. št. 323/42, z dne 25. junija 1942. Nas otroke so nacisti v taboriščnih kartotekah označili kot »elternlos«, torej kljub še pri živem staršu; sicer pa povsem razumljivo, saj so jih poslali v uničevalno taborišče. Mama izgube moža, ločitve od otrok in nečloveških razmer v taborišču ni prenesla in je po nekaj mesecih v Aušvicu umrla.

Iz ulovitvenega taborišča v Celju sem bil deportiran v naslednja taborišča:

20. avgusta 1942 poslan v prehodno taborišče v Frohnleiten, 18. septembra v Eisenstein, potem v Seligenporten nato v Kastl b. A., od tu v Meinburg, dalje v Saldenburg iz Saldenburga sem na prošnjo sorodnika, ki je bil mobiliziran v nemško vojsko, smel biti prestavljen v taborišče v Baumgarten k ostarelim, bolnim in onemoglim, k sosedu iz domačega kraja, kjer so bile razmere nekoliko ugodnejše. Od tu so nas zavezniki po osvoboditvi vrnil domov. (Glej prilogo: MEDNARODNA ISKALNA SLUŽBA, Arolsen, 18. junija 1996. K dokumentu MIS iz Arolsna imam pripombo v tem, da je ta dokument zelo nepopoln in pomanjkljiv. Potrjuje pa, da sem bil v taboriščih, kar ima določeno dokazilno vrednost in da so v Meinburgu opravljali sumljive medicinske posege.)

Vsa taborišča, v katerih sem prestajal nacistično nasilje, (razen - Baumgartna), so bila namenjena izključno **otrokom katerim starše so postrelili ali jih zaprli v koncentracijska taborišča kot prisilne ali suženjske delavce (KZ-Häftlinge- entführte Kinder)**. Taborišča so bila zaprtega tipa z omejeno svobodo gibanja in pod stalnim nadzorom. Vodili so jih pripadniki SS oddelkov mrtvaških glav. Razmere v njih so bile stroge in krute. Disciplina je bila zelo huda. Hrane je bilo malo, bila je slaba in neprimerna za otroke ter prirejena za preizkušanje zdržljivosti otroških organizmov. Zdravstvena oskrba je bila pomanjkljiva ali nikakršna. Higijenske in nastanitvene razmere so bile slabe. V taborišču so razsajale najrazličnejše bolezni, prehladi kužne in druga težka obolenja, anemije, oslabelosti in podobno.

⁸ Društvo taboriščnikov ukradenih otrok, 1.12.2005

Spominjam se, da sem bil večkrat zelo bolan. Prehladi, kožni izpuščaji, krastavost, boleznj prebavil so se stalno ponavljali.. Bil sem podhranjen in zaostal v fizični rasti, psihično pa ves čas potlačen in hudo prizadet. Nekaj otrok je zaradi navedenih okoliščin pomrlo, nekateri so preprosto izginili.

Vzgajali so nas strogo z vojaško disciplino. Vsako odstopanje ali neposlušnost je bila strogo sankcionirana s fizičnimi ali disciplinskimi kaznimi. Kaznovani smo bili za vsako malenkost. Nad nami so vpili in nas zmerjali za banditske otroke. Poniževali so nas in nam vcepljali občutek manjvrednosti in ponižne podrejenosti ter nas tako na vse načine razčlovečevali.

Pogosto smo bili izpostavljeni nekakšnim komisijam za rasne preglede. To so počeli na človeka nedostojen in ponižujoč način.

V taborišču Meinburg je bilo nekaj posebnega. Iz osebnih doživetij lahko z gotovostjo trdim, da so v tem taborišču z nami-otroki opravljali medicinske poskuse! Za otroke enake starosti okrog 5 let so poskrbele nekakšne »posebne medicinske ekipe«. Najprej so nas temeljito pregledali in osamili v karanteno. Potem so nam dali neke injekcije in druga »zdravila«. Po tem tretmanu smo vsi hudo zboleli. Pojavile so se hude bolečinske in vročinske reakcije, otekali so nam udi, na oteklih delih telesa so se pojavili rdečica-modrica, boleči izpuščaji, pa tudi prebava je bila prizadeta. Ves čas so nas sistematično opazovali in preverjali učinke.

Očetove in matrine nasilne smrti nisem nikoli prebolel. Težke fizične in psihične razmere v taborišču, ki so trajale skoro tri leta, ukradeno in uničeno otroštvo, osamljenost ter dolgotrajni strah za lastno življenje, ločitev od najbližjih, strah pred kaznimi in vse drugo hudo preživeto v taborišču mi je pustilo trajne fizične in zlasti psihične posledice. (Glej zdravniško poročilo, UKC Ljubljana, z dne 5. 10. 1993)

Vse te posledice so se odražale v zmanjšani kvaliteti življenja ter poklicni in življenjski uspešnosti. V svojem poklicu nisem zdržal do konca. Predvsem zaradi posledic, ki mi jih je pustila vojna sem moral v invalidsko upokožitev. Posledice vojne so bistveno vplivale na moje osebne socialno prilagoditvene in čustvene lastnosti, ki so bile hudo prizadete, kar je in še vpliva na kakovost osebnega in – žal- tudi družinskega življenja.

10.6.2. Bolko Vida

Moja pot v uhradenost otroštvo in tiletno trpljenje se je pričela v noč 1. avgusta leta 1942, ko me je gestapo med noči - 6 letnega otroka - z glasnim kričanjem, zbudil iz globokega spanja. Z mamo in staromamo me je gestapo odpeljal najprej v zbirni center v osnovno šolo v Celje. Največji šok je bil zame, ko so me nato ločili od mame. Mamo in staromamo so odpeljali v Auschwitz, kjer sta kmalu umrli. Mene so z ostalimi otroki odpeljali v taborišče Trohmlaiten, katero je bilo obelano z bodočo nico in pod nadzorom SS. Od tu pa v taborišče Salolzburg. V obeh taboriščih je vladal vojaški režim. Navsezgodaj smo morali na dvorišče, kjer smo pri obganju zastave morali peti. Večeli so nas korakati in nenehno so na nas kričali, smerjali z slovenskimi psi, prašiči, banditi. Morala sem govoriti nemško, čeprav nisem znala. Kot 6 letna sem morala sama posteljati posteljo. Če mi bila vreda postelana, sem morala ponovno posteljati. Vsa sem bila garjava in usiva. Gnojne hraste sem imela tudi po glavi, med katerimi so bile rane. Se danes imam vidne brazgotine, ki so jih pustile garje. Kolikor sem hotela otroka lahko dočela, mislim da so na nas delali tudi medicinske poskuse. Nenehno sem bila lačna. Velikokrat smo dobili kruh za ves dan, katerega sem reče rjutrce pojedla. Ko sem se sredi julija leta 1945 vrnila domov, sem 9 letna tehtala 20 kg. Bila sem slabokrvna, imela bolna jetra in srce. Od vsega fizičnega trpljenja, sem bila prizadeta predvsem prihično, saj sem kot 6 letna dekle nelo pogrešala mamo, dom, domače okolje in svoje bližnje. Čez noč sem bila prestavljena v meni povsem - tuji in grob svet, brez, hanka toplote in ljubezni, ki jo otrok se kako potrebuje. Vsa tri leta sem bila pod nenehnimi fizičnimi in prihičnimi pretrzi, ki so mi pustili trajne prihične posledice.

Bolko Vida

10.6.3. Doberšak Karol - Drago

Dne 17. 08. 1942 je gestapo aretiral mene, mojo mamo Nežo in še štiri brate (Jože 12, Ivan 9 Slavko 8, in Danilo 6 let) zaradi političnih in nacionalnih razlogov. Mama je bila odpeljana v koncentracijsko taborišče Auschwitz, kjer je zabeležena pod številko 17804 in so jo tam novembra 1942 na zverinski način usmrtili. Mene in moje brate pa je gestapo odpeljal v nemška kazenska taborišča za mladoletnike, kjer smo bili ločeni po starosti.

Zaradi popolnoma enakih razlogov je gestapo v poletnih mesecih leta 1942 aretiral še starega očeta, staro mater, tri strice in štiri tete. V Mariboru so tako oktobra 1942 ustrelili oba stara starša in tri strice. V Auschwitzu sta bili leta 1942 usmrčeni še dve teti.

Za aretacijo moje in vseh ostalih družin iz Spodnje Štajerske in Gorenjske (območje nemške okupacije), je bilo izdano navodilo 25. junija 1942.

Mojim mladoletnim sotaborišnikom, ki smo bili aretirani leta 1942 na Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem, so v večini primerov nacisti ubili oba starša. Zločin, ki je bil storjen nad nami in našimi starši ne bo nikoli pozabljen, posledice pa nikoli dovolj poplačane, saj se psihične in bolezenske težave odražajo skozi vsa naša življenjska obdobja.

Kot mi je znano je bil zločin, storjen nad slovenskimi otroci iz Spodnje Štajerske in Gorenjske, obravnavan in obsojen na Nürenberškem procesu.

10.6.4. Dravinac Veronika

Sem Veronika Dravinac, rojena 26.11.1928 z dekliškim imenom Zorko-ukraden otrok. To so moje resnične navedbe 14 letnega dekleta, ki sem jih doživljala polna tri leta v nemških koncentracijskih taboriščih. Leta 1942 22.jilija je okupator ustrelil mojega očeta in 19 letnega brata Zorko Antona. Ustreljena sta bila v Celjskem piskru /dokazi so v tem muzeju/. Mene, mlajšega brata in mater so odpeljali v celjsko osnovno šolo in tu se je zgodila usodna noč 3.8.1942, ko je okupator iztrgal otroke materam in jih transportiral v taborišča Auschwitz, od koder se mati in brat nista vrnila. Umrli je 11.novembra v tem taborišču in njena številka je bila 16494.

Nas otroke so odpeljali v koncentracijska taborišča kot so: Seligenporten Neumarkt, Speinshard Esenstein. Tu so ločili brate in sestre in nas izrabljali za razna prisilna in izkoriščevalska dela. V času tega groznega dela sem v taborišču hudo zbolela za gnojno infekcijo po vsem telesu in kljub težkemu bronhitisu, sem morala fizično delati. Posledice tega me spremljajo že vsa povojna leta. Dokazil o tem seveda nimam, saj mi jih ni nihče dal.

V taborišču Speishard smo šivali uniforme za vojsko od jutra do večera ves čas pod nadzorom stražarjev ob pičli hrani. V Neumarktu pa smo delali v podzemni tovarni, oz. rudniku za izdelavo razstrelive. Tu so bili pogoji zelo težki, ker ni bilo ne zrake in ne hrane dovolj. Tako sem delala skoro vseh 36 mesecev v taboriščih zaprtega tipa in to pod nadzorom. Ta taborišča so bila zaznamovana z oznako SL ker je pomenilo Straflager!

Domov sem se vrnila 6.9. 1945 in prispela v domovino septembra 1945

10.6.5. Florjanc Marija

Po smrti našega očeta Weinberger Engelberta, ki je bil 22.7.1942 ustreljen kot talec od strani okupatorja v Celju, so našo mamico in sedem otrok okupatorske oblasti aretirale 5.8.1942. Prišli so ponoči, razbijali po vratih in vpili, da lahko vzamemo s sabo najnujnejše stvari. Nato so nas s tovarnjaki odpeljali. Našo mamo in sestro, ki je dopolnila 18 let, so odpeljali v konc. taborišče Auschwitz, od koder se nista vrnila, ker sta še isto leto umrli. Tudi nas otroke so ločili in razkropili po raznih taboriščih za otroke v Nemčiji. S sestro sva bili iz prehodnega taborišča Frohnleiten odpeljani v Saldenburg v opuščen fevdalni grad, nato pa v Kastel pri Ambergu. Taborišče je bilo grozljivo, temno, hladno in vlažno, zeblo nas je in vedno smo bili lačni. Zaradi ne higijenskih razmer smo vsi dobili "garje" in "uši". Šole nismo imeli in slovenski jezik je bil prepovedan. Sami smo morali čistiti grajske prostore. Poleti smo hodili v gozdove, kjer smo nabirali borovnice, nabrali smo jih celo košare. Toda nismo jih smeli jesti, ker so bile namenjene za nemške vojake. Vodja taborišča sta bila stroga, hladna in mrka (SS) mož in žena, ki smo se ju vsi bali. Iz gradu smo lahko odšli le skupinsko pod nadzorom. Kadar je vodja taborišča poklical katerega od otrok v pisarno, smo že vedeli kaj bo. Prišlo je obvestilo iz Auscwitza o smrti matere ali sestre. Skoraj vsi smo to doživeli in ko je otrok prijokal iz pisarne, smo vsi zajokali in skupaj žalovali za vsemi materami in sestrkami. Po osvoboditvi maja 1945 smo se vračali iz taborišča 3 mesece. Vozili so nas kod živino v odprtih živinskih vagonih. Toda prišli smo domov podhranjeni, ponižani, prestrašeni, uničeni telesno in duševno. Ostali smo sirote brez staršev, prikrajšani za ljubezen, otroštvo in mladost. Za mano so prišle vse posledice vojne. Bila sem slabotna in boleha. Zbolela sem za odprto pljučno tuberkulozo (TBC). Zdravila sem se 4 let in zaradi bolezni sem morala opustiti šolanje. V zrelejših letih sem zbolela še za revmatoidnim artritisom. Prizatete imam sklepe na rokah in nogah, ki so vedno bolj negibljivi.

10.6.6. Hribar Ladislav

Našo družino so aretirali 4. avgusta 1942, to je mesec in pol po objavi znanega tajnega odloka rajhsfirerja Himmlerja (25. junija 1942). Ta je med drugim zahteval: »Načelno je treba usmrtiti moške iz krive družine, v mnogih primerih celo družino, ženske teh družin je treba odpeljati v koncentracijsko taborišče, otroke z njihovih domov in jih zbrati v pokrajini starega rajha. O številu in rasni vrednosti teh otrok pričakujem posebna poročila. Vse imetje krivih družin se zapleni...« (V korist urada za utrjevanje nemštva.)

Odpeljali so nas v celjsko okoliško šolo, kjer je bilo zbirno taborišče. Tu so neko noč matere nasilno ločili od otrok (od tod ukradeni otroci, čeprav bi bila prava oznaka mladoletni taboriščniki, otroci koncentracijskih zapornikov – posledica edinstvenega genocida, ki so ga nacistični zločinci storili v kakšni okupirani državi!). Matere so odpeljali v Auschwitz, otroke pa v taborišče Frohnleiten v Avstriji, kjer so nas po kakem mesecu razporedili v šest transportov in vsak transport poslali v drugo mladinsko, kazensko represivno prevzgojno taborišče tretjega rajha. Prišel sem v SALDENBURG na Bavarskem, kjer sem prvokrat občutil strog zaporniški režim, kaj je stradanje in lakota, saj je bilo dnevno na jedilniku: zjutraj rezina komisa in črna tekočina, podobna kavi, za kosilo suha enolončnica iz krompirja in korenja in za večerjo nekaj kot vodeno umetno mleko, v katerem je plaval kak krompir. In še za to smo morali ob vsakem obroku vstati in se v zboru zahvaliti Adolfu Hitlerju. Hkrati so nam z »vojaškimi vajami« skušali vcepljati militarističnega duha in nam dopovedovati, da bomo postali Nemci (čeprav podhranjeni in zaradi katastrofalne higiene ušivi). Tu mi je upravnica izročila sporočilo, da je mati 12. oktobra 1942 ob 13.30 umrla v Auschwitzu. (Takšno potrdilo sem iz Arolsena dobil 18. decembra 1996).

Jeseni 1943 so nas vse fante iz Saldenburga premestili v taborišče KASTL, ki mu je poveljeval zagrizen in skrajno aroganten esesovec Seeberger, saj nas je s klofutami vojaškim drilom in vajami po gozdu, korakanjem in obveznim prepevanjem koračnic (včasih do polnoči, ker ga nismo ubogali) skušal pokoriti in narediti iz nas poslušne podanike rajhu, bodoče janičarje. V sezoni smo morali nabirati borovnice za vojake na fronti. Tudi tu smo stradali in brskali za hrano celo po posodah za odpadke.

V Kastlu so se aprila 1945 pojavili Američani, nas odpeljali v prehodno taborišče NEUMARKT, kjer sem dobil trebušni tifus in so me 4. junija (edini ohranjen podatek o mojem bivanju v taboriščih iz Arolsena) za kakih 14 dni spravili v tamkajšnjo bolnišnico. Iz Neumarkta smo po dveh mesecih v živinskih vagonih pripotovali v repatriacijsko taborišče PASSAU in od tod tudi šele po dveh mesecih (ker ni bilo prevoza) v domovino. Na Jesenice sem prišel 5. septembra 1945, suh in bolehen, da so me sorodniki komaj prepoznali. Hudim duševnim bolečinam, ker sem ostal brez staršev, premoženja in sploh vsega, so se pridružile zdravstvene težave, med drugimi tudi TBC.

10.6.7. Ivanuša Marija

Naša družina je bila že v začetku leta 1942 pod kontrolo Gestapa in na seznamu za aretacijo, zato so moji trije bratje odšli v partizane že prve dni maja 1942. leta.

V začetku junija 1942. je bil aretiran moj oče in odpeljan v zapore Celjski pisker, 27. junija 1942 je bila aretirana moja mama in tudi odpeljana v Celjski pisker. Oba sta preminula v koncentracijskih taboriščih, oče v Mauthausnu, mama pa v Auschwitzu. Jaz sem bila aretirana 3. avgusta 1942 in odpeljana v okoliško šolo v Celje, kjer je bilo zbirno taborišče. Tu sem bila večkrat zaslišana in za kazni in strah postavljena v kot z dvignjenimi rokami.

10. avgusta 1942 so me z ostalimi otroci odpeljali v taborišče Franleithe - Avstrija. 19. septembra pa so me - nas odpeljali v taborišče Saldenburg - Nemčija. V Saldenburgu nas je bilo preko 100 otrok v starosti od 1. do 18. leta. Ker sem bila stara že 15 let sem z drugimi dekleti opravljala prav vsa dela kot so pospravljanje, kuhanje, pranje, šivanje, dežuranje ponoči (bujenje manjših ali bolnih otrok, da so šli na stranišče). V taborišču Saldenburg ni bilo razen lagerführerja, njegove žene in kuharice nobenega zaposlenega. Tako smo vsa dela opravljala za to sposobna dekleta in tudi fantje, v kolikor jih niso premestili kam drugam. Poleti smo hodili delat tudi na kmete, pozimi pa smo kidali sneg, pripravljali drva itd.

Organizacija v taborišču je bila stroga: zjutraj smo imeli zbor z dviganjem zastave in petjem himne, slovensko nismo smeli govoriti, če nas je slišal lagerführer ali njegova žena je sledila kazni, domov smo lahko pisali samo enkrat mesečno, gibanje smo imeli omejeno. Imeli smo tudi rasne preglede (seveda smo bili goli) kar je bilo izredno ponižujoče za nas doraščajoča dekleta. Hrana je bila nezadostna in slaba, posebno proti koncu vojne, ko je že

vsega primanjkovalo.

V domovino sem se vrnila 18. junija 1945. leta.

PER 7

10.6.8. Krempuš Kazimir

ŽARADI SODELOVANJA V NOB, JE BIL OČE S STRANI OKUPATORJA L. 1942 ZAJET TER NA BEGU USTRELJEN, MATI PA KOT TALKA ISTEGA LETA USTRELJENA V MARIBORU.

MENE, KAKOR TUDI DVE SESTRI IN BRATA, SO OKUPATORJI ODPELJALI NA IZBRNO MESTO V OSNOVNO ŠOLO V CELJE SEPTEMBRA 1942, OD TAM PA TRANSPORTIRALI V RAZNA TABORIŠČA V NEMČIJO. KER SEM BIL STAR TRI LETA IN POL, SE IMENA TABORIŠČ SPOMINJAM IZ PRIPovedOVANJA STAREJŠEGA BRATA TER OSTALIH TABORIŠČNIKOV. ŽIVO PA SE SPOMINJAM KRUTEGA RAVNANJA UNIFORMIRANIH PAJNIC, STROGEGA REŽIMA V TABORIŠČIH ZARTEGA TIPA, KJER NAM JE BILA OMEJENA SVOBODA GIBANJA, LAKOTE TER NENEHNEGA STRAHA PRED BOMBARDIRANJEM.

OB VRNITVI V DOMOVINO SEPTEMBRA LETA 1945, NISEM IMEL VEČ DOMA. DOMAČIJO JE OKUPATOR POŽGAL, STARŠA 'UBIL. MLADOST SEM PREŽIVEL LOČENO OD BRATA IN SESTER, BREZ LJUBEZNI, STARŠEV NA TUJI KMETIJI, KJER NISEM IMEL MOŽNOSTI ZA ŠOLANJE. OTROŠKA IGRA JE BILO DELO V HLEVU IN NA POLJU.

TABORIŠČNA LETA IN VOJNE GROZOTE (IZGUBA STARŠEV), SO MI PUSTILE TRAJNE OSEBNOSTNE SPREMEMBE KI SE IZRAŽAJO V ZAPRTOSTI VASE, TER HUDE ZDRAVSTVENE POSLEDICE. ŽE PRI 22. LETIH MI JE POČIL DVANAJSTNIK (KRONIČNI ULKUS), PRAV TAKO PA SEM TEŽAK SRČNI BOLNIK, SAJ SEM TUDU INVALIDSKO UPKOJEN - INVALID I. KATEGORIJE (OPERACIJA SRCA). PO MNENJU ZDRAVNIKOV SO OMENJENE BOLEZNI VZROK MOJEGA DUŠEVNEGA IN FIZIČNEGA TRPLJENJA V PRETEKLOSTI.

OP. TABORIŠČA SO NAŠTETA NA OBR. SLA 3, POD ZAP. ŠT. 63, ALI-NEA "A"

10.6.9. Letonja Hromc Vera

SEM UKRAĐEN OTROK, SAJ SO ME NEMSKÉ OKUPACIJSKE SILE NASILNO ODVZELE STARŠEM V ZAČETKU LETA 1942. OBA STARŠA SO ZARADI UPORA PROTI NACIZMU USMRILI (GLEJ PRILOŽENO DOKUMENTACIJO), PO KRUTEM NASILNEM LOČEVANJU OD STARŠEV IN SESTER, SO ME ODPELOALI V POSEBNA OTROŠKA TABORIŠČA, KATERIH NAMEN JE BIL PREVZGODA IN UNIČENJE CELIH DRUŽIN. BILA SEM ŽRTEV KRUTIH REPRESIVNO KAZENSKIH UKREPOV NACIONAL SOCIALISTIČNEGA PREGONA NA PODLAGI HIMMLERJEVEGA ODLOKA (AGENDE) ST. 323/42. KAZENSKA REPRESIVNA TABORIŠČA V KATERIH SEM BILA (TOČNIH DATUMOV PREMESTITEV SE NE SPOMINJAM), SO BILA MRZLA, VLAŽNA, MRAČNA (SALDENBURG V STAREM GRABU), BREZ SVOBODNEGA GIBANJA, IMELI SMO SLABO PREHRANO, STROGO DISCIPLINO IN NOBENE ZDRAVNIŠKE OSKRBE. ZARADI SLABIH HIGIJENSKIH RAZMER IN PRENATRPAJANOSTI SMO BILI OTROCI UŠIVI IN GARJAVI. POSLEDICA TEGA SO BILE GNODNE KRASTE PO CELEM TELESU. POLEK PSIHIČNEGA MALTRETIRANJA, SMO BILI DELEŽNI TUDI FIZIČNIH OBRAČUNAVANJ. KAO NAVEDEN PRIMER, KO MI JE LAGERSKA FUNKCIONARKA (PRIPADNICA SS) KAZNOVALA Z IZPOLITVOSTO LAS NA LASIŠČU TEMENA. GOLA LISA NA LASIŠČU ME JE ŠE DOLGO SPREMLJALA, PO VRNITVI DOMOV SE JE ZAČELA NOVA ZGODBA Z VSEMI POSLEDICAMI. PRESTANO NASILJE V SAMIH TABORIŠČIH JE PUSTILO PRI ODBRAŠČAJOČEMU OTROKU TRAJNE, NEIZBRISNE IN USODNE POSLEDICE. DOMA SEM NAŠLA OPUSTOŽENO DOMAČIJO, IZGUBO DRUŽINE IN OTROŠTVA. POSLEDICE RAZMER V TABORIŠČU ME SPREMLJAJO VSE ŽIVLJENJE, TUDI NA ZDRAVSTVENEM PODROČJU: REUMATIZEM, NEUROTSKE MOTNJE, STRAH PRED ZAPRTIM PROSTOROM. ŽAL ZDRAVNIŠKIH SPRIČEVAL IN ANALIZ O ZDRAVLJENJU TAKOŠ PO VRNITVI V DOMOVINO (REUMATIZEM), KOT POSLEDICO RAZMER V TABORIŠČU, NIMAM, SAJ JE MINILO PREDOLGO OBDOBJE, DA BI BILA ZDRAVSTVENA DOKUMENTACIJA ŠE DOSEGLJIVA.

10.6.10. Orožim Ernest

Nemci so me aretirali dne 4/8/1942 V Zgornjem Pobrežju - pošta Rečica ob Savinji. Še ta isti dan so me zaprli v Okoliško šolo v Celju. Na dan 10/8 so odpeljali starejše zapornike v Auschwitz, nas pa v Frohnleiten in 18/9 naprej v Himmelberg/Metten in nazadnje po ločitvi od ostalih, nas mlajše dečke od 14 let, v taborišče Kastel bei Amberg.

Lager je bil v starem gradu. Obdan je bil z visokim obzidjem, stal pa je na griču sredi mesteca z istim imenom. Stražo so držali vojaki. Lagerführer je bil starejši visok SS oficir v srhljivi sivo črni uniformi s Totenkopf značko, obut pa je bil v pripadajoče visoke črne jahalne škornje. V kratkem rezkem nagovoru je opozaril na red in disciplino. Vsaka upornost in neubogljivost se tu najstrožje kaznuje. Tukaj se govori nemško. Vsaka beseda izgovorjena v vašem nerazumnem jeziku se kaznuje. Na steni je visel črno uokvirjen zapis v gotici. Z ostrim glasom ga je prečital in zahteval, da si ga z mesta in za večno zapomnimo, še sedaj ga vem:

Eine feige Politik
hat noch immer
Unglück gebracht.

Himmler

Lagerführer je imel dva pomočnika. Bila sta to izvajalca njegove volje in ukrepov, ki sta bila noč in dan v naši bližini. Menim, da sta bila oba psihopatska sadista, ki sta uživala v pretepanju nemočnih otrok. Prvi je udaril z gumijevko, drugi pa kar s pestjo, gumijevke sem se bolj bal. Fizično kaznovanje je sledilo vsaki napaki pa tudi nenamerni nerodnosti. Nekoč sem segel po robec in se obrisal, ko je bila komanda "Stillstand" (po naše "mirno"). Dobil sem jih s pestjo po nosu. Tekla je kri in solze, zajokal pa nisem. Tega sem se zgodaj odvalil, zjokal sem se raje na samem ali pa zvečer pod odejo.

Vseh osemdeset nas je spalo v enem prostoru na pogradih s tankim nezadostnim pokrivalom. Hranili so nas s kotla. Ali je bilo to okusno ali ne, sploh ni pomembno, toda bilo je večno premalo. Ko sem se po treh letih vrnil domov se je stara mama zjokala. Tehtal sem dve kili manj kot takrat, ko so me pred tremi leti odpeljali. O ušivosti in bolhah ne bom govoril. Velika nadloga pa je bila garjavost z obupnim srbenjem po celem telesu. Umivanje z ledeno mrzlo vodo, ko so bili členki na prstih rok -pa tudi nog- otekli od ozeblin, je bilo nezadostno in boleče. Ustrezne obleke in obutve nisem imel. Čeprav sem bil suh in droban, sem obleko že davno prerasel. Prehlad in smrkavost pozimi pa še ozeblina zraven in še ta večna lakota so bili nenehna nadloga.

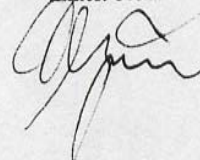
In prišlo je še to. Neke čudne in sumljive injekcije.

Brez pojasnila so določili petnajst ali celo dvajset otrok in nas odpeljali v bližnjo bolnico. Čakala nas je ekipa v belem. Dobili smo injekcije v mišico. Injekcije so bile, bi rekel, velike 5 kubičnih centimetrov, igle pa dokaj debele. Spominjam se, da sem dobil injekcijo v levo prsno mišico. Vhod je zbolel, še huje pa je bolelo vbrizgavanje. Nekateri so jokali in padla je tudi kakšna klofuta. Jokali smo ne samo zaradi bolečin, pač pa zaradi strahu, kaj bo z nami. Ob vbrizgavanju je nastala skoraj za oreh velika bula, ki je čez kakšen dan splahnela, ostala pa je večja ali manjša otrdina. Mesto injiciranja je bolelo še teden pa tudi dva, bolela pa je cela leva stran prsnega koša z ramo in roko. Mesto vboda si je občasno ogledovala ženska v belem, dejala pa ni nič. Čez mesec ali dva se je injiciranje ponovilo. Zopet sem bil v skupini. Prosil sem, da me naj oprostijo od tega, saj sem bil fizično med najšibkejšimi, pa tudi reakcija je bila pri meni zelo huda. Pomagalo ni nič. V skupino za injiciranje so me vedno izbrali. Spominjam se najhujše reakcije. Otrdina po parih dneh ni izginila, pač pa se je zagnojila. Počutil sem se slabše kot sicer ob prejšnjih injekcijah in tresla me je mrzlica. Na mestu vboda je nastala grda gnojna rana, ki se je na srečo zacelila.

Navedenih injekcij sem prejel najmanj deset in nič ne vem zakaj. Pojasnila o morebitnem zdravljenju meni v korist ni bilo. Bilo tudi ni nikdar rečeno, čemu služijo te injekcije, kakšna zaščita ali proti katerim boleznim nas čuvajo, zato upravičeno sumim, da sem bil žrtev medicinskih poskusov.

Po skoraj treh letih je spomin na dom, mamo, sestri in starejšega brata splahnel. Doma me je čakala še ena žalost, nikogar ni bilo več. Veliko slovenskih besed sem pozabil. Zgubil sem šolska leta, nikdar jih povsem nisem nadoknadil, ostal je pečat. Z mnogo truda sem dosegel izobrazbo, toda duševne stabilnosti nikdar. Predčasno so me spoznali za dela nezmožnega in nazadnje še za civilnega invalida vojne

/Ernest Orožim/

10.5.11. Pucer Franc

Našo družino so zaradi sodelovanja s partizani okupacijske oblasti aretirale dne 4.8.1942 in odpeljale v zbimo taborišče v Celju. Tam so mene in moje tri brate nasilno ločili od očeta in matere in takrat smo otroci zadnjič videli starša, katera sta umrla v najstrašnejšem koncentracijskem taborišču Auschwitz. Mati Marija dne 10.9.1942, oče Anton pa nekaj dni kasneje, dne 14.9.1942. Otroci smo tako postali sirote brez staršev.

Iz zbirnega centra v Celju, so nas otroke odpeljali iz domovine z namenom kasnejše oddaje nemškim družinam s transportnimi vagoni. V zbirnem taborišču Frohnleiten smo prispeli lačni, neprespani, utrujeni in izgubljeni, nameščeni v barake, ograjene z visokim zidom in bodeče žico.

Dne 3.11.1942 smo bili odpeljani v taborišče Eizenstain, kjer so bile razmere za preživetje težke, živeli smo na robu smrti. Bratje so mi povedali, da smo morali opravljati razna dela, od čiščenja taborišča, starejši otroci pa so delali tudi na kmetih in tovami. Kaj konkretno sem delal jaz, se ne spominjam, ker sem bil še zelo mlad. V tem taborišču smo ostali do 2.1.1943.

Po nekaj mesecih trpljenja, so nas ponovno transportirali drugam in sicer v taborišče Seligenporten dne 3.1.1943. V taborišču je vladal strogi vojaški red in disciplina, vzgajali so nas s palicami, utrpeli smo težke psihične posledice, katere občutim jaz celo življenje. Bili smo večkrat lačni kot siti, pogosto bolani, taborišče je bilo zaprtega tipa, ograjeno z ograjo, nemški oficirji so nas zmerjali, poniževali, izvajali teror in psovali z »banditi«. Slovensko nismo smeli govoriti, sicer smo bili kaznovani z udarci.

V taborišču, ki je bil prej samostan, smo spali v celicah na lesenih posteljah, ob strogi vojaški disciplini smo imeli vsakodnevni apel.

V domovino smo se vrnili 11.5.1944. Ko smo prišli domov, smo našli z brati prazen in opustošen dom. Kar niso uničili in pokradli Nemci, so nam vzeli domačini, ker so mislili, da se ne bomo več vrnili domov. Naša domačija je bila pred vojno ena večjih v vasi, po vojni pa smo ostali brez premoženja, živine in hrane za preživljanje, nismo imeli staršev, zato smo bili po osvoboditvi odpeljani v otroško zavetišče na Dobmo.

Zaradi vseh grozot, ki sem jih preživel kot otrok, duševne bolečine za čas prebit v taboriščih in uničeno življenjsko srečo, ter tudi materialne škode zaradi izgube premoženja, smrti očeta in matere, sem danes sirota in imam posledice, ki mi jih je za vedno pustil čas, prebit v taboriščih, saj pogosto boleham, moje duševno stanje je vse življenje prizadeto.

Vseh grozot vojne ne bom nikoli pozabil.

□

10.6.11. Razoničnik Jožef

Nemci so najprej aretirali očeta in strice ter jih ustrelili, ker so bili zavedni Slovenci in so se vključili v upor proti okupatorju.

Zato so nas otroke in mamu 3. avgusta 1942 odgnali v Celje v Okoliško šolo. V Celju so ločili mamu od nas otrok in jo z drugimi odpeljali v koncentracijsko taborišče AUSCHWITZ, kjer je kmalu umrla. To je bil prvi, eden najtežjih udarcev za nas otroke. Mi otroci smo bili najprej v taborišču Frohnleiten, od tam v taborišče Eisenstein, nato v taborišče Seliegen-porten in nazadnje v taborišče Kastel bei Amberg. Tu smo ostali dve leti. Najhujša je bila lakota za nas otroke, pazniki so nas za vsako malenkost pretepali. Nas starejše so občasno tudi zaposlili, seveda pod strogim nadzorom. Praznili smo vagone, norma je bila visoka, da sem jo težko dosegel. Zaradi tega sem dobil kazen, največkrat sem bil pretepen. Gorje nam tudi, če so nas slišali govoriti slovensko.

V Seligenportu so od mene ločili tri sestre in brata, vsi mlajši od mene.

Zadnje tedne je bila najhujša lakota, po njivah smo skrivaj kradli krompir, ki so ga kmetje posadili. Higiena je bila zelo slaba. Meni se je na nogah na več mestih gnojilo in vkljub povijanju ni hotelo zaceliti.

Dostikrat smo v obupu jokali. Sreča je bila, da nismo mogli verjeti da je mama mrtva. Imel sem neko naivno upanje, da bo nas pričakala doma. Težko je bilo tudi to, da dalj časa nisem vedel za sestre in brata, ki je bil star komaj eno leto, sestre pa dve, pet in šest let. Zaradi bombandiranih prometnih zvez sem se domov vrnil šele v začetku sept. 1945.

10.6.12. Selčan Ana

Dne 3/8-1942 sem bila kot 10-letna deklica skupaj s starši in sestro Marijo od gestapa aretirana. Ob aretaciji sem ravno prebolevala košpice in so me kljub visoki vročini potegnili iz postelje in me z ostalimi odgnali. Tako sem hudo bolna ležala v Brestanici v baraki na slami in prepihu do odhoda v zbirališče v Celje. Po prihodu v Celje so me vso vročično in dodatno prehlajeno na brutalen način odvzeli materi in me brez slovesa še pred popisom aretirancev odpeljali v celjsko bolnišnico - izolirnico. Od takrat nisem več videla svoje matere. V bolnišnici sem bila vseskozi pod strogim nadzorom. Iz bolnišnice sem bila odpuščena v oktobru 1942 in priključena transportu naslednjih aretirancev in takrat popisana pod zaporedno štev. 178 (glej potrdilo Muzeja narodne osvoboditve Maribor). S tem transportom sem bila v začetku oktobra 1942 (točnega datuma ne vem) odpeljana v zbirno taborišče Frohnleiten pri Grazu, od tam pa v taborišče Coburg- Nemčija. Iz Coburga sem bila premeščena (datuma ne vem) v otroško taborišče Saldenburg pri Passau, kjer je že bila sestra Marija.

Mati je bila iz Celja odpeljana v koncentracijsko taborišče Auschwitz kjer je še istega leta od mučenja in lakote umrla in bila sežgana v krematoriju. Očeta so zaradi starosti (star je bil že 60 let) odpeljali v taborišče Baumgarten, kjer je moral vso okupacijo t.j. tri leta prisilno delati od jutra do večera v neki mizarski delavnici ali podjetju v Pfarkirchnu.

V otroškem taborišču v Saldenburgu je bilo grozno, vojaško in grobo vzgajanje, poniževanje, hude kazni za vsako malenkost, najhuje pa je bilo, da smo bili lačni in prezebli. Čeprav sem bila še otrok (od 10 do 13 let) sem morala priložnostno delati. Zaradi pomanjkljivih oblačil in obutve sem dobila hude ozeblin, da sem imela še dolgo po vrnitvi v domovino ognojene noge, zaradi česar imam hude posledice Bolujem za kroničnim revmatoidnim artritisom in bronhitisom. Vse te grozote so nam pustile tudi hude posledice v naši duševnosti.

Iz Saldenburga sem bila pred kapitulacijo Nemčije (datuma ne vem) skupaj s sestro Marijo premeščena k očetu v taborišče Baumgarten, od koder smo se julija 1945 preko zbirnega taborišča Deggendorf vrnili v Jugoslavijo. Domov sem prispela 25/7-1945, kar je razvidno iz potrdila Arhiva Republike Slovenije za očeta ZORKO Jožeta.

10.6.13. Vrbek Marija

Po toliko letih komaj verjamem, da se je to dogajalo meni. Ko danes slišimo za te ali one grozote, rečemo nezaslišano. Kar je najhuje je to, da morajo trpeti otroci. Meni je ostalo v spominu malo dogodkov, a tisti najhujši so globoko.

Ko so pozno zvečer prišli po očeta, je bilo prvo, kar je udarilo našo družino, predsem pa otroško dušo. Očeta od takrat nismo več videli. Ko so nekaj mesecev pozneje na tovornjak naložili tudi mamo, brata in mene, nismo slutili, da bodo ločili tudi nas. V celjski šoli, kjer so nas začasno namestili, smo nekajkrat prespali na slamni. Ko se v taki čudni noči otrok zbudi brez mame ob sebi, postane to zanj noč groze. Oba z bratom sva z jokom priklicala paznico, ki naju je potolažila, da je mama šla na stranišče. Tudi mame nisva videla nikoli več. Brat je bil star 3 leta, jaz pa 4 in pol. Ta dan je šel transport v Auschwitz, naslednji pa je vozil nas v Fribourg. O, groza. Tu so nam pobrali vreče, zadnje kar nas je spominjalo na mamo, saj je vso svojo ljubezen in skrb zmetala v te vreče, kot da bo najhuje, če bomo goli. Od tod dalje je vse trpljenje že bolj fizične narave. Bili smo umazani, ušivi, krastavi, lačni in razcapani. Pretepali so nas, če smo govorili slovensko. Pravzaprav smo bili kaznovani za vsako malenkost.

Kako dolgo smo bili v katerem od treh taborišč, ne vem. Ko smo morali starejši v šolo, so mene premestili v Saldenburg. Ker je brat začel brez mene hirati, so ga poslali za menoj. Tu sva doživela zadnji udarec. Vse skupini so prebrali imena tistih, ki bodo lahko odšli k mamam v taborišče. Vsi, ki smo ostali, smo bili sirote. Vrnila sva se domov mesec dni pred koncem vojne po velikem naporu najinega strica.

10.6.14. Zagode Stanislav

Na osnovi Himmlerjevega strogo zaupnega odloka št.343/42 z dne 25. junija 1942, da je potrebno odstraniti in uničiti svojce ustreljenih in padlih domoljubov – v moji družini je bil ustreljen brat Pepi – sem bil skupaj z vso družino, očetom, materjo, sestro, in bratom aretiran 3.8. 1942 v zgodnji jutranji uri, ko so nas brez vsega odpeljali v ulovitevno taborišče v Celje.

Po tednu dni, po opravljenem valu množičnih aretacij, so nas otroke brezobzirno ločili od staršev, nje odpeljali s transportom v taborišče Auschwitz, nas otroke do 18 let pa najprej v prehodno taborišče Frohnleiten pri Gradcu. Tu smo bili podvrženi ostremu režimu in ponižanju. Sredi septembra 1942 smo bili ponovno grupirani po abecednem redu v pet skupin in transportirani v taborišča za otroke na Bavarskem. Mene s sestro in bratom so premestili v taborišče Kastl pri Ambergu. Tu sem bil med drugim vključen v delovno skupino, kjer smo parali vojaške torbice drugih vojska – vse za tovarno Wolfrum iz Allersberga. V maju 1943 so nas zopet pregrupirali po starosti in spolu, zato sem bil 25. maja premeščen v taborišče Seligenporten v skupino taboriščnikov starih 14 – 18 let. Bil sem zaposlen v tovarni Wolfrum v Allersbergu in opravljal sedlarska dela in dela na sekalnem stroju. Ves čas bivanja v taborišču Seligenporten sem bil zaposlen v tej tovarni, razen 3 tednov v avgustu 1944, ko sem bil začasno premeščen v taborišče Saldenburg, kjer smo pripravljali drva. V začetku oktobra 1944 pa je sledila ponovna premestitev vseh taboriščnikov v taborišče Neumarkt, ki je bilo pod pristojnostjo taborišča Kastl. Tu sem bil zaposlen v Pyrotehnični tovarni, kjer so se izdelovale električne mine, ročne granate in drugo. Delal sem v zadušljivem prostoru, z nezdravim in strupenim ozračjem, pri izdelavi eksplozivnih teles, kjer sem sčasoma dobil rdečkaste lase. Tu sem tudi dočakal osvoboditev po ameriški armadi konec aprila 1945 leta in od tu sem se preko zbirnih baz Neumarkt, Passau v začetku septembra 1945 vrnil v domovino.

Z dnem aretacije celotne družine, ko smo bili nasilno odgnani od doma – obleči smo se morali v 15 minutah in oditi brez vsega, zaplenjeno nam je bilo celotno premoženje – mi je bila odvzeta osebna prostost, postal sem taboriščnik, samo še gola številka v rokah nacistov. Starša sta po nekaj mesecih umrla v taborišču Auschwitz in samo mladosti imam pripisati, da nisem delil iste usode. Pregnan sem bil v otroška taborišča, tudi kruta, povsod brez prostega gibanja izven taboriščne ograje, kot mladoletnik pa sem moral delati v tovarnah in v taboriščih. Uničena mi je bila mladost, dom, družina, ostal sem brez šolanja, brez perspektive in izgubil tri gimnazijska leta. Zelo težko je bilo prenašati lakoto. Stalno lačen ob borni prehrani sem še težje prenašal ničvredno življenje odrasčajočega fanta. Le upanje v zagotov poraz nacizma me je hrabilo, da sem lažje prestajal to gorje.

10.6.15. Žerovnik Andreja – Ana

Dne 4. 8. 1942 nas je zgodaj zjutraj prebudilo razbijanje po vratih. Oboroženi policisti so zahtevali, naj vzamemo najnujnejše za na pot, ker nas bodo odpeljali v Celje. Od doma smo morali: mama, brat, jaz in očetova teta. Teto so v Celju odpeljali kar v bolnico, od koder je šla pozneje domov, nas tri pa so odložili skupaj z mnogimi drugimi družinami v Okoliški šoli v Celju. Očeta ni bilo doma. Ker je padel nanj sum, da sodeluje v odporu, je že prej zbežal.

Razredi v Okoliški šoli so bili nastlani s slamo, nanjo smo šli zvečer k počitku. Družine smo se stiskale skupaj, saj nas je bilo v enem razredu blizu 80. Za obroke smo dobivali njihovo neokusno hrano – a to je bil šele začetek.

Že 9. 8. 1942 so ponoči odpeljali na dvorišče vse, ki so bili stari nad 18 let. Starši, ki so slutili da jih ne bo več nazaj, so nas objemali, mi pa smo doumeli samoto šele takrat, ko so iz dvorišča odpeljali vse, mi smo ostali pa sami, čisto izgubljeni v razredih, ki so postali naenkrat tako veliki, mi pa tako majhni. Če bi živela še 100 let ne bi pozabila joka odpeljanih staršev, v poslopju pa joka otrok. Brat je bil star 10 let, jaz pa 7.

Tri dni smo ostali še brez staršev v Celju, nato smo bili prepeljani v prehodno taborišče Frohnleiten. Tu so se začeli apeli zjutraj in zvečer, če je pa kdo pobegnil, smo bili dolge ure v stroju pred barakami.

Po formiranju skupin so naju z bratom 19. 9. 1942 prepeljali v Kastl pri Ambergu. Poslopje je bilo v redu, le mi nismo smeli skozi prednji vhod, tudi zadaj v park bolj redko, zadrževali smo se lahko večinoma na ograjenem dvorišču. Taborišče je bilo zaprtega tipa, pod stalno kontrolo lagerfirerja – starega SS-ovca. Daljši čas so nam dajali enekcije, za kaj je šlo pa ne vem. Kmalu je začela prihajati iz Auschwitza pošta s sporočilom, da je umrl kateri od staršev. Tudi najina mama je umrla že 4. 10. 1942, vendar tega nisva vedela.

Dne 24. 5. 1943 so naju z bratom ločili, jaz sem bila odpeljana v Saldenburg pri Passau, kjer smo bila samo dekleta, bilo nas je okrog 110. Tu smo bile dlj časa izolirane, ker smo imele garje in druge bolezni. Pri vseh dekletih so se pojavile tudi uši. Glave so nam mazali s petrolejem, a ni nič pomagalo.

Lagerfirer in njegova žena sta se vedno drla nad nami, lepe besede nisi slišal iz njunih ust – vedno samo "hitro...tišina...marš".

Vzgoja je bila minimalna, z nami so ravnali po vojaško, kar je bilo za mladega človeka, ki potrebuje ljubezen, prehudo. Zaposlovali so nas z raznimi otroškimi deli, duševno smo pa vsi trpeli. Bili smo vedno lačni, lačni hrane in lačni ljubezni staršev.

Dne 28. 3. 1945 so mene in par drugih deklet premestili k bratom v Kastl. Kraj je blizu velikih mest, zato smo zaradi alarmov mnogo noči prebili v bunkerjih.

Okrog 20. 6. 1945 so nas predstavili v Neumarkt, nato Passau, domov smo prišli na Jesenice dne 6. 9. 1945.

Napisala sem, kar mi je po 56 letih ostalo najbolj v spominu na hude case nemškega nacizma.

10.6.16. Žvipej Jožefa

3. junija 1942 mi je GESTAPO ustrelil očeta. Ostala družina :mama Marija, stara mama Julijana, sestra Marija in jaz Jožefa smo bili aretirani in za nekaj dni zaprti v vlovitvenem taborišču v Celju.

Iz Celja so mamo s transportom odpeljali v koncentracijsko taborišče AUSCHWITZ. Naju s sestro pa preko taborišča FROHNLEITEN poslali v posebno koncentracijsko taborišče ukradeni otroci v NEUSTIFT. Približno po enem letu so tudi naju s sestro ločili. Sestra je bila odpeljana v drugo taborišče(imena se ne spominjam) jaz sem ostala v NEUSTIFTU. Toplino doma mi je zamenjal krut in oster režim SS. Slovensko nismo smeli govoriti. Bila sem lačna. Želja po kruhu je bila neizmerna. Posebno mi je ostalo v spominu, kako so nas strašili. Nemka, SS - ovka, ki nas je pazila, nam je pripovedovala zgodbe z morečo vsebino, ko pa je nastopila noč, je s črno namazano roko ugasnila luč in tulila po prostoru. Vsi prestrašeni smo jokali. Higiena je bila slaba. Bili smo ušivi in krastavi. Pogosto sem bila bolna. Tako se spominjam številnih noči, ko sem sama prejkala v posebni sobi za bolne. Zdravniška oskrba je bila nikakršna.

Taborišče je bilo zaprtega tipa, brez možnosti izhoda, pod strogo disciplino in nadzorom. Vodili so ga SS pripadniki.

Ob koncu vojne so me poslali k mami v repatriacijsko taborišče ILSENBURG, kamor je bila mama poslana iz koncentracijskega taborišča AUSCHWITZ. Iz ILSENBURGA sem se 30. julija 1945 skupaj z mamo in sestro Marijo, ter gospo Pepco Usar in njenima otrokoma, Usar Vaško in Magdaleno poročeno Pirš, vrnila domov. Naš dom je bil porušen in izropan.

Zaradi vseh okoliščin in prestanega nasilja v taborišču (izguba očeta, razbita družina, izgon od doma, strah, bojazen za družinske člane, nečloveška disciplina, zasramovanje, ponižanje, lakota, bolezen in nikakršna zdravniška pomoč, ter druge stresne okoliščine), mi je pustilo psihične posledice in tudi telesne (zaradi podhranjenosti).

Zaradi vsega tega, posebno pa hudih glavobolov, sem se morala po vrnitvi zdraviti. V času pubertete sem ponovno trpela za glavoboli. Pridružila pa se mi je še nespečnost. Dostikrat sem šele proti jutru zaspala za kakšno uro. Zdravil me je dr. Lesnika, ki pa je že davno pokojni. Nekaj zdravstvenih posledic pa nosim vedno s seboj. Najhujše pa so vsekakor psihične.

Grozote in ponižanja, ki smo jih doživljali se težko opišejo, saj je komaj verjeti, da je bil možen tak teror nad otrokom. Z grozoto pa jih ob vsakršnem spominu nanje tudi podoživljam.